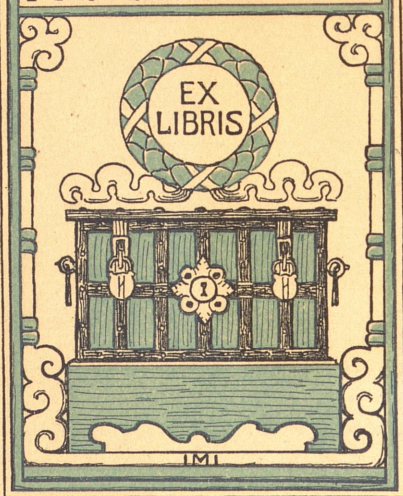

KØBENHAVNS
RÅDHUSBIBLIOTEK

KØBENHAVNS
BORGERE
REPRÆSENTANTER

KØBENHAVNS
RÅDHUSBIBLIOTEK

Mag

09.463

87

Ex. 2

RHB

Statistisk-Topographisk

Beskrivelse

over

Hoved- og Residentsstaden

Kjøbenhavn,

tildeels efter meddelte Efterretninger fra

vedkommende Embedsmænd,

ved

S. Stern,

forhen Ejer af Hannebanggaard.

Første Hefte,

med et Kaart over Kjøbenhavn.

Kjøbenhavn.

Paa Forfatterens Forlag, trykt hos S. G. Brill.

1839.

Statistik-Topographie

Bezirke

Verzeichnis der Bezirke

Bezirke

Verzeichnis der Bezirke

Verzeichnis der Bezirke

Verzeichnis der Bezirke

Verzeichnis der Bezirke

Verzeichnis der Bezirke

Verzeichnis der Bezirke

Verzeichnis der Bezirke

Verzeichnis der Bezirke

1880

Forord.

Efterat jeg i afvigte Aar havde fuldendt Beskrivelsen over Kjøbenhavns Amt, tilkjendegav Sleerheden af mine ærede Abonnerter mig det Ønske: at jeg, istedetfor, som jeg forhen havde bestemt, at vedblive med Amternes Beskrivelse, vilde lægge Haand paa en Beskrivelse over Hovedstaden Kjøbenhavn.

Ihvorvel jeg tilfulde indseer og soles, hvor højst vanskeligt og besværligt det er for mig, at levere et Arbejde af denne Tendents, som blot nogenlunde kan fyldestgjøre de billigste Fordringer, har jeg dog ikke troet, at burde lade det mig særdeles hædrende og smigrende Ønske uopfyldt, og jeg har desaaarsag med al mulig Anstrængelse, saavel ved Hjælp af vedkommende Embedsmænds velvilligst meddeelte Oplysninger, som ved omhyggelig Benyttelse af de flere trykte og utrykte Hjælpemidler, vor Literatur frembyder, bestræbt mig for, at vorde sat i Stand til, efter bedste Evne at udarbejde denne Beskrivelse, hvoraf jeg herved har den Ære at levere Begyndelsen.

At jeg ikke uforberedt er gaaet til Arbejdet, haaber jeg den sagkyndige Læser vil erkjende og indrømme. — I Henseende til Planen for mit Værk var jeg længe tvivlraadig; efter Forgængere som Nyerup og Thaarup er det vanskeligt at fremkomme med nogen bedre og mere tilfredsfil-

lende. Ved noje Prøvelse og Overlæg har jeg derfor valgt, fordermeste at følge Planen i Herr Etatsraad Fr. Thaarups indholdsrige Skrive: „København mit der Umgegend,“ det nyeste, som haves om Hovedstaden, og som i Særdeleshed har tjent mig til Vejledning ved Udarbejdelsen af mit Værk.

Imidlertid er jeg dog ikke lidet afvegen fra denne Plan, især med Hensyn til Stadens offentlige Bygninger. Jeg har nemlig anseet det at være ikke uinteressant, efter at have omtalt Stadens Gader, Pladse og Torve, samt Bygninger i Almindelighed, ogsaa strax at gjøre Læserne bekendte med dens fleste og vigtigste offentlige Bygninger. Hvad der vedkommer disses særlige Bestemmelse, Bestyrelse, oeconomiske Forfatning m. m., har jeg derimod forbeholdt mig, i sær-egne Afsnit at meddele.

Ingen føler bedre end Forfatteren, hvormeget dette Arbejde trænger til mild og Raansom Bedømmelse; men den mig tidligere ved mine foregaaende Arbejder viste Velvillie og Overbærelse indgyder mig Haab og Fortrosthing om: at ogsaa dette maa findes ikke ganske uværdigt dertil; hvorfor det være tillidsfuldt anbefalet Enhver til velvillig Modtagelse!

Kjøbenhavn, i April 1839.

S. Stern.

---

§ 1. Kjøbenhavns Beliggenhed, Størrelse, Klima.

Danmarks Hovedstad, Kjøbenhavn, har sin Beliggenhed ved det østligste af de tre Sunde, som forbinde Kattegat med Østersøen, størstedeels paa den østlige Kyst af Sjælland; den mindre Deel derimod paa den nordvestlige Pynt af den lille D Amager.

Det store Sund imellem Sjælland og Skaane kaldes Øresund, og er her fire Mile bredt. Foruden dette gaaer et lidet smalt og dybt Sund, eller en Strøm imellem Sjælland og Amager, ind igjennem Staden, saaledes at det egentlige Kjøbenhavn ligger paa Strømmens vestlige, og Christianshavn, som en Deel af Staden, paa dens østlige Side. — Denne Strøm danner den store og ypperlige Havn, som Byen skylder sin Tilværelse, sit Navn, sin Søfart og Handel.

Kjøbenhavn omgives mod Øst af Sundet, mod Syd af Amager, mod Vest og Nord af Sjælland. Paa Landsiden mod Sjælland findes en aflang, fersk Sø; denne maa, saaledes som Man kan slutte af dens Levninger, i Oldtiden have været større og bredere. I den senere Tid ere disse Levninger ved to afdæmmede Beje: een, som løber fra Stadens Nørreport, og den anden, som fører til Ladegaarden, afdeelte i tre Søer, nemlig St. Jørgens-, Pøblings- og Sortedams-Sø. Kjøbenhavn er følgelig, naar Man undtager de anførte afdæmmede Beje, og de to Landtunger fra gamle Kongevei til Skallebostrand,

2 Kbhvns. Beliggenhed, Størrelse, Klima.

og fra Østerbro til Sundet, i sit hele Omfang omgivet af Vand, nemlig: 4,500 Al. af ferske Søer, og, Amager iberegnet, 9,700 Alen af Havet. Staden grændser mod Sjællands faste Land kun i en Længde af 2000 Alen, saa at den endnu næsten kan ansees som en Ø, hvilket den ogsaa synes at have været i Oldtiden. At denne Ø da maa have havt en meget ringe Omkreds, fremlyser deraf, at Man endnu i næstforrige Aarhundrede, selv i Byens midterste Deel: i Raadhuusstræde, paa Vandkonsten, i Farvergaden, Kalleboerne, Østergade og ved St. Nicolai Kirke, nu Bagtaarnet, har, ved at grave Brønde, Kjeldere m. v., fundet Levninger af Ankere, Baade, Skibsredskaber og Skibsbroer, fyldte med Steen. Med Føje kan Man derfor antage, at Byen forstørstedelen er bygget paa en opfyldt Grund, som er indtaget fra Havet og fra de omliggende ferske Søer*). I de nyere Tider er ogsaa en Deel af Hovedstaden ved Opfyldning indtaget fra Havet og forvandlet til Der og Halvoer, nemlig Gammelholm, Nyholm, Christiansholm, og forskjellige andre Pladse, som tjene til Skibs-Værfter. — Som det almindeligen er Tilfældet paa de Steder, der ere indtagne fra Søen og Havet, er Kiøbenhavn bygget paa Sand- og Leergrund; paa enkelte Steder er Grunden ogsaa blandet med Muldjord.

Staden ligger paa en flad og lav Grund, der dog mod Vester- og Nørreport er noget ophøiet; imidlertid er den ikke saa lav, at Doversømmelse har kunnet finde Sted. Ved nogenlunde høi Vandstand kan Vandet paa enkelte Steder bag Børsen strømme ind i Kjelderne, igjennem de Rønder, som fra disse gaae ud i Kanalerne, og ved Langebro har Vandet endog staaet over selve Broen. Paa Nyholms Hovedvagt optegnes

*) Jvfr. Pontoppidans *Origines Hafnienses*. S. 15-16, og *Kjøbenhavns Skilderi* 1829 No. 15. Col. 228.

Vandets Højde fire Gange om Dagen til de samme Tids- punkter, som Vinden og Strømmen, nemlig: Formiddag, Eftermiddag, Formidnat, Eftermidnat. I de fem første Maaneder af Aaret er Havets maanedlige Middelfstand ved Kjøbenhavn under den almindelige, i de syv sidste over samme. Den er højest i August, $+ 2, 46$, lavest i April $-3, 01$. Om Vinteren er det maanedlige Spillerum for Havets Højde meget større, end om Sommeren. I Juli $20''$, 2 , i Decbr. $41''$, 9 . Den største Højde af Havet ved Kjøbenhavn har været $+ 50''$, 6 , den mindste $-51''$, 4 . Det hele Spillerum altsaa 102 Tommer. Vindene fra N., N. V., V., S. V. give højt Blande, S., S. D., D., N. D. lavt Blande, N. V. den højeste, D. den laveste Middelfstand. De meget høje og de meget lave Vandstande indtræffe i Almindelighed med Storme. Havets Stigen og Falden lade sig meget godt forklare af Vindens Retning og Styrke. *)

Ifølge Jagttagelser i 18 Aar, nemlig 1795-1805, 1815-19 og 1823-24 har den højeste Stand i samtlige 18 Aar været $46''$, 6 i Januar 1818. Den laveste $51''$, 4 i October 1800. Det hele Spillerum altsaa $98''$, 0 eller 8 Fod 2 Tommer.

Efter den Tid er iagttaget en endnu højere Vandstand, nemlig $+ 50''$, 6 , som indtraf den 3die Jan. og ligeledes den 4de Febr. 1825. Det hele Spillerum bliver derefter $102''$ eller 8 Fod 6 Tommer. **) Lbbe og Flod finde ikke Sted ved Kjøbenhavn; følgelig ei heller de dermed forbundne Fordele, Besværligheder og Farer. Ingen stor Ferskvands-

*) J. S. Schouws Skildring af Bejrligets Tilstand i Danmark. (1826 v. S. 543-44; Sammes Beitrüge zur vergleichenden Klimatologie 1stes Heft S. 111.

**) Schouws Skildring, v. f. v. S. 533.

4 Kbhvns. Beliggenhed, Størrelse, Klima.

Flod tager sit Lob gennem Staden, hvilket er Tilfældet med de fleste andre store Stæder i Europa; folgelig savner den de velgjorende Virkninger af reent og vindende Vand, der er saa vigtigt for Indvaanernes Beqvemmelighed og Sundhed; derimod er den i nogen Afstand forsynet med en Deel ferste Soer og vandrige Kilder.

Kjøbenhavns Omegn er fladt Land, næsten uden Bakker. Paa fire og flere Mile mod Syd og Sydvest findes ingen Skov, naar Man undtager Søndermarken og den skjønnne Frederiksberg Hauge. Derimod ligge mod Nord og Nordvest, i en Grastrand af een til to Mile, yndige Skove: Charlottenlund, Dyrehaugen, Frederiksdals, Dronninggaards, o. fl.

Naar Man kommer til Kjøbenhavn fra det Indre af Sjælland, eller fra de vestlige Stæder, kan Man ikke see Staden med dens Taarne før Man har naaet Valdbys-Balle, omtrent $\frac{1}{2}$ Miil fra Staden. Ellers kan den sees i en Grastrand af 6 til 7 Mile.

Staden ligger 14 Mile fra Korsør, fra Kiel, over Odense og Schleswig, $53\frac{3}{4}$ Miil, — paa andre Router mindre, — fra Hamborg, over Odense og Schleswig, $65\frac{3}{4}$ Miil, — paa andre Router 62, 57 Mile, — over Lolland $47\frac{3}{4}$ Miil, — over Kiel og Lübeck med Dampskibene meget kortere.

Imellem Kjøbenhavn og Kiel med Dampskibet kun 31 Mile, og imellem Kjøbenhavn og Lübeck med Dampskibet 36 Mile.

Kjøbenhavn ligger omtrent 40 Mile nordligere, end Hamborg, og 50 Mile sydligere, end Stockholm og St. Petersborg.

Stadens Poli-Højde er 55 Grader, 40 Minuter, 53 Secunder; den er altsaa omtrent paa eens Højde med Edinburgh, Moskwa og Kasan.

Længden er: 30 Grader, 14 Minuter, 51 Secunder.

Stadens Længde, regnet fra Vesterport til den yderste Kastels-Port er 4,140 Alen, eller 8,280 Fod, og Bredden fra Nørre- til Amagerport 3,120 Al., eller 6,240 Fod; dens Omkreds udgjør 12,600 Al., eller 25,200 Fod, og, da 12000 Al. udgjøre en dansk Miil, saa er Stadens Omkreds 1 Miil og 600 Alen *); dens Kvadrat-Indhold kan regnes til 16,000,000 Kvadratalen. Den beboede Deel, Holmen og Skibsværfterne undtagne, er 5,000,000 Kvadratalen, og Vandets Overflade inden Stadens Volde i Kanalerne og i Havnene 3,450,000 □ Alen. **)

Klimatets Charakteer er her, som overalt i Danmark, Ubestandighed og Fugtighed. Regnvejr er til alle Aarstider almindeligt, som en naturlig Følge af vor Himmeleegn og af Stadens Beliggenhed. Omgivet, paa 2000 Al. nær, af Havet og af ferske Søer, ligger den imellem 2 Oceaner, Nord- og Østersøen, som nødvendig maa meddele Atmosfæren en stor Mængde Vanddunster. Luftens tilsyneladende Fugtighed er størst i den koldere, mindst i den varmere Tid af Aaret; den virkelige Mængde af Dunster derimod størst i den var-

---

*) I „Sendagen“, et Tillægsblad til „Dagen“, 1837 No. 43 findes følgende Meddelelse af Hr. Etatsraad Fr. Thaarup, angaaende Kjøbenhavns Omkreds og nogle Liniers Længde:

Stadens Omkreds langs Voldene og Esplanaden er omtrent
13,000 Alen.

Nogle Diagonal-Længder ere:

Fra Vesterport til Sertus omtrent	4,400 Al.
— Nørreport til Amagerport	3,060 —
— Østerport til Amagerport	3,600 —

**) Danffe Atlas II. 69; Callisens Betragtninger over Kjøbenhavn I. 40-41,

6 Kbhvns. Beliggenhed, Størrelse, Klima.

mere, mindst i den koldere Tid. Den regnfuldeste Periode er fra Mai til October, den tørreste fra November til April. Dises Regnmængde forholde sig som 1, 7: 1, 0. Marts er den Maaned, hvori der falder mindst Regn (9, 36 L.), og August den, hvori der falder meest (30, 26). I de mellemliggende Maaneder er Regnmængden i uafbrudt Stigen og Falden. Det aarlige Antal af Regn- og Sneedage i Kjøbenhavn er 132, af Regndage alene 106, af Sneedage 30. Regn- og Sneedagenes Antal varierer mellem 75 og 196; Regndagenes mellem 63 og 153; Sneedagenes fra 11 til 70, og den aarlige Regnmængde (Sneen iberegnet) i Kjøbenhavn, ved Jordens Overflade, kan antages at være 19 Tom. 6, 27 L. Pariser Maal. *)

Vinden er en Hovedaarsag til det foranderlige Vejr. De meest herskende Binde komme fra Vest og Sydvest; efter disse de sydlige, østlige og nordvestlige. Sydostvind er derimod den sjeldneste. Om Sommeren herse sædvanligen vestlige og sydlige Binde; om Vinteren derimod nordlige og østlige. De hæftigste Binde komme i Kjøbenhavn hyppigst fra Nordost, Ost og Nordvest, sjeldnest fra Syd og Sydvest, og indtræffe hyppigst i December, November og Februar, sjeldnest i August. **) S. og S. V. ere de Binde, som i Kjøbenhavn hyppigst medføre Regn, nemlig, efter et Middeltal, hver sjette Gang; N. og N. D. sjeldnest, nemlig kun 7 Gange af Hundrede. I Henseende til Sneens Hyppighed synes den oftest at bringes med D. og N. D. Regnmængden i de forskjellige Aar og Aarstider staaer ikke i noget bestemt Forhold til Forholdet mellem de østlige og vestlige Binde.

*) Schouws Skildring S. 232. 284-85.

**) Schouws Skildring S. 373-74.

De Vinde, som sjeldnest medbringe klar Luft, ere N. og S. V. (hver 16de Gang), de, som hyppigst medføre samme, ere N., N. O. og O. (hver 3=4de Gang). I det Hele taget medføre de nordlige og østlige Vinde klarere, de sydlige og vestlige mindre klar Luft*).

Vindforholdene i Kjøbenhavn synes, saa langt meteorologiske Sagtagelser række, i store Perioder, at være blevne uforandrede, saavel for hele Aaret som de 4 Aarstider; ei heller synes nogen Regelmæssighed at finde Sted i Henseende til de foregaaende og efterfølgende Aars Vindforhold.**)

Varmens og Kuldens Grader ere meget forskjellige.

Kjøbenhavns aarlige Middelsevarme er 6°, 58 R., Middelsevarmen for de fire Aarstider: Vinter —0, 32, Foraarsaar + 5, 20, Sommer + 13, 86, Efteraar + 7, 60, Forskjellen mellem Sommer og Vinter altsaa 14, 18. Den varmeste Maaned er Juli, + 14°, 56; hvorfra dog August kun afviger lidet, 14, 18; den koldeste er Januar —1, 13; hvortil Februar nærmer sig, —0, 60; Forskjellen mellem den varmeste og koldeste Maaned er altsaa 15, 69. Det varmeste Tidøgn er det tredie i Juli, 15, 24; det koldeste det andet i Januar, —1, 35. Mellem disse to Tidøgn stiger og falder Middelsevarmen uafbrudt, men hurtigt i Foraars- og Efteraars-Maanederne. Den allerhøjeste Varmegrad, som i 48 Aar er iagttaget i Kjøbenhavn er + 26, 3 (1788); den allerlaveste i 52 Aar —18, 2 (1789)***). Vinteren er yderst sjelden saa streng, at Man over Isen kan komme fra Sjælland til Skaane.

---

*) Schouw's Skildring. S. 388, og Beitræge z. vergl. Klimatologie I S. S. 86.

***) Schouw's Skilbr. S. 369, og Beitræge I S. S. 69.

****) Schouw's Skilbr. 106:7. 133.

I det Hele kan Kjøbenhavns Klima ikke ansees for usundt, endssjøndt det, bedømt efter Indtrykket paa vor Følelse, ikke henhører blandt de meest behagelige.

§ 2. Inddeling.

Ved at betragte Kaartet over Staden, vil Man finde, at Topographerne have havt tilstrækkelig Grund til deres Inddeling af Staden i tre Hoveddele. De dele den nemlig i: 1) Gammel-Kjøbenhavn, eller den vestlige Deel, som meest har krumme og smalle Gader. Dertil hører a) „Slots-holm“, eller den Deel, som Strømmen og Kanalerne indslutte, hvorpaa Slottet Christiansborg, Børsen, Cancelliet o. fl. Bygninger ere opførte. b) „Kallebo“, i daglig Tale Navnet paa den Strækning imellem Vandkonsten og Langebro, som indbefatter Stormgaden, ny Vestergade, og ny Kongensgade. Grunden er opfyldt af Kallebo-Strand, som i ældre Tider gik her ind fra Østersøen. Da Kong Frederik den Tredie lod dette Stykke af Stranden ved Dæmning og Fyldning indtage indenfor Stadens udvidede Bolde, fik det, efter kongelig Befaling af 3die Decbr. 1660, Navn af Frederiksholm*). 2) Ny-Kjøbenhavn, med bredere og længere snorrette Gader, som ere anlagte efter en regelmæssig Plan fornemmelig i Christian den Fjerdes Regjeringstid. Denne vidtløftige Strækning af Staden bestod i ældre Tider af en liden Forstad mellem Nørre- og Østerport, (nemlig Gamle-Østerport for Enden af Østergade) med nogle Krohuse, Lystgaarde og Hauger, den islandske Reberbane og

*) Jvfr. Pontoppidans Origines Hafn. S. 240-42. Jonges Abhvs. Bestr. S. 79.

Smedie, samt endeel Garvergaarde m. m., ialt 38 Huse, tilhørende Byens Borgere og inddeelte i fire Stræder, hvilke Kong Christian den Fjerde kjøbte i Aaret 1608.

Ved at indlemmes i den gamle Stad indenfor Fæstningens Volde blev denne Deel kaldet den ny Stad eller ny Kjøbenhavn, og fik tillige Navn af St. Annæ Qvarteer fordi et St. Annæ Kapel og en derved liggende St Annæ Bro forud skal have været her, omtrent paa det Sted, hvor Garnisonskirken nu staaer.*) Endssjøndt derefter baade Qvarterer og Gader bleve paa disse Pladse afdeelte, bebyggedes disse nye affrukne Gader dog kun meget lidet, for i Kong Frederik den Tredies sidste Regjeringsaar, da alle Gaderne i det ny Kjøbenhavn bleve paa kongelig Beføstning brolagte.***) Den sydøstlige Deel heraf, — den i det Hele sjonnestede Deel af Staden, — er den 1749 anlagte Ny Frederiksstad. I Almindelighed bliver denne dog kaldet Amalienborg efter et her forhen staaende Slot Amalienborg, som ved en hastig opkommen Ildbrand blev lagt i Aske d. 19de April 1689.***) Fra den Tid laae Slottets og dertil hørende Høuges Grund ganske øde og ubeboet, indtil Kong Frederik den Fjerde, i sin sidste Regjeringstid, lod Stedet forandre, lagde dertil et stort Stykke Jordsmon, som Tid efter anden paa denne Kant af Staden var bleven opfyldt, og lod Graven, som var omkring Amalienborg-Høuge, forfølge og udgrave rundt omkring den ny Plads, der blev forsynet med Grave og Hækker. Denne ny, store og rummelige Plads bestemtes til Exerceerplads,

*) Orig. Havn. S. 22. 23. 285. 290, og Plad. 10, hvor, paa en Prospect mod Øst, 1596, sees baade Kapellet og Broen; jvfr. „Dagen“ 1834 No. 126.

**) Orig. Havn. S. 237-40. „Dagen“ 1834 No. 127.

***) Nyerups Abhvns. Beskr. S. 144-5. „Dagen“ 1834 No. 188.

hvor Kongen næsten hvert Aar mynstrede Kjøbenhavns Garnison. Paa den gamle Plads blev en Hauge paany anlagt, og adstilt fra Mynstrepladsen ved nogle Drangeri-Huse, Staldbygninger, Pavillons og Buegange, som indtog Haugens hele Brede.

Efter Kong Frederik den Femtes Regjeringstiltrædelse, da det blev besluttet, at forøge Residentstadsens Bygninger, fandt Man det raadeligst, at benytte Grunden paa Amalienborgs ubebyggede Plads, 1300 Alen lang og 700 Alen bred. Desaaarsag blev i Aaret 1749 den 12te September offentlig kundgjort, at denne Plads af kongelig Naade skulde overlades og afhændes med 30 Aars Frihed for Indquartering og Paalæg til de Borgere, eller andre bemidlede Personer, som havde Lyst og Gyne til at bebygge een eller flere Grunde med regulaire og anseelige Huse.*) Hele dette District kaldtes fra den Tid af Frederiks=Qvarteer eller Ny-Frederiksstad.

3) Christianshavn, østlig for Strømmen, begyndt at anlægges under Christian den Fjerde i Aaret 1618, i Særdeleshed til Fæstningens, Orlogsflaadens og Tøjhusets Sikkerhed og Forvaring. I dette Aar begyndte Kongen at indtage en Deel af Amagerland, som laae meget lavt og sidd, fuld af Moradser, og altsaa vanskelig at bebygge, indtil alle de dybe Moradser og den lave Strandgrund bleve opfyldte, og denne ved nedrammede Pæle gjort saa stærk, at Man derpaa kunde opføre Bygninger. Christianshavn har Navn af sin Stifter, og var i Forstningen en By for sig selv, som havde sin egen Magistrat og Byfoged, men blev 1674 indlemmet i Kjøbenhavn.

Imellem de tvende førstnævnte Hoveddele er Gothers=

---

*) Jvfr. Thaarups Journal og Haandbog for Kjøbenhavnere, 1ste Bd. Side 393-412. Nyerups Kbhvns. Bestr. S. 169-180.

gaden, med den østlige Ende af Kongens-Nytors og Nyhavn, Grændsestjællat, i en snorlig Linie paa 4,200 Fod.

Venøvelsen af gammel og af ny Kjøbenhavn bruges aldeles ikke i det daglige Liv, ei heller i municipal Henseende. Topographernes ovenomtalte Inddeling er blot historisk, og tjener kun til at betegne Byens Tilvæxt til forskjellige Tider. Kun maatte, naar denne Anskuelse skulde være den gjældende, ny Kjøbenhavns Grændser ogsaa indbefatte Kongens Nytors med dets nærmeste Omgivelser paa den nordlige Side, og følgelig strække sig ud over hiin omtalte snorlige Linie.*)

Alt Christianshavn i daglig Tale nævnes som en særskilt Deel af Byen; saasom: at boe paa Christianshavn, at gaae ud til Christianshavn, er saa meget mindre paafaldende, da Christianshavn virkelig i en Deel Aar var en for sig selv bestaaende By, med sin egen Magistrat, og tillige ved det aabne Hav stilles fra den øvrige Deel af Byen.

Tovrigt kunde Man endnu mere udvide denne historiske Inddeling, og anføre Castellet som den fjerde, og Amalienborg eller ny Frederiksstad som den femte Deel af Byen. I daglig Tale nævnes de som særskilte Partier af Byen, ligesaavel som Nyholm, Gammelholm, Slotsholm, Nyboder o. s. v.

Stadens municipale og militaire Inddeling i Qvartierer, og den kirkelige Inddeling i Sogne skal i det Følgende nøjere blive omtalt.

---

§ 3. Portene.

Staden har fire Hoved-Porte, nemlig tre paa den sjællandske Side; den fjerde er paa Christianshavn imod Amager.

Vester-Port, ligesom Enden af Frederiksberggaden, er

---

*) Ligeledes maatte Kallebo, eller Frederiksholm regnes hertil.

næsten gauste ny opført, eller ombygget under Kong Frederik den Tredie, hvis Navnehiffer tilligemed Narstallet 1668 er anbragt derpaa. Den forrige Vester-Port, som havde et Taarn med Spiir, var bygt 1583, og laae ligeud for Enden af Vester-gade; men blev i Kjøbenhavns Beleiring i Maren 1658 og 1659 næsten aldeles ødelagt. Den nuværende modtog i Maret 1830 en Hovedreparation, i Særdeleshed paa den imod Staden vendende Side, hvorpaa derfor er sat denne Indskrift: Fredericus VI. Rex. Anno MDCCCXXX.

Gjennem denne Port falder, som en Følge af dens Beliggenhed ved den Landvei, som gjennemskærer Sjælland i Bredden, den stærkeste Færdsel af Reisende og Andre, Kjørende, Ridende og Gaaende, saavelsom af Torve- og Provisionsvogne. — Dens Hovedsagade, ud mod Broen, har en Bredde af 29 Fod, og er prydet med Krigs-Armatur, i huggen Steen. Hovedgesimsen bliver baaren af Kanon-Skaffer, istedetfor Piller. Porten selv er indvendig 12 Fod bred, 15 Fod høi. Det hele Portale har en Høide af 26 Fod.

Nørre-Port har Kong Christian den Femte ladet gauste af ny opføres paa dens nuværende Sted, ligend for Frederiksborggaden, i Maret 1671. Forhen stod den paa Nørregade, ved Enden af Krystalgaden. Ved Stadens Udvidelse under Kong Frederik den 1ste forflyttedes den til den forlængede Nørregades Ende. Denne Ports Hvelving er den højeste, og dens Portale det anseeligste og smukkeste af alle Portenes. Sagaden ud imod Broen er 42 Fod bred. Portens indvendige Bredde er 14 Fod; Højden 20½ Fod. Paa den ene Side af Porten sees i en Nische imellem Pillerne, som ere efter Dorisk Orden, et Billede i fuld Legemsstørrelse, forestillende „Gudsfrøgtigheden,“ og paa den anden Side ligeledes et, betegnende „Retfærdigheden,“ begge udhugne i Steen. Forestillingen af disse Dyder sigter til Kong Christian den

Femtes Valgsprog: „Pietate et justitia.“ (med Gudsfrøgt og Retfærdighed).

Igjennem denne Port passere alle De, der komme fra den nordlige og nordøstlige Kant af Sjælland.

Vester-Port ligger, uagtet sit Navn, mere nordlig, end østlig. Navnet har den beholdt efter den forrige Vsterport, som stod ved den østlige Ende af Vstergade, og i Christian den Fjerdes Tid blev nedbrudt, da Kjøbenhavn paa denne Kant betydeligen skulde udvides. Den nuværende, som er opbyggt i Aaret 1708 under Kong Frederik den Fjerde, er ganske simpel og har kun Begyndelsesbogstaverne af Kongens Navn i Chiffre tilligemed det ovennævnte Aarstal.

Amager-Port blev først opbyggt 1618, i Christianshavns Stifters, Kong Christian den Fjerdes Tid. Den blev af Kong Frederik den Tredie fornyet og forbedret. Kong Frederik den Fjerde reparerede den ogsaa, samt lod Aarstallet 1724 sætte mod Byen. Den er meget simpel, lav og uanseelig.

Ved enhver af disse Porte er Commandeersergeants Vagt siden d. 1ste Novbr. 1829.

Iblandt disse omtalte Hoved-Porte er Nørreport (ifølge kongelig Resolution af 25de Juli 1821) hele Natten aaben for Ind- og Ud-Passerende tilhest, tilvogns og tilfods, dog ikke for Fragtvogne, eller Bøndervogne med Læs. Vester- og Vster-Port staae begge aabne hele Tiden i fem Sommer-nætter ved Sct. Hansdag, i den saakaldte Kildetid. — Jovrigt blive Portene aabnede i de længste Dage Kloffen halv fire, i de korteste Kloffen halv otte om Morgenen, og tillukfede hele Aaret igjennem ved Midnat, hvorom Stadens Commandant udstæder Bekjendtgjørelser hver Maaned. En Tidlang før Portenes Lukning erlægges Passage- eller Portpenge, men kun af Ridende og Kjørende. Ved Nørreport betales dobbelt Portpenge for den Deel af Natten, da de an-

dre Porte ere lukkede. I disse Timer erlægges ogsaa enhver Fodgænger i Portpenge 2 $\text{\$}$; men Børn ere fritagne.

Ved begge Gænder af Sommerpladsen, imellem Vesterport og Strømmen, ere ligeledes Porte; ogsaa omkring Soldboden ere Porte; endelig har Citadellet og en Port, Sjællands-Port, som vender imod Staden, og en anden ud til Marken mod Kalkbrønderiet til, kaldet „Norgesport,“ saavel som en Port til den saakaldte Lange-Linie, der gaaer langs med Kysten. Kastelsportene blive i hver Maaned aabnede og lukkede til forskjellige Tider, hvorom Kundgjørelser blive udfærdigede af Commandantskabet.

§ 4. Havne, Kanaler og Broer.

Stadens Havne og Kanaler, som alle staae i Forbindelse med Havet, ere talrige, og, med Undtagelse af Havets Sund, eller Strømmen, som gjenløber Staden, alle frembragte ved Kunst.

Kjøbenhavns Kbhed har fra Trekrøner til Bommen ved Soldboden en Længde af 8,376 Fod, en Brede fra 200 til 480 Fod og en Dybde af 22 Fod; og Nyløbet fra Nyholm til Hovedløbet, en Længde af 1200 Fod, en Brede af 200 Fod og en Dybde af 19 til 20 Fod. — Slaaden, eller det Rum, som indsluttes af Broer, Flydebroer og Bomme fra Soldboden til Christiansholm fra Nord til Syd, indtager en Længde af 3,300 Fod, har en Brede i Nord af 930 Fod, i Midten af 1180 Fod og i Syd af 700 Fod.

Hovedløbet fra Bommen til Knippelsbro er 5,600 Fod langt, 200 Fod bredt, fra Flydebroen til Duc d'Alberne, og har en Dybde fra 18 til 22 Fod; fra Knippelsbro indtil

Såvne, Kanaler, Pladse og Anlægssteder i Kjøbenhavn og paa Christianshavn 1839.

	Længde.	Brede.	Dybde.	Anmærkning.
	Fod.	Fod.	Fod.	
Kjøbenhavns Søvn.				
Fra Trekroner til Bommen ved Toldboden	8,376	200 til 480	22	Længden til Swanegrunden.
Nyløb fra Nyholm til Hovedløbet	1,200	200	19 à 20	
Juden for Bommen.				
Flaaden, eller det Rum, som indeslutes af Broen, Flydebroer og Bomme fra Toldboden til Christiansholm.				
Fra Nord til Syd	3,300	{ Nord 930 Midten 1180 Syd 700		
Dølgskibenes Leje Nord' og Syd	1,760	235	22. 21	
Do. Do. Vester og Øster	750	235	22. 21	
Fregat-Lejet Nord og Syd	1,100	80	18	
Mindre Skibes Leje	510	460	circa 14	
Hovedløbet fra Bommen til Knippelsbro	5,600	200	22. 21. 18	Breden er fra Flydebroen til Duc d'Alberne.
fra Knippelsbro til Langebro	2,000	100	12	
Farvandet paa Christianshavns-Siden tilhører Private	2,000	100	10. 11. 12. 13	Grunden mellem Byen og Christianshavn har 4 à 5 Fod.
Kanalerne i Kjøbenhavn.				
Sanct Annegrav	285	100	9. 8. 7. 6	De 8 Fod ned mod Kongens Nytorv.
Nyhavns Kanal	1,360	100	12. 10. 8.	
Somme-Indretningen ved Gammelholm	690	140	7 à 8	
Mastegraven	400	400	6. 5. 4.	
Chalupsfuurgraven	690	140	7 à 8	
Gamle Dokkegrav	390	{ Ved Mundingen 75 Graven 120	6 à 7	
Kanalen under Børsen, fra Knippelsbro til Acciseboden	490	100	12 til 10	Ved Holmensbro 8 Fod.
Fra Acciseboden til Holmensbro	685	100 til 90	10. 9. 8	
Rummet imellem denne Kanal og Gammelholm	630	210 à 6	12 à 10	
Vejerbøds-Kanalen til Broen til Holmen	300	80 à 50	8	50 Fods Breden er ved Hovedvagten.
Holmens Kanal, fra Broen til Holmen indtil Comoediehuset	830	80	8 à 9	
Kanalen fra Comoediehuset indtil Reberbanen paa Gammelholm	400	35	5 à 4	
Fra Holmensbro til Højbro	685	80 à 50	10 à 8	Breden 50 Fod er ved Holmensbro.
— Højbro til Stormbroen	1,130	80	10. 9. 8	
— Stormbroen til Marmorbroen	270	90	9 à 10	
— Marmorbroen til Prindsensbro	245	90	10 à 11	
Frederiksholms Kanal	600	90	12	
Proviandgaardsgraven i Mundingen	302	60	10	
Graven	250	250	10	
Slotsholms-Kanalen i Mundingen	40	48	7 à 8	
Graven	410	60		

	Længde.	Brede.	Dybde.	Anmærkning.
	Fod.	Fod.	Fod.	
Kanalerne ved Christianshavn.				
Tranegraven	410	100	12 til 8	} Alle Christianshavns Kanaler skulde efter Reglementet have 6 Fods Dybde.
Fra Christiansholm til Snorrebroen	2,090	150 til 70	12. 10. 8	
— Snorrebroen til Børnehussbroen	400	70	6 à 7	
— Børnehussbroen til forrige Grichsens, nu Holms Plads	995	70	6. 7. 8. 9	
Herfra til Holms Skibsværst	540	70	6. 7. 8. 9	
Grynmølle-Kanalen fra Strommen til Bilders Bro	260	70	7 à 8	
Fra Bilders Bro til Christianshavns Kanal	460	80	7 à 8	
Pladse og Anlægssteder i Kjøbenhavn.				
Ved Toldkammeret	520	190 à 110	15 à 16	
— Pakhuset	250	200	12	
— Vestindiske Compagni	200	240	13 à 14	
— Meyers Pakhuus	235	300	12	
— Larsens Pakhuus	200	340	14	
— Sammes Skibsværst	930	460	13. 14. 15	
— Kornværrings-Magasinet	350	515	15	
— Rekrut-Kasernen til Nyhavn	570	350	10 til 13	
Pladse og Anlægssteder paa Christianshavn.				
Ved Grønlandste Compagni	210	170	12 til 16	
— Graven, eller Havnen	310	80 à 112	12	
— Krøyers Plads	350	190	14. 15. 17	
— Havnen	310	275	12. 13. 14	
— Bilders Plads	610	120	14 à 15	
— Havnen	200	235	13 à 14	
— Grynmølle-Pakhuset	80	100	14 à 15	
— Dokken	370	330	16	
— Dokken selv	345	70	16	
— Asiatiske Compagni	380	160	18	
— Havnen	290	150	16 à 18	
— Pakhuset ved Knippelsbro	100		14. 15	
— Schimmelmanss Pakhuus	220		12 à 14	
— Tydsk Plads, Jønsens og Grichsens Plads, Alt Holm tilhørende	1,780		11. 12. 13. 14	
— Holms Plads, forrige Jønsens	300	300	10. 12. 14	
— Do. Do., forrige Grichsens	450	Middelbr. 580	10. 12. 14	
— Forrige Bodenhoffs, nu Hambroe's Plads	1,040			
— Nordre Grav	250	250	12 à 10	
— Syndre Do.	220	230 à 150	10 à 11	
Alle Kanaler omkring Nyholm	10,930	100 til 60	13 til 6	

Langebrog er det derimod 2000 Fod langt, 100 Fod bredt og 12 Fod dybt.

Alf Kanalerne ere nogle tilstrækkelig dybe til at modtage Skibe af en temmelig Størrelse; andre have mindre Dybde, og ere blot for Baade og Pramme. Den herved fœiede Tabel meddeler iøvrigt en detailleret Oversigt over Stadens Havne, Kanaler, Pladse og Anlægssteder, med vedfœjede Oplysninger om disses Længde, Brede og Dybde.

De Kjøbenhavnste Kanaler ere forsynede med Træ-Volværker, med Undtagelse af en liden Strækning ved den sydvestlige Side af Christiansborg Slot, som er inddæmnet med norste Marmor-Blokstene; og af enkelte andre smaa Strækninger, saasom paa Gammelholm og ved Holmensbro, der ere indsluttede med Steen-Volværk.

Blandt Kanalerne nævne vi her følgende:

1) Den Kanal, som omgiver Slotsholmen, hvorpaa Slottet Christiansborg er bygget, benævnes deels Frederiksholms-, deels Gammelstrands-Kanal.

a) Frederiksholms- eller Kallebo-Kanal, paa den vestre Side af Christiansborg Slot, begynder ved Enden af Gammelstrands-Kanal, ved Stormbroen, og blev gravet i Kong Frederik den Tredies Tid, for at Vandet i Gammelstrands-Kanal kunde gives Udlob i Havet bagved Bryghuset.

b) Gammelstrands-Kanal kaldes det Vanddrag fra Børsen og lige ned igjennem Høibro forbi Vejerhuset, Nisstentshuset, til Stormbroen, hvor Frederiksholms-Kanal begynder. I ældre Tider har Vandet i Gammelstrands-Kanal, der da endte lige neden for Vandkonsten, været meget bredt; thi Gammelstrand har af Naturen været en bred Arm eller Bugt af den aabne Sø, som fra Havnen af gik op forbi Nicolai Kirke, og strakte sig langt om Nordvest for Slotsholm, hvorpaa det kongelige Slot og andre Bygninger

bleve opførte. Dette brede og dybe Gammelstrands-Vandløb er paa en Tid af henved 180 Aln, ved Bolværk baade fra Slotsholm og fra Byens Side, indrettet til en Kanal, og den fra dens forrige aabne Strand ved Indpæling indtagne Grund paa Byens Side opfyldt til Anlæg af Gaarde og Huse. — Den hele Kanalstrækning fra Holmensbro til Bryghuset, hvorved Slotsholm er adskilt fra den gamle Stad, kaldes i Almindelighed Stranden; dog saaledes, at visse Districter have deres egne Navne, saasom Gammelstrands-Kanal, Frederiksholms-Kanal.

2) Slotsholms-Kanal, syd for Børsen, ligger bagved Slotsholms Bagt imellem „Nybørs,“ eller Børs-gaden, og „bag Børsen.“

3) Proviantsgaardsgraven, imellem Tøjhuset og Proviantsgaarden, syd for Christiansborg Slot, er en firkantet Bassin, gravet i Christian den Fjerdes Tid, og indpælet med behørigt Bolværk, hvor Ammunitions- og Proviantskibene kunne ligge ind for at løses, eller lades.

4) Kanalen under Børsen løber imellem denne og Gammelholm, fra midt for Holmens-Kanal indtil Knippelsbro.

5) Holmens-Kanal gaaer forbi Holmens Kirkegaards østre Ende indtil Comoediehuset. Den udgjorde i ældre Tider et Stykke af Stadens Grave, og havde da et fortsat Løb tværts over Hallandsaaen, det nuværende Kongens Nytorv, forbi den gamle Østerport; men blev i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede, ved Stadens Udvidelse under Christian den Fjerde 1608, opfyldt, paa det lidet Stykke nær, som nu høves som en Levning deraf, og kaldes Holmens Kanal fordi den ved Bolværk indhegner Gammelholm fra denne Kant.

6) Nyhavns-Kanal, som fra Strømmen gaaer ind til Kongens Nytorv, blev begyndt at graves den 6te September 1671 i Christian den Femtes Tid. Dens sydlige Side kal-

des i daglig Tale Charlottenborgs Side, og dens nordlige Byens Side.

7) Kanalen paa Christianshavn blev gravet ved denne Byes Anlæg, til Bequemmelighed for de Handlende, som der nedsatte sig og byggede de første Huse. Kanalen blev anlagt midt i Byen, og den ved Gravning opkastede Jord brugt til Opfyldning og Planering af den ved Eoen liggende lave Egn. En Strækning af denne Kanal kaldes Bornehuuskanalen.

8) Trangraven, paa Christianshavn. —

Duc d'Albes eller Forhalings- og Sortøjnings-Pæle ere paa forskjellige Steder i Havnen anbragte. Under Stadens Havneværten høre 40.*)

I Staden ere hist og her Slamkister anbragte, for, saavidt muligt at tilbageholde den megen Slam og Ureenlighed, som indeholdes i og følger med det Afløbsvand, som derigjennem ledes for at komme ud i Kanalerne. Kjøbenhavn og Christianshavn have ialt 34 Slamkister, hvoraf de tre største, nemlig en paa Esplanaden ved Toldboden, en paa St. Anneplads og en ved Comoediehuset, ere byggede i senere Aar af Steen. De øvrige, som alle ere beliggende ved Kanalerne, ere deels af Steen, deels af Træ.***) Ogsaa findes hist og her Sandkister, nemlig en ved Stormbroen, tilhørende Slottet; en paa Bornehuustorvet paa Christianshavn; en ved Gammelstrand, og en ved Enden af Nyhavns-Kanal. De tvende sidste have hver to Afdelinger.***)

*) Jvfr. Thaarups Journal for Kjøbenhavnere II. 87-89.

***) Jvfr. Callisens Betragtninger over Kjøbenhavn I. 180-86; Thaarups Journal for Kjøbenhavnere II. 85-87.

****) Jvfr. Thaarups Journal for Kjøbenhavnere, II. 80-82.

Over Kanalerne har Staden inden sine Volde ti Særd-
fæls- og Kjøre-Broer, foruden Flydebroer paa Holmene.
Af disse ere de fire Vinde- eller Dpluknings-Broer til Gjen-
nemfart for Skibe; syv Broer forbinde Slotsholm med de
andre Dele af Kjøbenhavn og med Christianshavn. De en-
kelte Dele af Christianshavn forbindes ved tre Broer.

Kjøbenhavns og Christianshavns Broer ere følgende:

a) Over Kanalen, som omgiver Slotsholm:

1) Prindsensbro, som har sit Navn efter den forrige
„Prindsensgade,” nu ny Kongensgade, ligger ligeud for
denne Gade. I ældre Tider kaldtes den Ridehuusbroen.
Denne Bro, som da har været Vindebro, er anlagt tværs-
over Frederiksholmskanal imod dennes Ende, og hviler paa fire
murede Piller, hvorigjennem Vandrenderne ere anlagte, som
lede det første Vand til Slotsholm og til en Deel af Chri-
stianshavn. I Aaret 1796 fik den en Hovedreparation.*)

2) Slots- eller Marmorbroen, ligeud for Christians-
borg Slots Ridebane og ny Bestergade, er meget bred og hvi-
ler paa tre elliptiske Buer, med Steen-Gelænder. Ved hver
Side ere brede Fortøge, belagte med norste Marmorfliser, og
nogle Sommer ophøjede over Kjørselsvejen. Denne Bro
gaaer tæt op til to ved Slottet af Kvaderstene opførte og
med Billedhuggerarbejde udzirede Pavillons.

3) Stormbroen har sit Navn af den ligeud for
samme løbende Gade, hvis Navn minder om den i Kjøben-
havns Belejring 1659 lykkeligen afflagne Storm. Den har
i ældre Tider ogsaa været kaldet Slotsholms Bro, eller Broen
ved Slotsholm, og er bygget paa fire af tilhugne Kampesteen

---

*) Jvfr. Thaarups Journal for Kjøbenhavnere II. 94-95.

opførte Piller. Tilforn har den været Vindebro, og modtog i Aaret 1806 en Hovedreparation.*)

4) Højbro, uden Tvivl den ældste af alle Stadens Broer, er anlagt over Gammelstrands-Kanal, ligesom Højbro-plads og for Enden af Fiskeforvet. Den nævnes allerede i Documenter fra 1373, 1433. I Aaret 1454 udgav Kong Christian den Første, som led den paa ny ombygges, en Forordning, at Ingen maatte fortoje deres Skibe ved dens Pæle. 1502, den 22de Juni, skeete paa Broen det bekjendte Mord paa Poul Larman. 1694 blev den ombygget til en fast Bro af Steen. I Aarene 1801-1805 blev den atter ombygget fra Grunden af og indrettet til Vindebro, hvilket, efter Regnskaberne, kostede ialt 40,593 Rdlr. 79 s. D. C.***) Over denne Bro, der har fire Gjennemløb for Vandet, af hvilke de tre ere hvælvede, og det fjerde, som er Skibsløbet, overdækkes af Vindebroen, falder en stærk Færdsel fra Staden til Slotspladsen.

5) Holmens-Bro, ligeledes tværtsover Gammelstrands-Kanal, ved Holmens Kirke, forbinder paa denne Kant Slots-holm med Byen og har været Vindebro fra ældre Tid. Broen har rimeligviis faaet sit Navn af dens Beliggenhed nærmest ved Bremerholm og Holmens Kirke, og har i ældre Tider været kaldet Bremerholms Bro; ligesom den ogsaa enkelte Steder findes benævnt Slotsbroen, formodentlig fordi den laae ligeud for det ældre Slot. I Kong Frederik den Fjerdes Tid blev denne Bro forbedret og udstafferet med forskjellige Prydelser af Steen, og i Aaret 1805 underkastet en Hovedreparation;***) men fra Juli 1832 til Septbr. 1834

*) Jvfr. Thaarup anf. St. S. 94-95.

**) Jvfr. Thaarup anf. St. S. 95-97, og 133-34.

***) Jvfr. Thaarup anf. St. S. 97.

blev den aldeles ombygget fra Grunden af, med tvende Landpiller og tvende fristaaende Piller, som danne tre Gjennemløb for Vandet, af hvilke de to have stobte Jernbuer, og det tredie, som er Skibsløbet, overdækkes af Vindebroen, der formedelsst Broens fljæve Retning er af en særegen Construction. — I Forbindelse med Broens Bygning opførtes de fljønne Steenbolværker paa begge Sider af Kanalen, med en Landingsstrappe ligesom Storrestredet, og en Slamfiste nærmest Holmens Kirke, alt af hornholmst Granit.

b) Det egentlige Kjøbenhavn forbindes med Christianshavn, eller med Amager ved tvende Broer, nemlig:

1) Knippelsbro, for Enden af Nybørs, tværtsover Havnen.*) Kong Christian den Fjerde begyndte at lade den opføres i Aaret 1620, eller kort efter Christianshavns Anlæggelse, fordi denne By behøvede en bedre Samfærdsel med Kjøbenhavn, end den før havde, da Man idelig maatte lade sig sætte over paa en Færgebaad. I tre Aar blev den fuldført, og har fra de ældste Tider været kaldet og ikke fjeldent endnu i daglig Tale kaldes Christianshavns Bro; fordmu benævntes den ogsaa Amagerbro. — Enkelte Gange var Navnet: den lange Bro imellem Kjøbenhavn og Christianshavn, hvilket især Forordningen af 15de April 1682 i § 4 viser, da dette Lovsted aldeles ikke sigter til den nu saa kaldte Langebro. Den ligeud for Broen løbende Gade, nemlig den i Almindelighed kaldte Brogade paa Christianshavn, har havt det Navn, hvis Brug efterhaanden har tabt sig, Langebrogaden. Den senere anlagte, nu kaldte Langebro ved Blaataarn har ved sin Længde betaget Knippelsbro dette Navn. Oprindelsen til Benævnelsen „Knippelsbro“ skal, ifølge en Beretning,**)

*) Jvfr. Thaarup anf. St. S. 97:101.

***) Scheels Udkast af Krigens Skueplads S. 209.

være fra en fordum i Nærheden derved boende Mand, Hans Knip. — Oluffen fortæller,*) at Abraham Kall, der, som bekendt, var meget stærk i det historiske Fag, og havde den ypperligste Sukommelse, havde sagt ham, at en Kniep, eller Knip besørgede Overfarten over Vandet med Vaade, medens Broen stod under Bygning, og at det blev en Talemaade, naar Man gik over med hans Vaade, „at gaae over Knips Bro.“**) — Flere Aar forinden Knippelsbroes Anlæg, var her den saakaldte Amagerbro.***)

Broen er grundfæstet paa Pæle og nedsænkede Steenkar, eller Samlinger af store Sommerstokke, opfyldte med Steen, et Anlæg, som, formedelst den her overmaade stride Strøm, maa have været underkastet overordentlige Vanskeligheder. Den er indrettet til Vindebro, og er henvend 300 Fod lang. „Christianshavns Bro, ved Overlandbygmester Krieger af ny bygt, kostede 18,600 Rdlr., af Kongens Particulairkasse betalt.“****) I Aaret 1785 blev den betydelig istandsat, og modtog den sidste Hovedreparation og Ombygning 1816. Igjennem Broen gaaer en Hovedrende, som leder det ferske Vand til Christianshavn. Da Broen er i temmelig lang Graastand fra den nordlige Deel af Staden, plejer Man at lade sig sætte over til Christianshavn fra „Nyhavns Hoved,“ hvor Færgebaade ere liggende.

2) Langebro, som forbinder den vestlige Kant af Christianshavn med Kjøbenhavn, er anlagt fra først af i Aaret

*) Collectanea til et antiquarisk-topographisk Lexicon over Danmark S. 86.

**) Jvfr. „Søndagen,“ et Tillægsblad til „Dagen,“ 1837 No. 41.

***) Oluffens Collectanea S. 8.

****) Jvfr. „Søndagen“ 1837. No. 41.

1686 paa Pæle, dog ikke af den Styrke, som Knippelsbro, og har en Længde af 440 Fod fra den yderste Dpfylldning paa Christianshavn ved Holms, forhen Appelbyes Plads, til Dpfylldningen ved Blaataarn og det saakaldte Kongens Bryghuus. I Længden, eller den horizontale Linie har Langebro samme Maal, som Møens Klint i Højden, eller den verticale. Broen, som nu er en Vindebro, er saa smal, at to Bogne ikke kunne komme hinanden forbi. Kjørende og Ridende maae erlægge Bropenge. Den bliver omtrent ved Aar 1724 og i lang Tid benævnt: „den ny Bro ved Blaataarn“*). — I Aaret 1814 fik den sidst en Hovedreparation. Igjennem Broen gaaer den anden Hovedrende, som leder det fjerde Band til Christianshavn.

c) Overkanalen, som gjennemskærer Christianshavn, ere tvende Broer i en ikke lang Afstand fra hinanden. Den ene, kaldet:

1) Børnehuusbroen, har forhen meest været kaldet Steenbroen, ligger i Nærheden af det saakaldte Børnehuus, og fører fra Lille- til Store-Torvegade. Broen er en fast Bro. Dens sidste Ombygning fandt Sted i Aaret 1818. Nu har den kun eet Gjennemløb, dækket med Bjelkeværk; isøvrigt er den opført med behugne Kampesteens Sidemure.

2) Snorrebroen er en simpel, fast Bjelkebro, med eet Gjennemløb for Vandet. Den er først anlagt af en privat Mand til Gang for hans Arbejdsfolk; og for at forhindre Riden og Kjørsel derover, blev den forsynet med tvende Snorer for Enderne, hvoraf den har beholdt Navnet. Da den senere, formedelsf Brostfældighed, skulde have været nedbrudt, blev den istandsat og forandret til en ordentlig Kjørebro,

---

*) Thaarups Journal for Kjøbenhavnere II. 101-7.

især ved daværendt Deputeret i Generalitets- og Commissariats-Collegiet, Statsraad Haslers Omsorg*).

For Enden af Strandgaden paa Christianshavn ligger:

3) Vilders Bro, som er en privat Bro, tilhørende Ejerne af Pladsene indenfor den. Den er anlagt af Kjøbmand Andreas Bjørn, som forhen har ejet den saakaldte Vilders Plads**), har været indrettet til Vindebro, men er i senere Aar blot vedligeholdt som fast Bro.

Endvidere er der en Bro, ganske af Træ, ved Havneindløbet, imellem Toldboden paa den ene Side, og Nyholm paa den anden, men blot for Fodgængere; den er henimod 1200 Fod lang, og egentlig kun for Dem, som have Forretninger paa Nyholm, ligesom den ogsaa adskiller Havnen for Krigsskibene fra Havnen for Handelskibene. Den saakaldte Toldbod-Bom, hvorigjennem alle Skibene hales ind eller ud, eller ind- og udpassere, udgjør en Deel af samme, i lige Retning fra Staden til Nyholm, og stiller Havnene fra Rheden.

§. 5. Stadens Inddeling i Qvarterer; Gader.

Med Hensyn til den egentlige Municipalforsatning, Matriculeringen, Skatte-Erlægningen, o. s. v. er Staden inddeelt i tolv Qvarterer, foruden Forstæderne; idet nemlig Gamle-Kjøbenhavn bestaaer af 9 Qvarterer, ny Kjøbenhavn af 2, og Christianshavn af 1.

I dens ældre Tider vare de nuværende Qvarterer naturligtviis langt mindre bebyggede, og ikke saaledes gennem-

*) Thaarup anf. St. S. 107-8.

**) Sammest. S. 109.

staaene med Gader og Stræder, som nu. Ligesom Handels-
 læn og Folkemængden tiltog, søgte Man efter nye Bygge-
 plads, og da disse ikke fandtes i Udel- eller Allgaderne, det
 er: alfare eller almindelige Hovedgader, maatte de erholdes
 ved at gennemskjære med smaa Tværgader de store mellem-
 liggende Rodemaal (eller Qvarterer), som dengang vare op-
 fyldte med Hauger og Kaalgaarde. Qvartererne havde ulige
 Størrelse, saa at nogle vare af betydeligere Omfang,
 end andre, indtil det i Aaret 1771 blev befalet, at
 de alle skulde være ligeligen inndeelte, og blev desaar-
 sag, ifølge en Plakat af Die Juni samme Aar, en
 Forandring foretagen, hvorved det bestemtes, hvilke Plads
 og Gader der skulde henhøre til ethvert Qvarter. I Hen-
 seende til Antallet af Huse, Indvaanere, o. s. v., ere Qvar-
 tererne meget forskjellige. Da Inddelingen er foretagen ef-
 ter visse paa et Kaart affatte Linier saaledes, at de indenfor
 disse liggende Gader, Grundstykker og Bygninger skulle høre
 til eet Qvarter, saa høre de Gader, som udgjøre Om-
 givnings-Linierne, til flere Qvarterer og derfor følge Hous-
 nummerne ikke i en uafbrudt Række. Den lange Go-
 thersgade hører til tre Qvarterer, og Store-Kjøbmagergade
 til fire Qvarterer. I nævnte Aar blev ogsaa befalet, at
 alle Gaarde og Huse skulde have deres Matriculnummere,
 og alle Hjørnsteder Gadernes Navne paamaaled med
 Oliefarve. Efter den store Ildebrand 1795 forfattedes nye
 Matriculregistre, og da disse vare færdige, blev en ny Num-
 merering af Gaarde og Huse foretagen ifølge Plakat af
 25de Marts 1807.

Idet vi angive Antallet af Nummerne i ethvert Qvar-
 ter, meddeles tillige, foruden Qvarterernes Navne, disses
 forskjellige Omfang, saavel som Opregnelse paa Gaderne, led-
 saget af endel historiske Oplysninger. Grundtarts-Matricu-

len opgives hvert 5te Aar, og den seneste, af 1837, er herved bleven lagt til Grund.

1) Vesterquarteer indbefatter den vestlige Deel af Staden, fra Langebro langs med Volden lige til Vestergade, hvis sydlige Linie hører dertil, den vestlige Side af Gammel- og Ny-Torv, samt af Raadhuusstræde, og Kallebo; det tæller 264 Nummere.

I dette Qvarkeer ligge altsaa følgende Gader og Stræder: 1) Frederiksberggade, 2) Rattesund, 3) Ny-Rattesund, eller Smedebakken, 4) Mikkelsbryggersgade, 5) Lavendelstræde, 6) Farvergade, 7) Hestemøllestræde, 8) Gaasegade, 9) Løngangsstræde, 10) Stormgade, 11) Ny-Vestergade, 12) Ny-Kongensgade, 13) Philosophgangen, 14) Voldgade, 15) Raadhuusstrædes vestre Side, 16) Vestergades søndre Side.

Frederiksberggade har sit Navn af det kongelige Sommerslot Frederiksberg, hvortil Vejen gaaer igjennem den for Enden af Gaden liggende Vesterport. Efter Stadens store Ildbrand i Aaret 1728 blev denne Gade ny anlagt. Den er anseelig, snorret og bred, med smukke Bygninger.

Rattesund. Her var i de ældste Tider en liden Fjord eller et Indløb af Havet, som fra Kallebostrand gik op i denne Egn, og dannede en liden Havn for smaa Fartøjer og Fisserbaade. Men allerede tidligt blev denne Vig, som kaldtes Rattesund, opfyldt med Mudder og Strandsand, og omfider indtaget til Bebyggelse, saa at allerede 1496 en bebyggt Gade var anlagt, og flere smaa Stræder deromkring fremkom.*) Fra ældre Tider var i denne Egn en Kirke, kaldet St. Clemens Kirke, efter en Helgen af det Navn, der, ligesom St. Nicolaus, var de Søfarendes Patron. Kirken

*) Jvfr. Pontoppidans Orig. Hafn. S. 14-15, 191, 200. Jørges Kbhvns Befsr. S. 64.

blev 1530 nedbrudt og Menigheden henlagt til vor Frue-Sogn*).

Ny-Kattesund, som gaaer fra Vestergade til Frederiksberggade, kaldtes forhen Smediegaden, 1433, Kaalhovedgaden, eller paa Vaffen, Vaffegaden, og senest Smedebakken. Her er den høieste Grund i hele Staden.

Mikkalbryggersgade, imellem Frederiksberggade og Lavendelstræde, antages at have faaet sit Navn af en Brygger, som i gamle Dage boede ved Kattesunds Strand, og havde god Næring af de Fiskere og Skibsfolk, som ankom i Kattesundet, der oversfyldede den Grund, hvor nu Gaden ligger. I denne var Henrik Fuirens Gang**).

Lavendelstræde er forhen kaldet Lasse Vinders-Stræde***), da en Raadmand Lauritz Vinnere, som nævnes i Documenter 1398 og 1428****), der skal have bygget Huse og Baaninger.

Farvergaden, hvis øverste Ende løber op til Volden, og nederste Ende støder til Raadhuusstræde, har sit Navn af en her forud liggende Farvergaard, der siden, i Aaret 1666 blev indrettet til det nuværende Vartou-Hospital. Denne Gaard beboedes i sin Tid af Tycho Brahe, som havde sit Observatorium paa et Taarn paa den nærliggende Vold*****). „Solger-Danske,“ et Gjestgiver- og Herbergeersted, ligger her.

Zestemøllestræde er een af de smaa Gader, som bleve anlagte, paa den opfyldte Grund af den lille Fjord

*) Orig. Hafn. S. 37; Jonge anf. St. S. 65-66.

**) Danff Literaturtidende 1821. S. 282.

***) Orig. Hafn. S. 195.

****) Ibid. S. 176.

*****) Ibid. S. 16.

Rattesfund. Jonge anfører*), at Gaden i forrige Tider kaldtes Vandmøllestræde, hvori der 1490 har ligget et Kloster, kaldet „Munkegaarden“, og dette gjentages paa et andet Sted**), hvor Vandmøllestræde henlægges i Snarens Qvarter. Det Sidste er unægteligen det Rigtige; thi allerede paa Resens Kaart adskilles Hestemøllestræde og Vandmøllestræde, og dette sættes i den Deel af Raadhuusstræde, som ligger mellem Compagnistræde og Magstræde***). Endnu (1839) findes Navnet „Vandmøllestræde“ paa det Hjørne af Magstræde, der vender mod Nybrogade. I Hestemøllestræde ligger nu Stadens Materialgaard. En Hestemølle, hvoraf Gaden bærer Navn, er for lang Tid tilbage nedlagt.

Gaasegaden, en liden kort Gade, som fra Farvergaden løber ind til Vandkonsten, har venteligen sit Navn af at den var saa smal, at Man i den maatte gaae Gaaesgang****). Denne Gades Grund var indtil Midten af det femtende Aarhundrede overfyldt af Rattesunds Bunde.

Løngangsstræde løber fra Vandkonsten til Volden, og har sit Navn af at fordum en lang hvelvet Bro, kaldet Løngangsbroen, bestaaende af mange Buer, gik fra Slots-holmens Side, eller fra en muret Løngang paa det gamle Slot, over Gammelstrand, henover til Byens eller Vandkonstens Side. Denne Bei plejede det kongelige Hærstab stedse i den Tid at kjøre, naar det fra Slottet tog ud af Vesterport. Broen blev 1643 afbrudt, da Kallebostrand fra Slots-holmens Side blev begyndt at opfyldes*****).

*) Kjøbenhavns Beskrivelse S. 63.

**) Sammesf. S. 382.

***) Danff Litter. Tid. 1821. S. 281-2.

****) Danff Literaturtidende 1821. S. 283.

*****) Orig. Hafn. S. 247; Jonge anf. St. S. 63.

Stormgaden er en anseelig bred Gade, hvis ene Ende gaaer ned til Frederiksholms-Kanal, og den anden Ende ud til Volden. Nagtet den kun er kort, og ikkun bestaaer af ialt 26 Huse og Gaarde, Hjørnebygningerne iberegne, horer den til de mærkeligste blandt Stadens Gader, baade fra den historiske Side, og formedelst de Stiftelser og Anstalter, der i Gaden findes. Gaden fik sit Navn til Amdelse om, at det var her, paa den tilfrosne Kallebostrand, de Svenske den 11te Februar 1659, under Stadens Belejring, gjorde det skarpeste Anfald, eller Storm, mod Staden, og bleve slagne. Strækningen her omkring laae paa den Tid udenfor Stadens Volde. Af Gadens Bygninger er Nr. 187, hvor nu det Kongl. naturhistoriske Museum bevaeres, een af de anseeligste. Den var i en lang Række af Aar, den Grevelige Holsteinske Families*). Ligeoverfor ligger Dødstummes Institutet, nu den ene Halvdeel af en anseelig Gaard, som i fordum Tid ejedes og beboedes af Geheimeconferenceraad og Stiftsbefalingsmand over Lolland og Falster, von Rabe, der havde kjøbt den efter en bekjendt Handelsmand Edinger, som havde ladet den bygge. Det Harboiske Fruekloster horer fremdeles til Gadens ældre anseelige Bygninger. Endvidere er Brødremenighedens Forsamlingshuus, Stiftelsen for trængende Haandværkere, og Bladet, „Dagens“ Contoir i denne Gade.

Ny-Vestergade, som fordum kaldtes Vigantsgade, er den mellemste brede Gade, hvis ene Ende gaaer ned til Frederiksholms-Kanal, og den anden Ende op til Volden. Denne Gade, som ligger ligeud for Christiansborg Slots Bro, eller den saakaldte Marmorbro, har faaet sit Navn efter en Grosferer Gisbert Vygandt Michelbecker, forhen

---

*) Jvfr. „Søndagen“, et Tillægsblad til „Dagen“, 1837 Nr. 39, og D. Atlas II. 108.

kongelig Kjeldermester, som ved Aar 1680 bebyggede endeel Grunde i denne Gade, og selv beboede en stor Hjørnegaard, hvor nu det kongelige Palais staaer*).

Ny-Kongensgade, forhen kaldet Prindsensgade, er den sidste brede Gade, hvis ene Ende gaaer ned til Frederiksholms Kanal og den anden op til Volden.

Philosophgangen er ikke alene Navnet paa den Allee-Bej, som fra Vesterport fører ned for Volden imod Øst henimod Blaataarn, men dette Navn er ogsaa tillagt den Gade, som løber langs med denne Allee-Bej, fra Salmtorvet af mod Øst. Gardens Exerceerplads ligger ved Philosophgangen i een af Bastionerne.

Voldgade, langs med Volden fra Philosophgangen til Langebro. Til samme støder Gardens Kaserne, Hø-Magazin, Liighuset.

Raadhuusstræde, hvis vestlige Side hører til dette Qvarter, er en bred, anseelig Gade, hvis hele vestre Side afbrændte ganske i Aaret 1749, hvorefter Gaden blev gjort dobbelt saa bred. Denne Gade har sit Navn af den forrige Raadstuebygning, som blev opført 1605 og afbrændte 1728. Det kongelige Talletteri har sin Ejendomsgaard i denne Gade.

Vestergade, hvis søndre Side hører til dette Qvarter, har Navn af sin vestlige Beliggenhed, og af, at Stadens Vesterport laae, indtil Midten af det 17de Aarhundrede, for Enden af Gaden ved Volden; den anden Ende løber til Gammel-Torv. Ingen Gade har saa mange Herbergeer- og Gjestgivergaarde som denne, alle med Privilegier fra ældre Tider, nemlig Farvergaarden, Gardergaarden, Garver-

---

*) Orig. Havn. S. 2 I:42; Jonge a. St. S. 62. 80; Gjesfings Jubellæxere III. D. 1 Bd. S. 412, Stamtaablen; Danff Literatur-Libende 1821. S. 283.

gaarden, de tre Hjorter, Kronen, Prindsen, Rosen, Skibet og Viinkanden. Vestergade blev tidligt bebygget, og nævnes i Documenter fra 1448. 1504. *Platea occidentalis*, 1498*).

2) Nørrekwarteer indeholder den nordre Side af Vestergade og af Gammeldrv, den vestlige Side af Nørregade, og Alt, hvad der omslutes af disse Linier lige til Volden; det har 236 Nummere.

Gaderne og Stræderne i dette Kwarteer ere følgende:

1) Vestergades nordre Side, 2) Studiistræde, 3) St. Pedersstræde, 4) Store Larsbjørn-Stræde, 5) Lille-Larsbjørn-Stræde, 6) Teglgaaresstræde, 7) Larslejstræde, 8) Nørregades ystre Side, 9) Vestervoldgade, 10) Nørrevold, fra den Vinkel, hvor Vestervoldgade ender, og til Nørregade.

Studiistræde gaaer med den ene Ende ud til Nørregade, og med den anden op til Volden. Gaden har faaet sit Navn af den allerførste Studiigaard (Universitetsgaard), som laae paa det Hjørne af Nørregade, hvor nu Bispegaarden er. I ældre Tider var Stadens Raadhuus paa det samme Hjørne, og Gaden havde deraf i gamle Breve Navnet: Raadhuusstræde, gamle Raadhuusstræde, og i latinske Breve: *Vicus Prætorii***). I Gaden er en Professorgaard, samt Gjestgiver- og Herbergeerstederne „det hvide Lam“, „den hvide Svane“ og „de tre Roser.“

Sant Pedersstræde, som løber med den ene Ende til Nørregade, og med den anden op til Volden, har sit Navn af St. Petri Kirke, hvortil Hoved-Indgangen er i denne Gade, som nævnes i Documenter fra 1474 og 1530. Her

*) Orig. Hafn. S. 199.

**) Jbb. S. 198.

har fordum været anlagt en academisk Stiftelse, som rimeligviis har været et Pædagogium Academicum for unge Studerende*). I Gaden ligger Wallendorfs Collegium, Budolfs Kloster og den polytechniske Læreanstalt.

Store- og Lille-Larsbjørnstræde have begge faaet deres Navne efter en Borger, ved Navn Lasse Bjørnson, som i det 15de Aarhundrede ejede en Gaard og Grund, norden for Vestergade, af hvilken hans Enke, navnlig Sisse, Aar 1479 gav en Deel til St. Petri Kirke**).

Teglgaardsstræde har Navn af en stor Teglgaard med tilhørende Teglbrænderi, som i ældre Tider, før Stadens Udvildelse paa den nordre Kant, laae uden for Staden. Efter den Tid blev Teglværket med sine Bygninger nedbrudt, og Pladsen bebyggt med Byens Huse. Denne Teglgaard er bemærket paa en Prospect og Grundtegnning af Aar 1520***).

Larslejsstræde, en liden Gade, der, efter de ældre Tiders Brug, sandsynligen har faaet sit Navn efter en Laurids Tegh, som der boede i Enden af det 16de Aarhundrede, og har bygt de fleste Boder, eller smaa lave Huse, hvorfra Gaden fordum bestod. Den hedde før Jens Jensens Stræde og havde endnu 1632 begge Navne****). I Gaden ligger Petri Sogns Plejehuus og Pelts Stiftelse.

Norregade, hvis vestlige Side hører her til Qvarteret, og som med den søndre Ende støder til Gammeltove, endtes i ældre Tider ved Krystalgaden, hvor Norreport dengang stod. Den øvrige Deel af Gaden laae dengang uden for Byen, og hørte til den daværende Bondeby Serritslev, men under Kong

*) Orig. Hasn. S. 298:99; Jonge S. 7:8.

**) Orig. Hasn. S. 198.

***) I Orig. Hasn. Pl. No. 3, og 4.

****) Jvfr. Dansk Literaturtidende 1821. S. 280.

Frederik den Første blev Byen paa denne Kant udvidet. Den østre Side af Gaden hørte til vor Frue=Sogn ifølge Documenter af 1403. 1493. 1504. „Nørregade“ nævnes 1370; den vestre Side deraf laae derimod til St. Peders Sogn. 1424. 1527*). Gaden har to Kirker, Vor Frue og Petri, Bispegaarden og Communitetet, samt Gjestgiver- og Herbergeergaardene: „Holland,“ „den forgyldte Nøgle,“ og „de tre Ruller.“

Vestervoldgade gaaer langs Volden fra Vestergade til Nørrevold. Gjestgiver- og Herbergeergaarden „den hvide Hane“ ligger her.

Nørrevold kaldes den lige Gade, som fra Vinkelen, hvor Vestervold tilgrændser, løber langs Volden forbi Nørreport til Gothersgaden. Frue Sogns Arbeidshuus ligger her.

3) Klædeboquarteer begrændses af Nørregades østlige Side, af Volden lige til Tornebuskgade, den vestlige Side af Kultorvet, Tornebuskgade og St. Gjertrudstræde samt af Lille- og Store-Kjøbmagergade lige til Skindergade, den nordre Side af denne Gade, saavel som samme Side af Klædeboderne.

Dette Qvarter tæller 253 Nummere, og bestaaer af følgende Gader og Stræder:

1) Klædebodernes og 2) Skindergades nordlige Side, 3) Lille- og 4) Store-Kjøbmagergades vestlige Side til Skindergade, 5) Frederiksborggade, 6) Rosenborggade, 7) Tornebuskgadens og 9) St. Gjertrudstrædes vestlige Side, 9) Rosengaarden, 10) Peder-Hvitfeldsstræde, 11) Kryсталgade, 12) Nørregades østlige Side, 13) Store- og Lille-Fiolsstræde, 15) Store- og 16) Lille-Kannikestræde, 17) Dyrtjøb.

---

*) Orig. Hafn. S. 193. 198.

Klædeboderne er een af de mod Gammeltors udløbende Gader, og har endeel anseelige Bygninger, hvoriblandt en er opført af Overbygningsdirecteuren Conferenceraad Hansen. I ældre Tider havde et Klædebodlaug her Udsalg af allehaande Klæde, Fløjel, Damast, Silketøj, Sardug o. s. v., hvorom haves et Brev af Kong Christian den Tredie, dateret Mikkels-Aften Aar 1549. Efter dette Laug har Gaden Navn. I gamle latinste Breve kaldes den Platea Klæthebodæ 1370; Tabernæ pannicidarum 1392; i andre Breve af Aar 1415 og 1476 vicus pannicidarum *). Paa Hjørnet af Nørregade har i fordum Tid Stadens ældste Raadhuss staaet, indtil Aar 1492, da det ved Mageskifte blev overladt til Kannikerne ved vor Frue-Kirke. Dets Kjeldere vare usædvanlig store og stærke, da de havde været brugte til Stadens Fængsel.

Skindergade har sit Navn af det gammel danske Ord: „skinde,“ som betyder at tage Skindet af; eller flaae det slagtede Dvæg. Fra Aaret 1530 lige indtil Bombardementet 1807 vare nemlig Stadens Slagterboder i denne Gade. Her er Brandmajorens Contoir.

Store Kiøbmagergade er een af de Gader, som tidligst bleve bebyggede. I det trettende og fjortende Aarhundrede hedde den Bjørnebro-Gade af en Bro, kaldet Bjørnebro, der gik over en Arm af Pustervigs flade Strand, østen for nuværende Trinitatis Kirke, hvilken Strand blev under Kong Christopher af Bajerens Regjering, i Aaret 1447 indpælet og opfyldt. Gaden blev i gamle Documenter ogsaa kaldet Tabernæ carnificum 1364, eller carnificium urbis 1407, fordi Byens Slagtere her havde deres Kjødboder og sædvan-

*) Orig. Hafn. S. 193.

lige Slagterplads for Enden af Gaden, og i denne Udkant af Byen, som da ikke strakte sig længere, end til Landemærket. Deraf har Gaden, i ældre Tider faaet Navnet Kjødmanger-Boder, 1440, Kjødmangerstrædet, 1471, 1521, Kjødmangergaden, 1530, da det obsolete Ord Kjødmanger i det gamle Danske betyder en Slagter. Ved Tidens Længde og forvansket Udtale fremkom den nuværende Benævnelse *). I denne Gade findes flere offentlige Bygninger: Trinitatis Kirke, Porcelainsfabriken, Waisenhuset, Postgaarden, eller Posthuset, og to Apotheker, Hofapotheket, og Waisenhuus-Apotheket, forbunden med det militaire. David Skolemesters Gaard er en fra gammel Tid nedarvet Benævnelse paa den Gaard, mellem Kronprindsensgade og Sillegaden, hvor nu en Hørefudst boer. Heri har fordum været en Gade, kaldet Lille St. Annegade**).

Lille-Kjøbmagergade, beliggende for Enden af Store-Kjøbmagergade, begynder fra Krystalgade og gaaer op til Kultorvet. Den er, efter Stadens Udvidelse, fremstaaet i Flugt med hiin ældre Gade.

Frederiksborggade, som fra Kultorvet løber til Nørreport, har vistnok sit Navn af det kongelige Slot Frederiksborg, i gamle Dage Hoffets Sommerresidents, hvortil Vejen igjennem denne Gade, og ud af Nørreport falder.

Rosenborggade har sit Navn af Slottet, mod hvis Hauge Gaden fordum løb ud, førend et Stykke af Haugen her blev taget til Exercerplads i Aaret 1787. Den nordre Side af Reformeert-Kirke vender mod denne Gade***).

*) Orig. Havn. S. 194; Jonge S. 337.

***) Holdts Abhøns. Bestr. S. 55. Abhøns Skilberi 1829. Sp. 1106.

****) Jysk. Abhøns Skilberi 1829. Sp. 267.

Tornebuskgade ved Nørrevold, har sit Navn af et stort Tjørnefang, som i fordum Tid, da denne Egn laae udenfor Staden, har staaet her og ejedes af Bønderne i Serritslev By, som laae udenfor Kjøbenhavns nuværende Nørreport, eller maastee rettere paa den uden for Byen den Tid liggende Plads, hvor nu Rosengaarden, St. Gjertrudsstræde, Hausergade og Pustervig ere, da Krystalgade og Landemærket gjorde Grændsen imellem Kjøbenhavn og Serritslev*). Disse huggede her Tjørnegjerdsel saavel til deres egne Markers Indhegning, som til Salg til Stadens Indvaanere, hvis Haugepladse og Kaaugaarde den Tid vare indelulte med Tjørnegjerder. Da Serritslev By, under Kong Frederik den Første, indlemmedes i Hovedstaden og saaledes forsvandt, blev dens Tjørnehug ødelagt, og Pladsen bebygget. Herbergeerstedet „Tre Kroner“ ligger i denne Gade.

Sant Gjertrudsstræde kaldtes i ældre Tider St. Gjertruds Gade, og har sit Navn af at St. Gjertruds Hospital eller Sygehuus, først St. Gjertruds Kloster, stiftet af et Fruentimmer, der efter sin Død blev regnet blandt Helgenes Dal og kaldet St. Gjertrud, har ligget paa Hjørnet af samme og Rosenborggaden**). Paa Hospitalets Kirkegaard lod Christian den Anden, d. 29de Novbr. 1517, Slotsherren Torben Øxe halshugge, da han vilde unde ham et Rettersted, noget hæderligere, end det almindelige***).

Rosengaarden løber fra Kultorvet til store Fiolstræde. Her har fordum ligget en kongelig Lysthauge, som kaldtes Rosengaard, hvoraf Gaden formodentlig har faaet sit Navn;

*) Sluffens Collectanea S. 125-6.

***) Sluffens Collectanea S. 44.

****) Orig. Hafn. S. 165.

Andre antage, at den er nævnt saaledes efter en Adelsmand Jens Kosengaard, som her har havt sin Gaard og Hauge. Gamle Documenter nævne en Gade her, kaldet Kosengaardsstræde, som formodentlig har løbet tæt ved hiin Lysthauge omtrent hvor nu Kultorvet er, før Stadens Udsidelse paa denne Kant under Kong Frederik den Første*). I Kosengaarden ejede den berømte Henrik Ranzow en Gaard, som i den følgende Tid længe beholdt Navnet Ranzows Gaard**). I Gaden ligge to Gjestgiver- og Herbergeergaarde.

Peder=Hvitfeldsstræde har Navn af at Adelsmanden Peder Hvitfeld, som levede i Kong Christian den Tredies og i Begyndelsen af Frederik den Andens Regjeringstid, her havde en Gaard.

Krystalgade løber imellem Nørregade og Landemærket, og fik dette Navn ifølge kongeligt Rescript af 28de October (Placat 9de Novbr.) 1818, istedetfor Store- og Lille=Skidenstræde, som det forhen kaldtes, paa Grund af, at den indtil Aar 1526, var en Kloak eller almindelig Sammenløbs- og Afløbsrende, som, fra Byens vestlige Side ned mod Osten, førte alt det urene Vand og Dynd ud i Stadens Grave, førend Fæstningsvoldene, tilligemed Nørreport bleve flyttede omtrent 500 Alen længere ud. Grunden her var desuden langt lavere og tildeels oversvømmet med Vand fra Pustervig, hvor det løb ind fra den fjerde Sv. I gamle Breve kaldes Gaden commune canale villæ borealiter, eller Byens almindelige Rende mod Norden***). Nørreport har fordum ligget ved Enden af Krystalgade midt paa Nørregade. Synagogen for de mosaiske

---

*) Orig. Hafs. S. 20.

***) Orig. Hafs. S. 165.

****) Orig. Hafs. S. 18.

Troesbefjendere tilligemed Stiftelsen Meyers Minde er i denne Gade, og Universitetets Anatomikammer, eller Theatrum Anatomicum, ligger paa Hjornet af denne og af Nørregade.

Store-Siolstræde forbinder Krystalgaden med Skidens-torvet. Her var i forrige Tider en Assistentkirkegaard, der hvor Gaarden og Pladsen „Linden“ findes, som tilligemed to andre i Staden liggende Assistentkirkegaarde, blev udstiftet, og tildeels solgt i Lodder til de Omkringboende i Aaret 1760, da Assistentkirkegaarden udenfor Nørreport blev indrettet*).

Lille-Siolstræde, i Flugt med nysanførte, gaaer til Skindergaden. Her ligger een af Frue Kirkes Præsters Residentz; ligeledes Metropolitanaskolen.

Store-Kannikestræde nævnes 1511 og i mange andre Breve. Navnet har sin Oprindelse af, at Vor Frue-Kirkes Kanniker og Prælater have i de catholske Tider her havt deres Boliger, der, efter Reformationen, efterhaanden som de daværende Kanniker enten afgik eller døde, bleve Profesforgaarde. Nu har Gaden en Profesforgaard, og tre Studenterboliger, nemlig: Regentsen, Borchs Collegium og Clerfens Collegium; endvidere ligger Gratistaskolen her.

Lille-Kannikestræde, en meget kort Gade, forbinder Store-Kannikestræde med Skindergaden, og hidleder sit Navn, ligesom den foregaaende, fra Frue Kirkes Kannikboliger.

Dyrkjøb, en kort Gade paa den sydlige Side af Frue Kirke. Navnet angik først et der, paa Hjornet af Nørregade beliggende Huus, formodentlig et Vertshuus. De faa Bygninger i denne Gade ere Bagbygninger fra Klædeboerne; og Frue Kirkegaard gik lige til dem. Først efter

*) Kbhvns. Skilberi 1829 Sp. 265. Slussens Collectanea S. 10.

Ildbranden 1795 blev her en Gade, til hvilken da hiint Husets Navn blev udstrakt.

4) Snarens Qvarteer, syd for det sidstnævnte, begrændses af Klædebodernes sydlige Side, af Skovbogaden, Vimmelskæftets sydlige Side til Gyskenstræde, denne Gades vestlige Side lige til Kanalen, som fra Assistentshuset hen til Sandkisten danner den sydlige Grændse; endelig omgives det af den østre Side af Raadhuusstræde, samt Gammel- og Ny-Torv til Klædeboderne; og indbefatter 147 Nummere.

De til dette Qvarteer hørende Gader og Stræder ere altsaa: 1) Klædebodernes søndre Side, 2) Skovbogades vestre Side, 3) Nygade, 4) Vimmelskæftets søndre Side, 5) Gyskenstrædes og 6) Naboløs's vestlige Side, 7) Nybrogade, 8) Magstræde, 9) Snaregade, 10) Compagnistræde, 11) Bro-læggerstræde, 12) Badstustræde, 13) Knabrostræde, samt 14) Raadhuusstrædes, 15) Gammel- og 16) Ny-Torvs østlige Side til Klædeboderne.

Skovbogaden gaaer fra Skindergaden ud til den øverste Ende af Vimmelskæftet og har sit Navn ikke af Skov, men af Sko. Man finder i Documenter af Aar 1385 Gaden kaldet Tydskemanne-Gade; i andre Documenter fra 1465 og 1514 Suderboderne, og Skobodernes Stræde 1514; et Sted derved kaldes Suderævra 1370. Mange tydske Skomagere, som vare Mestere i Lauget, boede fordmum her i Gaden, hvor der tillige fandtes Boder, hvor Sko bleve faldholdte.*)

Nygade blev efter Ildbranden 1728 ny anlagt for Enden af Vimmelskæftet, til sammes Forbindelse med Gammel-torv. Før den Tid var her tillukt med Bygninger, og

---

*) Orig. Hafn. S. 192; Dansk Literatur-Tidende 1821. S. 281.

Man maatte gjøre den Omvej gjennem Skovbogaden og Klædeboderne.

Vimmelskafstet, een af Byens ældste Aldel- eller Alga-der, har faaet Navn af dens Krumninger og Bugter, da Vimmelskafstet forhen var Navnet paa det krumdannede Skafst, som Snekernes Bredtbor sættes i. Den nederste Ende af Vimmelskafstet kaldtes i fordum Tid 1478 Fiskerstrædet, og 1490 die Wisch-Strate, ligesom det derved liggende Almager-tory hedde Fiskertorvet.*) I denne Gade ligger Helliggeistes-Kirke, Petersens Somfrukloster, og paa Hjernet til Hysken-stræde Love-Apotheket, hvor det tydske Compagnihuus fordum har staaet.

Fra Vimmelskafstet ned til Gammelstrand løber Hysken-stræde, een af Byens ældste Gader, fordum kaldet Häuschen-eller Hüschenstraat, det er: Gaden med de smaa Huse. Dette Navn fik den af de tydske Kjøbmandskarle eller Pebersvende, som kaldte sig selv Häuschener, og under deres Ophold her for en kort Tid havde deres Fjaleboder og Hytter opslagne, til deri at falholde deres medbragte Klæde, Specerier og tydskt Al. De Danske kaldte den efter Beboerne Tydskernes Gade.***) I senere Tider, i Særdeleshed i det 14de og 15de Aarhundrede, havde tydske eller hanseatistiske Factorer mere deres Væsen i det derved beliggende Compagnistræde.***)

Naboløs er en liden kort Gade i Flugt med Hysken-stræde til Kanalen. For Ildbranden 1728 var her kun Bag- eller Sidehuse fra andre tilgrændsende Gader, men ingen Indgange til Huse. Deraf fik Strædet sit Navn.

Nybrogade gaaer langs med Gammelstrands Kanal fra

*) Orig. Hafn. S. 44. 197.

**) Orig. Hafn. S. 190.

***) Jbb. S. 44.

Assistentshusets Hjørnegaard til Sandkisten ved Frederiksholms Kanal. Ud til Gaden vender Assistentshusets Hoved-fagade, saavelsom et Sæbesyderi.

Magstræde løber, i Flugt med Snaregade, ud til Raadhuusstræde. Den Deel af sidstnævnte imellem Magstræde og Compagnistræde findes paa Resens Kaart kaldet Vandmøllestrædet,*) efter en Vandmølle, der laae her i den Tid, da den brede og aabne Strand gik højt op, og ei endnu ved Indpæling og Volværk var gjort til en Kanal. I Documenter af 1490 nævnes en navnkundig Gaard, kaldet Munkegaarden, at have ligget i Vandmøllestrædet. Endnu (1839) findes Navnet „Vandmøllestræde“ paa det Hjørne af Magstræde, der vender mod Nybrogade.

Snaregade har sit Navn af Erland Jonsøn Snare, eller Snarre, som var Raadmand i Kjøbenhavn imellem Aarene 1489 og 1504, og der ejede Huse og Boder.**)

Den nordlige Side af Assistentshuset vender ud til denne Gade.

Compagnistræde har sit Navn af at det tydske Compagni, eller hanseatistiske Factorer, allerede mod Enden af det tolvte Aarhundrede, her opbyggede Handelsstuer, Pakhuse og Contoirer. Indtil Aar 1590 gik Soen fra den aabne Gammelstrand lige op hertil, og disse tydske Handelsmænd vare her i Virksomhed.***)

Da de Danske i det fjortende Aarhundrede oprettede et Handelslaug og Broderskab, under Navn af: „Hellig Trefoldigheds-Laug udi det danske Compagni,“ fik det og i denne Gade, paa Hjørnet af Broelæggerstræde, sit Forsamlings- eller Compagnihuus, ogsaa kaldet Sellig Trefoldigheds Gildehuus; og at dette Gilde har været

*) Dansk Literatur-Tid. 1821. S. 281-2.

***) Orig. Hafn. S. 42-43; Jonge S. 379-82.

****) D. Literatur-Tidende 1821. S. 281.

til for Aaret 1389, er temmelig sikkert. Det tydske Compagni gif under i Kong Frederik den Førstes Tid. Fra det danske Broderskab nedstammer det nuværende kongelige Skydeselskab.*)

Brolæggerstræde forbinder Raadhuusstrædet og Badstu-
strædet og de til samme stødende Gader med hinanden.

Badstustrædes Navn minder om de forud meget brugelige Badstuer.

Knabrostræde skulde rettere hedde Knagbrostræde, efter Oprindelsen til Gadens Navn. Den løber fra Vimmelskaf-
tet ud til Stranden, og her gif i gamle Tider en liden Bro
over til Slotsholm. Denne Bro blev almindelig kaldet
Knagbro, efterdi den paa begge Ender og i Midten var
besat med Knager, for at hindre Kjørsel og Riden over den.
Den var blot for Gaaende, og blev ogsaa kaldet Letbro og
Rodebro; dette sidste fordi den var malet rød. Letbro næv-
nes allerede 1370.***) I Aaret 1724 blev denne Bro gan-
se borttaget. For Stadens Ildbrand 1728 kaldtes denne
Gade Letbrostræde, og i et gammelt Document af Aar 1419
nævnes Letbrostræde ved Stranden, østen Vandmøllen.***)

5) Strandquarteer, syd for det sidstnævnte, indehol-
der den søndre Side af Amagertorv til Højbroplads,
dennes vestre Side, Gammelstrand til Nybrogade,

*) Orig. Hafn. S. 97. 128. 182. 325. 328. 330.; Jonges
Kbhvns. Beskr. S. 382-91; Nyerups Kbhvns. Beskr. S. 665-
66; jvfr. N. P. Nielsens: „Hellig Trefoldigheds Gilde udi
det danske Compagni, eller det kongelige kjøbenhavnske Skyde-
selskabs og det danske Broderskabs Historie. 1836.“

**) Orig. Hafn. S. 202.

***) Orig. Hafn. S. 195. 202.

Frederiksholms-Kanal og hele Slotsholmen lige til Knippelsbro, og den østre Side af Hyskenstræde og Naboløs. — Qvarteret tæller 89 Nummere, og bestaaer af følgende Gader og Stræder:

1) Amagertorvs søndre Side, 2) Læderstræde, 3) Hyskenstrædes og 4) Naboløs's østre Side, 5) Gammelstrand fra Højbroplads til Assistenthuset, 6) Tøjhuusgaden, 7) Bag Børsen, 8) Børs-gaden, eller Nybørs.

Amagertorv, eller Gammelamagertorv er intet Torv, men en Gade, som med sin østlige, bredere Ende støder til Højbroplads. I ældre Tider var her et Torv, som først bar Navn af Fiskertorv, fordi Gammelstrands Revier gif herop, og Fisk-Uldsalg her fandt Sted. Siden kaldtes dette Fiskertorv, ifølge Documenter af Aarene 1496 og 1508, Amagertorv, da det af de andre Torve laae nærmest ved den aabne Strand, hvor Fiskerbaadene fra Amagerland kunde ligge til og bringe deres Fisk i Land til Salg. Men, da Fiskehandelen tog af, og Kong Christian den Anden i Aaret 1515 indkaldte en nederlandsk Coloni, som nedsatte sig paa Amager, anvistes disse Nybyggere dette Torv til at falholde deres Kjøkkenurter og Haugesager; og i den følgende Tid er Benævnelsen „Amagertorv“ vedbleven.*) Dette Torv kan ansees for at have været Centrum af det gamle Kjøbenhavn, og var, næst efter Gammeltorv, det ældste i Byen.

Læderstrædet findes nævnet i Documenter fra Aarene 1433 og 1460.***) Forhen laae her den jødiske Synagoge, som i den store Brand i Aaret 1795 blev et Roy for Luerne.

Ved Gammelstrand ligge Stadens Bejerbod, eller

*) Orig. Hafs. S. 44. 189. Jonges Abh. Bestr. S. 376-8.

**) Orig. Hafs. S. 197.

Bejerhuus,*) „Hôtel Royal,“ og „det jydffe Herberg,“ Gjestgivergaarde og Herbergeersteder.

Tøjhuusgaden fører fra Indgangen til det store kongelige Bibliothek til Prindsens Bro. Navnet er saaledes bestemt ved Rescript af 4de December 1825. (Plakat 14de samme Maaned.) Her ligge Proviantgaarden, Tøjhuset og Staldbetjenterbygningerne. Denne Strækning kaldtes før: „Bag Slottet.“

„Bag Børsen“ kaldes den Rad af Bygninger, østen for Slotsholms Vagt, langs Kanalen lige ned til et stort Pakhuus, der ligger for Enden af Gaden. Her ligger den saakaldte Lerches Gaard, hvor Universitetsdirectionen og andre offentlige Autoriteter have deres Møder og Contoirer; Slotsholmsvagt.

Børs-gaden, ogsaa kaldet Nybørs, er den Rad Huse, som ligger langs Kanalen fra Børsen til Knippelsbro. Hele denne Grund, bestaaende af nogle tusinde Kvadratalen, er indtagen fra Havnen, eller den aabne Strand ved en lang og bred Dæmning ligesaa Slotspladsen til Knippelsbro, og opfyldt i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, indtil Aaret 1620. Paa den opfyldte Grund blev endeel anseelige Kjøbmands-Huse med Kjeldere under, samt Pakhuse opførte.**)

6) Østerqvarteret indbefatter det District, som begrændses af Østergades søndre Side til Højbroplads, dennes østre Side, Gammelstrand fra Højbroplads til Holmens Bro, Kanalen og Størrestrædet, den sydvestlige Side af Kongens Nytorv til Østergade, og Nyhavns søndre, eller Charlottenborgs-Side. Qvarteret tæller 285 Nummere.

*) Jonges Rbhvns. Bestr. S. 395-7.

***) Orig. Hafn. S. 240. 350. 384. Jonges Rbhvns. Bestr. S. 421-2.

Hertil hore altsaa følgende Gader og Stræder:

1) Gammelstrand fra Højbroplads til Holmens Bro, 2) Østergades søndre Side, 3) St. Jørgensgade, 4) Halmstræde, 5) Integaden, 6) Lille Kongensgade, 7) Store Kirkestræde, 8) Lille Kirkestræde, 9) Hvelvingen, 10) Admiralgade, 11) Fortunstræde, 12) Viingaardstræde, 13) Smedens Gang, 14) Nellikegade, 15) Reverentgade, 16) Holmensgade, 17) Dybensgade, 18) Svaldergade, 19) Laregade, 20) Boldhuusgade, 21) Hummergade, 22) Størrestrædet, 23) Holmenskanal, 24) Nyhavn, Charlottenborgs-Side.

Østergade har sit Navn af Østerport, som i ældre Tider, førend Stadens Udvidelse, stod for Enden af Gaden mod Hallandsaaes (nu Kongens Nytorv). I nogle gamle Documenter af Aar 1452 nævnes vel Østergade, men denne var i ældre Tider ikke halv saa lang, som nu, og strakte sig fra benævnte Østerport kun omtrent til Christenbernikovstrædet; thi Havet løb dengang ind imellem Slotsholm, Bremerholm og Byen, og dannede kun nogle smaa Holme, alle adskilte ved smalle Bunde eller Sunde, hvor Man, indtil det femtende Aarhundredes Udgang, kunde roe med Vaade. Efter den Tid opfyldtes Aar for Aar denne Side og lavtliggende Strandgrund, og bebyggedes. Østergaard, curia australis, quæ dicitur östrægarth 1328, synes at have været en mærkelig Gaard udenfor gamle Østerport.*) Gaden er nu deels en Boutikgade, hvori Man tæller omtrent 150 Boutikker, deels en til Spadsfering brugt Gade. Blandt dens mærkværdige Gaarde er en, tilhørende Østerflægtsselskabet, Kong Salomons Apothek, og Svane-Apotheket, anlagt i denne Gade 1782; endvidere Adressecontoiret, Athenæum, samt den Pullichiste Fabrikgaard, ligesom Halmstræde. Denne Pullichiste

*) Orig. Hafn. S. 196.

Baandsfabrik-Gaard, No. 60 paa Gaden nordre Side, er mærkelig i antiqvarisk Henseende; thi paa denne Grund og paa det Sted, hvor denne Gaard nu staaer, blev den første St. Nicolai Kirke og Kapel bygt i Aaret 1216, og stod der i 231 Aar, da den blev opført paa dens nuværende Sted. Til denne Pullichiste Fabrikgaard hørte i forrige Tider, og i Begyndelsen af det attende Aarhundrede en anseelig, stor Haugeplads, som i ældre Tider har været en til-den gamle St. Nicolai Kirke hørende Kirkegaard, der imod Pilestrædet har været beplantet med mange Piletræer,*) hvoraf dette Stræde fik Navn. — Den ældste Bispegaard i Kjøbenhavn laae paa Hjørnet af Østergade og St. Jørgensgade, blev omtrent 1629 ombygget, og i Aaret 1826 atter nedbrudt og ombygget. Dette Huus er No. 34.**)

Sant Jørgensgade forbinder Østergade og lille Kongensgade med hinanden, og har Navn af Ridderen Sant Jørgen.

Salmstræde er et lidet Stræde, som ogsaa forbinder Østergade med lille Kongensgade.

Integaden, en liden kort Gade, som ligeledes løber imellem Østergade og lille Kongensgade. Der er næsten ingen Ting, hvilket dens Navn synes at antyde.

Lille Kongensgade, som ved de tre nysnævnte Tværstræder har Forbindelse med Østergade, kaldtes i ældre Tider kun Kongensgade. I Aaret 1402 nævne Documenter begge Kongens Gader, ambæ plateæ regales, af hvilke den nuværende Lille Kongensgade formodentlig skal være den ene.***) Gaden har sandsynligen sit Navn af at Kongens

*) Kjøbenhavns Skilderi 1829. No. 15; Dlussens Collectanea S. 104.

***) Dlussens Collectanea S. 16-18.

****) Orig. Hafn. S. 196.

gamle Tøjsuus, som ogsaa kaldtes Rustkammergaarden, laae i samme.*) Dette Tøjsuus, eller „Archelie-Gaard,“ laae meget behageligt ved Soen, som dengang gik derop, for Opfyldningen efterhaanden foretoges. I Kong Christian den Tredies Brev af 23de Februar 1557 til Borgemeester og Raad i Kjøbenhavn befales, at en Plads skal opfyldes, beliggende ved Kongens gamle Tøjsuus, og brolægges til Borgernes Nytte, at de der kunde ind- og udfiske deres Gods. Den Plads, som ifølge denne kongelige Befaling blev opfyldt, var af betydelig Længde og Bredde, nemlig ved den nordre Side 102 Alen lang, ved den sydlige 88 Al.; og Bredden ved den vestlige Side 66 Alen, ved den østlige Side 43 Alen. Senere blev denne Plads bebygget, og det er den, hvor nu Bvingaardstræde og omliggende Gader ere.***) Da Store Kongens-Gade, ved Stadens Udvidelse, blev anlagt, fik den ældre til Forsjæl Tillægget af „Lille“.

Store og lille Kirkestræde have deres Navn af Beliggenheden ved forrige Nicolai Kirke; de løbe ud til Højbro-plads; hiint i Flugt med lille Kongensgade. Lille Kirkestræde er formodentlig det samme, som i Documenter af Aarene 1504 og 1518 kaldes det lille Færie-Stræde, som løber fra St. Nicolai Kirke indtil Færie-Stræde***).

Hvelvingen kaldtes forhen Hvelvingsstræde****). Før

*) Orig. Haasn. S. 330:1.

***) Nyeste Morgenpost 1829. No. 154.

****) Orig. Haasn. S. 197; jvfr. Kjøbenh. Skilberi 1829 No. 70, hvor der anføres, at „Nicolai Kirketaarns Hovedportal var i lille Kirkestræde; men at Indgangsporten til Kirken ikke havde været aaben siden Pestens Tid 1711, formedelsst den stærke Træk, som her igjennem faldt ind i Kirken.“

*****) Zolck's Kjøbenh. Beskr. S. 20, og Kjøbenh. Skilberi 1829. Sp. 1105.

Isdebranden 1795 stode Bygninger vesten for den da afbrændte St. Nicolai Kirke, ganske nær samme, og et Huus stødte lige paa den lille Buehyveling, der endnu sees ved Bagttaarnet, og hvoriggennem den almindelige Passage faldt. Her var forhen et konstigt Trykværk, hvis Bassin kunde rumme næsten 400 Tønder Vand, der ledtes hertil gjennem Rønder, og med Trykværkets Hjælp, ved en Anbringer, 800 Fod lang, atter kunde, i paakommende Isdebrandstilfælde, ledes hen i hvilken som helst af de omliggende snævre Gader. Denne Anbringer gav, i sin fulde Længde, en Tønde Vand i hvert Minut, og, indrettet kun i en Længde af 200 Fod, afgav den i hvert Minut fire Tønder, saaledes at Sprejterne stedse, uden videre Tilførsel kunde forsynes med Vand*). — Efter Isdebranden blev Gaden, ved de nye Bygningers Opførelse udvidet.

Admiralgaden. I dette District var i ældre Tider en stor kongelig Frugthauge, med Lysthuus og en Viingaard, og langs med Muren til Viingaardstræde en Plads til Carousel, eller Dyst-Renden. Kong Christian den Fjerde lod paa denne Plads, imellem Nicolai og Holmens Kirke, efter Rosenborg Haves Anlæg, bygge Boliger af een Stages eller et Stokværks Højde til sine Søofficerer, som da kaldtes Kongens Skippere, og til det øvrige Mandskab af Søetaten, at de kunde være nær ved Bremerholm; og nu fremkom her et nyt Qvarteer af Staden, som med dets samtlige Gader fik det Navn Skipperboder, og siden, da Nyboder 1632 anlagdes, blev efterhaanden afhændet til private Folk**).

*) Thurah's Hafnia hodierna S. 28-29.

***) Orig. Hafn. S. 269. 343, og Kjøbenh. Skilderi 1829 Sp. 1105.

Admiralen eller Chefen for Søetaten havde i ældre Tider sin Bolig her*). Efter Ildbranden 1795 blev den betydelig udvidet, ligesom og nogle Grunde bleve forenede, og i det Hele større Bygninger opførte. I Gaden ligger St. Nicolai Kirkefole.

Sortunstræde, som forbinder Viingaardstræde og, med dette, Kongens-Nytorv med Gammelstrand, har, efter Ildbranden 1795 faaet en langt større Brede, end forhen.

Viingaardstræde har sit Navn af den i det sextende Aarhundrede der værende Slotsbage, hvori var en Gaard, kaldet Viingaarden**). Gaden fremkom, da Grundene efter Rosenborg Haves Anlæg bleve bebyggede. En Deel af det ældste Viingaardstræde brændte i Mai 1776; det Dvrige 1795***). 1533 nævnes de nye Boder paa Viingaarden. I denne Gade ligger Bagttaarnet og Nicolai Arbeidshuus; og paa Pladsen ved Bagttaarnet have Stadens Slagtere deres Boder og Udsalgssteder.

Smedens-Gang er et lidet, i den nordre Ende lukket til Viingaardstræde udlobende kort og smalt Stræde, som vistnok har sit Navn fra det gamle Tøjhuses Tider, da Smede her kan have havt Bolig****).

Nellikegaden hedde forhen Nellikegang*****), var da et meget smalt Stræde og lukket i den ene Ende. Efter Ildbranden 1795 fik den en langt større Brede, og Abning mod Viingaardstræde. Her er et Asyl for Smaaborn

*) Nyeste Morgenpost 1829 No. 155 S. 618.

***) Orig. Haasn. S. 197.

****) Nyeste Morgenpost 1829, No. 154.

*****) Nyeste Morgenpost 1829. No. 155.

*****) D. Literat. Tid. 1821. S. 282.

Reverentsgade har fra Nellikegade sit Udlob til Kongens Nytorv.

Solmænggade hedde forhen *Ullegaden*, men fik ifølge Placat af 7de April 1823 dette ny Navn. I et lidet Strøg i den nordre Ende er Gaden smal og bestaaer af smaa lave Bindingsværkshuse, der, som en Levning af de forrige Tiders Ringhed i Bygningsmaade, vidner om Tærvælgthed og Nøjsomhed. I denne nordlige og ældste Deel har uden Tvivl boet de til Sædetaten hørende Folk, som havde dagligt Arbejde ved det da i lille Kongensgade liggende gamle Tøjsuus;*) og disse, som uvante tilføes og ubefarne i Sejsladsen, kaldtes da, i de rette Søfolks Sprog, *Ulker*. Gaden har, efter Ildbrande, især 1795, faaet i det Hele en større Bredde.

I Dybensgade har fordim, da Vandet gik over disse Egne, indtil Slutningen af det firtende Aarhundrede, været det dybeste Sted. Jonge fortæller, at der forhen paa et Huus paa Hjornet af Dybensgade og Holmensgade har over Døren været et Skildt med en nøjagtig Aftegning af Egnen i de ældre Tider, og at derhos stod malet det Navn: „Dybet;“ men da Man 1760 nedrev det gamle forfaldne Huus, og et nyt anseeligt Huus her rejstes, som Man ei vilde have skulde beholde det gamle Navn „Dybet,“ blev Skildtet casseret.**)

Gaden hedder hos Resen: *Delphingade*, hvilket svarer til de andre Gaders Navne i dette Qvarter; altsaa maa det senere Navn være opkommet af en urigtig Udtale.***) Den var indtil Ildbranden 1795 lukket i den nordre Ende; men fik ved den ny Opbyggelse baade en Abning ved Nellikegaden, og i det Hele en større Bredde.

*) Jvfr. S. 46.

***) Nyeste Morgenpost 1829 No. 155, Side 618.

***) D. Literatur-Tid. 1821. S. 282.

Squaldergaden, som forhen hedd Squaldergaarden, hos Resen Squaldergas, har uden Tviol sit Navn af Squalder, eller Sladder, ligesom Sladderrækken paa Christianshavn; maaskee altsaa engang en Samlingsplads for ørkesløse Mennesker.*) I den yderste Ende mod Storrestræde hedd den i gamle Dage Delphinstræde.**) I Gaden, der efter Ildbranden 1795 har faaet en langt større Bredde, end forhen, er Bombebøssens Fribolig for gamle Sømand.

Laregade er den mellemste Tværgade i de forudm saakaldte Skipperboder, og har, ligesom flere der liggende Gader, saasom Hummergaden og Storrestrædet, Navn af Fisk. Her ligger een af Holmens Skoler, og Konstflidselskabets Udsalg er tillige i denne Gade.

Boldhuusgaden, en liden kort Gade, som kun bestaaer af 6 Gaarde og Huse, Hjørnebygningerne medregnede, har sit Navn af et Boldhuus, der stod her i ældre Tider, da den store Slotshauge var paa det Sted, hvor Kong Christian den Fjerde lod Skipperboderne opbygge.***) Efter den Tid blev det gamle Boldhuus flyttet til Slottet, og opført nord for det gamle Ridehuus og Ridebanen, hvor det forblev indtil Kong Christian den Sjette i Maret 1738 lod det gamle Slot nedrives for at opbygge Christiansborg Slot.

Hummergade hørte i gamle Dage tilligemed de tilgrændsende, saasom Admiralgade, Laregade, Dybensgade, Storrestrædet o. s. v., til de saakaldte Skipperboder, hvor Søfolk boede. Derfor fik Gaderne Navn, der toges af Gjenstande for Sømandens Tanker. Forhen var denne Gade lukt i den østre Ende. Den af Kong Christian den Fjerde

*) Folcks Abhvns. Bestr. S. 20; D. Litter. Tid. 1821. S. 282.

***) Nyeften Morgenpost 1829, No. 155, S. 618.

****) Jvfr. S. 47.

oprettede Navigationsstole laae i denne Gade, og her boede Navigationsdirecteuren.*)

Storrestredet har sit Navn af Fjsten Stor, i Eighed med de i den Egn værende andre Gader, der føre Navn af Fjst, saasom af Lar og Hummer. Førend Nummerering af Bygningerne i Staden blev almindelig befalet i Aaret 1771, vare Husene i denne Gade, ligeoverfor Holmens Kirke, allerede nummererede, og deraf havde Gaden da ofte det Navn: „Nummerne ved Holmens Kirke.“ Halvdelen, eller den ene Ende af Gaden langs Kanalen havde forhen Navnet: „ved Holmens Kanal,“ og benævnes endnu undertiden saaledes. Holmens Kirkes nordre Side og Indgang vender ud til denne Gade; og her findes tillige det kongelige Søkaartarchiv imellem Holmens Kirke og Indgangen til Gammelholm, Skiperlaugets Forsamlingshuus, Waterschoutscontoiret og Studenterforeningen. I Storrestredet er Indgangen til Gammelholm fra Byen af, ligesom Holmensgade.

Nyhavn. Naar Man kommer fra Kongens Nytorv, har Man paa højre Haand, eller Kanalens sydlige Side, som i daglig Tale kaldes Charlottenborgs Side, først paa Hjørnet Charlottenborg Slot; strax derved den botaniske Hauge, derefter nogle Privathuse, og endeligen den kongelige Mont. Her var forhen endeel smaa Huse, i Linie med Charlottenborg, alle lige, kun af een Etage, med en liden Qvist, og uden Kjelder. De vare byggede til frie Boliger for Dronning Charlotte Amalias Hofbetjente, ligesom ogsaa Prindsesse Sophie Hedevigs Hofbetjente og deres Enker havde for Livstid frie Værelser her. Efter disses Død bleve Husene bortlejede ved offentlig Auction i Rentekammeret paa visse Aar til Byens Indvaanere, som dreve borgerlig Næring; men

*) Nyste Morgenpost 1829, No. 155, Side 618.

disse smaa Huse stode nærmere Vølvarket, end de nuværende, saa at Gaden her var meget smal, og to Vogne kunde vanskeligen komme forbi hinanden. Da de forfaldt af Ælde, bleve de solgte til Nedbrydelse, og med Vilkaar, at Kjøberne igjen skulde opbygge andre, men i indrykket Linie, hvorimod Grund til Gaardsrum og anden Plads blev givet bag ved dem af Charlottenborg Slotsbage, som derved blev indskrænket. Saaledes fremkom her en Række af anseelige Gaarde og Huse.*) Paa Nyhavns nordlige Side, i daglig Tale kaldet Byens Side, ere blot Privathuse, som danne en snorret Linie med Gothersgaden; for Gadens Ende, kaldet Nyhavns Hoved, ere Færgefarts-Baade liggende, til Dverfart til Christianshavn og den anden Side af Strømmen.

7) Kjøbmagerquarteer, som indeholder Alt, hvad der fra Klareboderne og Møntergaden ligger mod Syd lige ned til Østergade og Kongens Nytorv, og mod Øst til Gothersgade, har 356 Nummere, og bestaaer af følgende Gader og Stræder:

1) Klarebødernes og 2) Møntergadens søndre Side, 3) Store Kjøbmagergades østre Side fra Hjørnet af Klareboderne til Østergade, 4) Kronprindsensgade, 5) Pilestræde, 6) Sværtgade, 7) Sømmelmont, 8) Store og 9) Lille Regnegade, 10) Didrik Badstjers Gang, 11) Store Grønne-gade, 12) Ny Udelgade, 13) Præmmandens Gang, 14) Bag Hovedvagten, 15) Peder-Madsens Gang, 16) Pistolstræde, 17) Christen-Bernikoy-Stræde, 18) Antonistræde, 19) Silke-gade, 20) Østergades nordre Side, 21) Gothersgades vestlige Side fra Hjørnet af Møntergade til Kongens Nytorv.

Klareboderne (Clare Boder), har sit Navn af St. Clara Kloster, et Nonnekloster, stiftet af Kong Hans's Dron-

*) „Dagen“ 1831, No. 144.

ning Christina i Maret 1505. Hele den Grund, som ligger imellem Klareboderne og Sillegaden, samt gammel og ny Mont lige til Brøndstræde, hørte til dette Klosters Bygning, Hauge og Kirke, tilligemed Kirkegaard. I Reformationstiden blev den halve Deel af Klosteret forvandlet til et Gjethuus, eller et Kanon- og Klokkestoberi, den anden Halvdeel blev indrettet til en kongelig Mont.*) Christian den Fjerde begyndte paa den Plads, hvor Klosteret havde staaet, i Maret 1609 at lade lægge Grundvold til en ny Kirke, som skulde benævnes efter hans Dronning Anna Cathrina; men formedelst den strax efter indtrufne Krig med Sverrige, og Dronningens Død 1612, ophørte Man ganske dermed. Pladsen overdroges til den kongelige Tolder i Kjøbenhavn, Henrik Møller, og blev af ham bebygget.**)

— I Klareboderne ligger Borgerdydsfolen.

Montergaden, eller Ny Mont, har vistnok sit Navn af den derværende kongelige Mont, til hvis Anlæg den halve Deel af St. Clara Kloster var bleven anvendt.***)

— Montmester Povel Sechtel, som levede i Kong Frederik den Andens Tid, og ifølge hvis Stiftelse et Hospital, de saakaldte Hamburgske Sjeleboder, er i denne Gade siden Maret 1570, boede ogsaa i samme. Paa den nordre Side laae i ældre Tider Brøndstrædets Sjeleboder eller Hospital.****)

Kronprindsensgade, som løber ud til store Kjøbmagergade, er een af Stadens nyere Gader, som er bleven til og har faaet sit Navn, da Kong Frederik den Sjette var Kronprinds. Den er anlagt 1785 paa den Grund, hvor Groskantsle-

*) Orig. Hafn. S. 163. 293.

**) 3bd. S. 288. Kjøbenhavns Skilderi 1829, Sp. 261.

***) D. Literatur-Tid. 1821, S. 282.

****) Kjøbenhavns Skilderi 1829, Sp. 265.

rens Gaard, eller det Reventlovske Hotel, med dertil hørende store Hauge, fordem var beliggende.*) Denne Ejendom blev folgt ved Auction 1782, Bygningen nedbrudt, og denne Gade anlagt med smukke Bygninger. Frimurerlogen er i denne Gade.

Pilestræde kaldes i Documenter af Aar 1419 og 1432 Pilegaard; derefter finder Man, at det i nogle Documenter af Aar 1446 er kaldet Pilestræde, og Aar 1490 kaldes det Pilegaardstræde. Fra fordem Tid har Gaden faaet dette Navn af den store Mængde Piletræer, som da har staaet paa et Sted ved Enden af den gamle St. Nicolai Kirkegaard nær ved Søfanten. Disse Piletræer benyttedes af Stadens Indvaanere til Stavre og Gjærdsel om deres Kaaugaarde.***) I Pilestrædet er den Berlingske Tidendes Contoir, saavel som Fodpostcontoiret.

Sværtegade, en liden kort Gade, i lige Flugt med Kronprindsensgade og store Regnegade, som den forbinder.

Gammelmont kaldtes ogsaa gammel Montergade.***) Her var i forrige Tid den kongelige Mont, en Assistentkirkegaard, beliggende bag ved Bygningerne i Gaden nordre Side, og, længere tilbage i Tiden, en Deel af St. Clara Klosters Kirkegaard. Assistentkirkegaarden kaldtes Wismar, og blev, ligesom to andre i Staden liggende Assistentkirkegaarde, udfistet og solgt i Lodder til de Omkringboende i Aaret 1760, da Assistentkirkegaarden udenfor Nørreport blev indrettet.****)

---

*) Nyerups Kbhvns. Beskr. S. 223. Kjøbenhavns Skilderi 1829, Sp. 267.

***) Orig. Havn. S. 196. Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn 1829, No. 10; jvfr. Sp. 227.

****) Holcks Kbhvns. Beskr. S. 56.

*****) Kjøbenhavns Skilderi 1829, Sp. 265. Duffens Collectanea S. 9-10.

Store Regnegade har, i Retning med Sværtegade, Udløb til Gothersgade.

Lille Regnegade er luffet i den nordre Ende.

Didrik Badskjers Gang skal have sit Navn efter Didrik Johansen Badsker, der døde her 1642, som Raadmand i Kjøbenhavn.

Store Grønnegade løber fra Christenbernikovstræde ud til Gothersgade. Denne Gade, tilligemed lille Grønnegade, skal i Stadens ældste Tider have været beboet af Nederlændere fra Provindsen Grønningen, som have boet her mod Byens østre Ende, og havt deres Handel, hvorfor Gaden har faaet dette Navn efter dem, og er kaldet Grønningens Gade, som ved Tidens Længde i daglig Udtale er forkortet til Grønnegade. I denne Gade var i nogle Aar det norske agende Postexpeditions=Contoir, og i lang Tid Mestersnedkernes Laugshuus, hvor der fandtes et af samtlige Mestere i Aaret 1786 anlagt Meubelmagasjn af alle Slags nye og moderne Meubler.*)

Ny=Udelgade, som udløber til Kongens Nytorv, ved Hovedvagten, blev forhen kaldt lille Grønnegade, men har nu i endeel Aar været givet sit nuhavende Navn. I denne Gade begyndte den store Pest, som grasserede her i Staden i Aaret 1711, først at gttre sig.**)

Prammandens Gang er et lidet, i den vestre Ende luffet Stræde, hvortil Indgangen er fra Ny=Udelgade.

„Bag Hovedvagten,“ ligger ved Kongens Nytorv.

Peder=Madsens Gang, der har sit Navn af en Peder Madsen, som byggede den,***) er et smalt Stræde med

*) Orig. Hafn. S. 45; Kjøbenh. Skilderi 1829, Sp. 148-50.

**) Kbhvns. Skilderi 1829, Sp. 150.

***) Folcks Kbhvns. Bestr. S. 56; D. Lit. Tid. 1821, S. 282.

Boliger for Almueklassen, og har en Port imod Østergade paa Gaarden No. 70; men er aaben mod Grønnegade.

Pistolstræde, hvortil Indgangen er fra Peder-Madsens Gang, er lidet og lukket i den ene Ende.

Christen-Bernikow-Stræde, en meget smal Gade imellem Østergade og Gammelmønt, har faaet sit Navn af den her i Danmark i Kong Frederik den Andens og Christian den Sjeredes Tider blomstrende adelige Bernikow'ske Familie, som, efter Reformationens Indførelse, havde tilkjøbt sig det seculariserede St. Antonii Kloster med tilhørende Grunde, og opbyggt her deres adelige Gaard og Ejendom. Iblandt samme Families Descendenter er især Christian Bernichow eller Barnikow, til Birkeholm, Rigets Raad, berømt for sine vidtløstige Udenlandsrejser, endog udenfor Europa, i Abyssinien, Arabien etc., og døde i Aaret 1612.*) Det er rimeligt, at Gaden har Navn efter ham, fordi han har opbyggt og ejet de fleste Huse paa Klostergrunden ud til dette Stræde. St. Antonii Kloster laae i Christenbernikowstræde, Hjørnehuset af dette Stræde og Østergade, den saakaldte Bildmand, er en Levning deraf, og her var i Aaret 1760 det Bernikow'ske adelige Baaben endnu at see indsat i Muren inde i Gaarden paa to Steder.**)

Dgsaa fortælles, som Marsag til Gaden Navn, følgende Anekdote: Kong Christian den Sjerde kom engang forklædt op at duellere i eet af denne Gades Huse med Christen Barnikow, og Kongen fandt saa megen Be-

---

*) D. Atlas II. 379. 386; Holbergs Danm. Historie II. 643; Schönaus danske lærde Fruentimmer II. Bd. 798, Not. f., og militairt Repertorium II. Bd. 1837. S. 344.

***) Holdts Kjøbenh. Bestr. S. 56; Kjøbenh. Skilderi 1829, No. 10. Col. 147-8. Duffens Collectanea S. 9.

hag i Kjækheden, denne Adelsmand havde viist, at han lod Gaden opkalde efter ham.*)

Antonistræde, der fra Christenbernikovstræde løber til Pilestræde, har sit Navn af St. Antonii Munkelkloster med dets tilhørende Bygninger og Kirke; Indgangen til dette Kloster var fra denne Gade. Da Munkene, ved Reformationstiden, forlode Klosterne, bortsolgtes disse til Privatejendomme. Dette lille St. Antonii Kloster har været et Filial af det store St. Antonii Kloster i Præsto. I fordums Tider kaldtes Antonistrædet lille Pilestræde.**)

Sillegaden, fra Pilestræde til store Kjobmagergade, har sit Navn af en stor Silkefabrik, som Kong Christian den Fjerde lod bygge paa Hjørnet af denne Gade og Pilestræde; men, da dette Anlæg ikke havde den forønskede Fremgang, skjenkede Kongen Bygningen til Stadens Fattige. I daglig Tale beholdt Stiftelsen Navn af Silkehuset. Da de Fattige forflyttedes herfra, bortsolgtes nogle Dele deraf, og kun Hjørnehuset blev beholdt tilbage, som fik Navn af: Conventhuset for Stadens Fattiges Væsen, hvor Fattigforstanderne havde deres Samlingssted. Efterat det almindelige Hospital var opbyggt i Maret 1769, blev dette Conventhuus samme Aar bortsolgt.***)

Gothersgade, eller Gottersgade er nu der, hvor den gamle Østervolds Grave fordum vare, som gik fra den øverste Ende af Gaden Alabenraa ned til Grønnegade, og opfyldtes

*) D. Literatur-Tidende 1821, S. 281.

**) Orig. Hafn. S. 216, Noten; Pontoppidans Annales Eccles. Danicæ II. 863; Kjøbenhavns Skilderi 1829, No. 10, Sp. 148.

***) Orig. Hafn. S. 293; Kbhvns. Skilderi 1829, No. 10. Dlussens Collectanea S. 127.

ved Stadens Udvidelse under Kong Christian den Fjerde.*) Oprindelsen til Navnet er uvis. I Gaden ligger de Refor- meredes Kirke, Ercecerhuset for Garnisonen, et Sprojttehuus, eller „Bevaringssted for Stadens Brandredstaber,“ mod Ro- senborghauge, Hjort-Apotheket, „Rosenborg Sundhedsbrønde,“ og en i Aaret 1838 oprettet Afskole.

8) Frimandsquarteer, som indbefatter de Gader, der fra Skindergadens Hjørne begrændses af den vest- lige Side af Kjøbmagergade til Amagertorv, den nord- dre Side af dette og Vimmelskafstet, den østre Side af Skovbogaden, og den søndre Side af Skinderga- den, har 166 Nummere og bestaaer af følgende Gader og Stræder:

1) Skindergades søndre Side, 2) Skovbogades østre Side, 3) Vimmelskafstets og 4) Amagertorvs nordre Side, 5) Store Kjøbmagergades vestlige Side fra Hjørnet af Skin- dergade til Amagertorv, 6) Klosterstræde, 7) Graabrødre- stræde, 8) Kejsergade, 9) Trompetergangen, 10) Løvstræde, 11) Tugthuusporten, 12) Koffegade, 13) Store og 14) Lille Helliggejststræde.

Klosterstræde gaaer med den ene Ende til Skinderga- den, og med den anden til Vimmelskafstet; det nævnes i Do- cumenter af 1488,**) og har Navn af det her beliggende Graabrødre- eller Franciscanerkloster, hvis Kirke var paa Hjørnet af dette Stræde og Skindergaden.***) Paa dette Hjørne stod senere, indtil Ildbranden 1795, en anseelig Gaard, der var Bryggernes Laugshuus.****)

*) Orig. Hsfn. S. 238.

***) Orig. Hsfn. S. 193.

****) Ibd. S. 162. 292.

*****) Jonges Abhvns. Vestr. S. 375-6.

Graabrodrestræde, et lidet Tværstræde fra Ulfelds- plads til Klosterstræde, har ogsaa sit Navn af nysnævnte Graabrodre- eller Franciscanerkloster, hvorfra den sædvan- lige Udgang skal have været her paa denne Kant.

Kejsergade er en liden Tværgade fra Ulfeldsplads til Skindergaden. Imellem denne Gade og Trompetergangen laae i fordum Tid Rigsdrosten Joachim Gersdorfs Gaard, som i Frederik den Tredies Tid blev opført paa en Deel af det nedbrudte Graabrodreklosters Haugeplads og Kirkegaard, hvor da opgroves en Mængde Dødningshoveder.*)

Trompetergangen, en liden kort Gade, løber i Vin- kel med Ulfeldsplads ud til Skindergaden.

Lovstræde løber imellem Rjobmagergade og Ulfeldsplads.

Tugthuussporten er en kort Gade, som i lige Linie med lille Helliggejststræde gaaer ud til Ulfeldsplads. Nav- net har den faaet af et Tugt- og Manufacturhuus, som Kong Christian den Fjerde i Aaret 1639 havde ladet ind- rette ved den nordre Side af Helliggejstes-Kirke ind til Lov- stræde.***) Men denne Anstalt varede ikkun sex Aar, og Byg- ningen fik en anden Bestemmelse. Desuagtet vedblev dog, lige til Ildbranden 1728, den Port, som var anbragt paa Bygningen tvært over Gaden; men efter Ildbranden blev den borttaget. Kjædeselskabets Gaard, og i samme det konge- lige Institut for Blinde ligger i Gaden.

Køllegade er anlagt i en Vinkel, og løber langs med Helliggejstes Kirkegaards Muurs nordre og vestre Side. Lige- som Staden har en Gade med Navn af Gæs (Gaasegaden), saaledes har denne formodentligen Navn af Høns. Kø er det gamle Navn paa en Hane. I denne Gade ligger Hel-

*) Orig. Hafn. S. 292.

**) Orig. Hafn. S. 333.

liggefftes Kirkeffole, og Viigcapellet ved Kirken vender her ud til.

Store Helliggejststræde løber med den ene Ende ud til Kjobmagergade, og har Navn efter Helliggejstes-Kirke, hvortil den fører.

Lille Helliggejststræde har ligeledes Navn efter Kirken og løber fra Vimmelfastet til Tugthuussporten og Ulfeldsplads. I Kirkegaardens Muur er indrettet endeel Boder, som forstørstedelen ere lejede af Værræds-handlere.

9) Rosenborgqvarteer indbefatter Alt hvad der ligger nordlig for Klareboderne og Møntergade, indtil Nørrevold, og tæller 260 Nummere.

Qvarterets Gader og Stræder ere altsaa følgende: 1) Klarebodernes og 2) Møntergades nordre Side, 3) Gothersgades vestre Side fra Møntergade til Nørrevold, 4) Lille- og 5) Store-Kjobmagergades østre Side til Klareboderne, 6) Kultorvets østre Side, 7) Nørrevold fra Nørreport til Gothersgade, 8) den østlige Side af Tornebuskgade, og af 9) Sant Gjertrudstræde, 10) Hausergade, 11) Nabenraa, 12) Pustervig, 13) Suhmsgade, 14) Landemærket, 15) Slippen, 16) Store-, og 17) Lille-Brøndstræde, 18) Bogumagergade, 19) Springgade.

Hausergaden har, tilligemed den derved beliggende Hausersplads sit Navn af en Kjobmand, Conferenceraad Conrad Hauser, som først begyndte, efter Bombardementet 1807, at bebygge denne derved ødelagte Tomt.

Nabenraa betegner en aaben Braa, eller Krog, hvilken, beliggende ved Fjorden Pustervig, i de ældste Tider ikke horte til Staden, der den Gang paa den Kant begrændsedes af Landemærket*). Iøvrigt maa, med Hensyn til Beliggen-

*) Orig. Hafn. S. 18. 165.

heden af Stadens fordums Fæstningsværker, bemærkes, at fra øverst i Gaden Abenraa, hvor nu de Reformeredes Kirke findes, og lige ned til Grønnegade gif Stadens gamle Østervold. Voldgravene, som vare hvor nu Gothersgaden er, opfyldtes da Voldene ved Stadens Udvidelse bleve sløjfede; hvorefter den ny indtagne Grund blev affstukken i Gader og Byggepladse.*) I Gaden ligger den vestlige Side af reformeert Kirkegaards Muur, nogle bemeldte Menighed tilhørende Bygninger, saasom Præstebolig ic., samt Trinitatis Sogns Arbejdshuus og Skole, og de 32 Mænds Skole.

Pustervig. I de ældre Tider laae en Sø af dette Navn uden for Byen, og oversvømmede med sit Vand af dens brede, flade Strand den omliggende Egn, som da var ganske ubeboet paa denne Kant. Denne Pustervigs Sø var i fordum Tid Stadens yderste Grændse mod Østen. Den østre Deel af den flade Pustervigs Strand blev allerede under Kong Christopher af Baiern, ved Aar 1447, indpælet og opfyldt. Den sidste Stavelse af denne Søes Navn viser, at den har skaaret sig ind i en Vig eller Bugt; men ved Stadens Befæstelse og Udvidelse paa denne Kant blev Søen Tid efter anden ganske opfyldt, saa at ei det mindste Spor er tilbage af, at her har været Strand.**). Den siden her anlagte Gade fik sit Navn af Vigen, og var lukket i den østre Ende. Her boede Historikeren, den af Videnskaberne højfortjente Peter Sridenrich Suhm, uforglemmelig i den danske Literatur-Historie. Efter hans Død 1798, blev der i Gaarden indrettet en fortrinlig Svangsarbejdsanstalt for Fattigvæsenet. Denne Gaard

*) Kjøbenh. Skilderi 1829. Sp. 266.

**) Orig. Haasn. S. 23. Kjøbenh. Skilderi 1829. Sp. 266-7.

tilligemed Gaden afbrændte ved Bombardementet 1807, og ifølge den ny Plan for Gadernes Udvidelse efter den stete Udælggelse, fik den forhen lukte Ende i Gaden en Åbning, og en ny Gade:

Submsgade blev anlagt, opkaldet efter P. S. Suhm. Her er Herbergeerstedet „Gammel Nolsgaard“, og i Pustervig er Gjestgivergaarden: „Solen.“

Landmærket var det gamle Grændsestjæl imellem Kjøbenhavn og Landsbyen Serritslevs Enemærker. *).

Slippen, en kort Gade, som i Flugt med Landmærket udløber til Gothersgade, forekommer alt hos Resen, maafee saa kaldet, fordi Landmærket der slipper**). Jonge antager, at Slippen har sit Navn af, at Stadens gamle Befæstning slap her og havde Ende i denne Egn, førend Fæstningsvoldene bleve udvidede paa denne Kant***).

Store og Lille Brøndstræde have deres Navn af nogle Vandbrønde, som i ældre Tider her have været gravede i den lave Grund af Staden. De havde deres Vand fra Pustervigs Strand, eller ferske Sø, før denne opfyldtes. Stræderne udgjorde en Vinkel med hinanden indtil Branden 1728, og Store Brøndstræde havde dengang ikke sin Åbning til Gothersgaden.

Vognmagergade, een af de ældre Gader, løber fra Montergaden til Nabenraa, og kaldes rettere Vognmandsgaden, fordi her i ældre Tider boede endeel Vognmænd jevnfides ved hinanden, ved den da ubebyggede Plads nær ved Stadens Bolde, før disse ved Stadens Udvidelse bleve nedrevne og sløffede. I fordum Tid gik nemlig Stadens Grændse

*) Orig. Havn. S. 18. 165, Not.

***) D. Literat. Tid. 1821. S. 282.

***) Kjøbenh. Skilderi 1829. Sp. 266.

paa den østre Side ned mod Syd, imellem Bognmagergade og Pilestræde forbi Gammelmont, *) og de her indenfor liggende Quarterer vare paa den Tid ikkun yderst slet bebyggede paa Landsbyviis med klinede Vægge og Straatag**).

Springgade løber, i Flugt med Pilestrædet, ud i Landemærket. Til Gaden støder den østre Side af Trinitatis Kirkegaard.

10) St. Annæ-Vesterquarteer indbefatter Alt, som begrændses af Gothersgades østre Side fra Volden til Hjørnet af Store Kongensgade, dennes nordre Side, Citadellet, og Volden fra Østerport til Hjørnet af Gothersgade. — Quarteret tæller 501 Nummere og bestaaer af følgende Gader og Stræder:

1) Gothersgades østre Side fra Volden til Hjørnet af Store-Kongensgade, 2) den nordlige Side af Store-Kongensgade, 3) Ny Østergade, 4) Østervold, 5) Nørrevoldgade, 6) Kronprindses segade, 7) Solvgade, 8) Rigensgade, 9) Stokhuusgade, 10) Stokhuuslængden, 11) Steenkulsgade, 12) Aldelgade, 13) Helsingørsgade, 14) Borgergade, 15) Prindsensgade, 16) Dronningens Tværgade, 17-49) Nyboders 33 Gader.

Store-Kongensgade hører til de, efter Stadens Udvidelse imod Slutningen af det syttende Aarhundrede anlagte nye Gader. Ud imod Gadens nordlige Ende ligger det kongelige Dpfoststringshuus.

Ny-Østergade, eller Østerportsgade, løber norden for Store-Kongensgade, langs Nyboders østlige Side, indtil Østerport.

*) Orig. Hafn. S. 21.

**) Kjøbenh. Skilber 1829. Sp. 267.

64 Stadens Inddeling i Qvarterer, Gader.

Vstervold, fra Sølvgaden til Stokhuusgaden. Herved er Stokhuset.

Norrevoldgade gaaer fra Gothersgade mod Vst indtil Sølvgaden. Her ligger Stiftelsen Christians Plejehuus i Række med Fod-Garde-Kaserne.

Kronprindsessegade, een af Stadens nyere Gader, er bleven til og har faaet sit Navn, da Dronning Maria Sophie Frederikke var Kronprindsesse. Gaden, som ligger imellem Gothersgade og Sølvgad, har kun Bygninger, for det meste skjøne og store, paa den sydlige Side. Paa den nordlige er Rosenborghauge, hvorfra den Grund er indtagen, hvorpaa Gaden er anlagt. Dmtrent midt i Gaden er Indgang til Hagen. I Gaden ligger en Infanteri-Kaserne, kaldet Rosenborg-Kaserne, for 600 Mand.

Sølvgaden løber fra Volden ned til Adelgade; den østre Ende af Rosenborghauge vender til denne Gade, paa hvis Hjørne og Volden ligger Sølvgadens Infanteri-Kaserne for 1850 Mand, foruden Køer og Børn, hvor der ogsaa er militaire Skoler.

Rigensgade ligger vestenfor Nyboder. Her er det saakaldte Guldhuus, saaledes kaldet efter en italiensk Guld-mager, J. F. Burchi, som i Kong Frederik den Tredies Tid havde her sit Laboratorium Chymicum, anlagt i Aaret 1668.*) I det 18de Aarhundrede og nogle faa Aar hen i det 19de var i denne Bygning et kongeligt militairt Klædemanufactur, som Man ogsaa kaldte Guldhuusfabriken. Nu er her Garnisons-Hospitalet og Land-Statens Varedepot.

Stokhuusgaden er østen for Stokhuset, hvis Grund støder dertil; og

---

*) Orig. Hafn. S. 331.

Stokhuuslængden ligger ved Østervold.

Steenkuls-gaden er norden for Rigensgade.

Adelgadens Navn har rimeligviis Hensyn til Navnet af den med samme parallelløbende nærliggende Borgergade. Næsten det Halve af Adelgaden gjennemløber Matrosboligerne: „Nyboder“, og overskærer 9 parallele Gader af samme.

Zelsingørsgaden forbinder Adelgaden og Borgergaden med hinanden.

Borgergade skal være anlagt 1664. Navnet synes at have sin Oprindelse af, at det skulle svare til den med samme parallelløbende Gade: Adelgaden. Her har i forrige Tider været en Assistentkirkegaard der, hvor nu Gaarden „Landgreven“ er, som tilligemed to andre i Staden liggende Assistentkirkegaarde, blev udfistet, og tildeels solgt i Lodder til de Omkringboende, i Aaret 1760, da Assistentkirkegaarden udenfor Nørreport blev indrettet*).

Prindsensgade forbinder Adelgaden og Borgergaden med hinanden.

Dronningens Tværgade. Ved Anlægget af Kronprindsessogaden fik denne Gade en Forlængelse, og Udlob i samme, istedetfor at den forhen var lukket i den vestre Ende. For Kortheds Skyld kaldes den ofte blot Tværgaden. Abel Cathrines Boder og det kongelige Kunstmuseum ligge i samme. — Blandt private Gaarde ere især de to Hjørnegaaarde mod Bredgaden mærkelige. Den nordlige var i for-dum Tid det største af alle adelige Hoteller i Staden. Det blev bygget af Grev Ulrik Frederik Gyldenløwe, og ejedes efter hans Død af Sønnen Grev Ferdinand Anton

*) Kjøbenh. Skilderi 1829. Sp. 265. Duffens Collectanea S. 10.

Danneſkjold=Laurvig*). Efter den Grevelig=Laurvigſke Mandſlinies dødelige Afgang, blev dette Hotel kjøbt af Statsraad de Coninck. Derpaa foregik mange Forandringer med denne Ejendom. Dele deraf bleve ſolgte og indrettede til Boliger for andre Familier. Hovedbygningen paa Hjørnet blev, efter Chriſtiansborg Slots Brand 1794, Bolig for Enkedronning Juliane Marie, og kom efter Hds. Majestæts Død i den 1836 afdøde Gehejmecofcereraad Constantin Bruns Befiddelse; hvorpaa Ejendommen, ved offentlig Auction ſolgtes til Capitain og Muurmæſter Lytt-hans**). Gaarden paa det andet Hjørne tilhorte i ſin Tid Gehejmearaad Desmercieres, og efter ham Enken; der er nu Herbergeer- og Gjeſtgivergaarden „Stadt Hamburg“. I Gaarden findes ogſaa Urban Jürgensens Sønners Etabliſſement for Uhre ſaa vel til borgerligt, ſom til videnskabeligt Brug, Chronometre og Metal-Thermometre o. ſ. v.

Nyboder udgjøre den nordøſtlige Deel af Staden, og her har det til den kongelige Sø=Stats Værſter og Værkſteder hørende Mandſkab deres Bopæle; tillige boe endeel Sø=Officerer ogſaa her. Nyboder ſee ud ſom en By for ſig ſelv og beſtaaer af en Mængde lige Gader, beſatte med ſmaa, lave Huſe, hvoraf de færreſte have to Etager. Navnet fik diſſe Baaninger, med hvis Anlæg begyndtes under Kong Chriſtian den Fjerde***), i Henſyn paa de ældre Somændsboliger af ſamme Art, ſom førte Navn af Skipperboder, og vare beliggende mellem Holmens og Nicolai Kirker. Un-

*) Thurah's Hafnia hodierna S. 194:5, ſamt Tab. LXI. og LXII. Danſke Atlas II. 181:2.

***) Jvfr. „Dagen“ 1834. No. 188.

****) Orig. Hafn. S. 237:8; 343.

der Kong Christian den Syvendes Regjering udvidedes Nyboder betydeligt.

Gaderne i Nyboder ere følgende:

a) Imellem Store-Kongensgade og Borgergade ligge:

1) Hoppenslængde, den sydligste Gade. Her findes Stiftelsen „Trostens Bolig“, og een af Sø-Statens Pigeskoler.

2) Kaninlængden, 3) Bryggerlængden, 4) Pindsvingade, lige over for det kongelige Opfostringshuus, 5) Kattegade, 6) Nygade.

b) Imellem Ny-Væstergade og Borgergade:

7) Tigergaden, bygt 1756, og 8) Leopardlængden, bygt samme Aar.

c) Imellem Borgergade og Adelgade ligge:

9) Hjortelængden, 10) Løvegaden, 11) Bjørnegade, 12) Ulvegade, hvor Nyboders Commandantskabs Contoir findes, 13) Enhjørningsgade, 14) Røvegade, 15) Kammelegade, 16) Særegade.

d) Imellem Ny-Væstergade og Adelgade ligge:

17) Elefantgade, forlænget i Aaret 1761, og 18) Elsdyrsgade, bygt samme Aar.

e) Imellem Adelgade og Rigersgade ligge:

19) Klerkegaden, kaldtes forhen ogsaa Klofkegaden*), med een af Sø-Statens Pigeskoler, 20) Rosengade, 21-22) Kofkegade og Tællikegade løbe i een Linie, hiin ud til Rigersgade, denne til Adelgade, 23) Balsamgade; her boer Commandanten i Nyboder, og imellem denne og Kofkegaden ligger Sø-Statens Hospital; 24) Salviegade, 25) Kruse-

*) Solsk. Kjøbenh. Befr.: S. 68.

myntegade, 26) Meriansgade, 27) Timiansgade, 28) Tulipangade.

f) Imellem Adelgade og Grønlandsgade ligger: 29) Hjertensfrydgade, som fra Adelgadens yderst nordlige Ende løber ud mod 30) Grønlandsgade ved Østerport. Her var forhen en øde med Stakitsvæxt indhegnet Plads, kaldet Grønland, der brugtes som Exerceerplads indtil 1787, da et Stykke af Rosenborghauge blev afstaaen til saadant Brug; hvorefter Pladsen Grønland er bleven bebygget.

g) Imellem Ny=Østergade og Grønlandsgade ligger:

31) Delpthingade og 32) Crocodilgade. 33) Svane-gade løber fra sidstnævnte til Grønlandsgade, hvor ogsaa Sv=Statens Drengesfoleer ere beliggende.

11) St. Annæ Østerquarteer indbefatter Alt det, som indsluttes imellem Nyhavn, Kongens Nytorv, Store=Kongensgade og Toldbodvejen; eller Alt hvad som ligger østlig fra Store=Kongensgade lige til Nyhavn, og tæller 312 Nummere.

Gaderne i dette Quarteer ere:

1) Den sydlige Deel af Store=Kongensgade, 2) Toldbodvejen, 3) Amaliegade, 4) Blancogade, 5) Frederiksgade, 6) Academigade, 7) Det Stykke af Dronningens Tværgade imellem Store=Kongensgade og Bredgaden, 8) Bredgade eller Norgesgade, 9) Store= og 10) Lille=Strandstræde, 11) Toldbodgade, 12) Nyvæsthuusgade, 13) Nyhavns nordre, eller Byens Side.

Toldbodvejen er en fra Toldboden indtil Store=Kongensgade løbende Gade, hvori Husarkasernen saavelsom Toldbod=Viinhuus, et Herbergeersted, ere beliggende. Imellem Toldbodvejen og Citadellet er Esplanaden, med Alleer og Spadserengange. I daglig Tale benævnes den undertiden Grønningen, og var for omtrent 60 Aar siden et Uføre.

Amaliegade bærer Navn efter det 1689 afbrændte Slot Amalienborg*). I denne Gade ligge, foruden mange fjerne Gaarde, Frederiks-Hospital, Fødselsstiftelsen, almindeligt Hospital, det Classenske Bibliothek, og det kongelige Steentrykkeri; endvidere „Toldbod-Børsen“, Gjestgivergaard og Herbergeersted.

Blancogaden er den liden korte Gade, som i lige Løb med Academigaden støder mod Bredgaden med den vestlige, og mod Amaliegaden med den østlige Ende. Foruden Hjørnegaaardene har Gaden kun Plankeværker og Bagbygninger fra tilstødende Ejendomme, hvis Hovedindgange ere i andre Gader. Generalquarttermesterstabens Bureau er i denne Gade.

Frederiksgade har sit Navn efter Kong Frederik den Femte, hvis Minde i denne Deel af Staden er paa saa mange Maader bevaret; den gaaer tvertigjennem Frederiksquarteer eller Ny-Frederiksstad.

Academigaden, imellem Bredgaden og Store-Kongensgade, benævnes af, at Landcadetacademiet ligger her.

Bredgade kaldes oftest i daglig Tale især den vestlige Ende af den lange og brede Gade, hvis Navn paa Hjørnerne er Norges Gade. Den kaldtes ogsaa Dronningens Bredgade. I denne Gade ligge mange betydelige og smukke Gaarde samt offentlige Bygninger, blandt hvilke bemærkes paa Hjørnet af St. Annæplads den Lindencronske (senere Grey v. Rabens) Gaard, opbygget af lutter Kridtstene fra Stevnsflint i Sjælland; det Schimmelmannske, det Bernstorffske (nu Hs. Kongel. Høiheds Prinds Frederik Ferdinands**), det Reventlouske (den 1838 afdøde Herr Mac-Lvoys) Hotel,

*) Jvfr. S. 2. S. 9.

**) Danske Atlas II. 191-2.

hvilke alle med Forhusene staae bygte paa de opfyldte Slotsgrave, som fordum omkringgave Amalienborg Plads*); endvidere den ufuldendte Frederikskirke, den østre Fløj af det kongelige Landcadet=Academi, det chirurgiske Academi, det catholiske Capel, den vestre Side af Frederiks=Hospital og dets Apothek; endelig paa Hjørnet af Toldbodvejen Secadet=Academiet.

Store- og Lille-Strandstræde, af hvilke hiint har sit Udløb til Kongens Nytorv, og dette løber til Nyhavn, have deres Navn af, at Stranden eller Søen gif, ved deres Anlæggelse, tæt op hertil; siden blev aarlig meer og meer hele den Grund af Søen indpælet og opfyldt, hvorpaa Stadens Sommerplads, der strakte sig fra det gamle Kvæsthuus lige til Toldboden, i fordum Tid vare anlagte. Da disse Sommerplads forflyttedes herfra, oprettedes Skibsbyggerværster og Havne for den grønlandste Handels- og Fiskefangstes=Skibe sammesteds**). I store Strandstræde ligge Gjestgiver- og Herbergeergaardene „Stadt=Lauenborg,“ og „Stadt Flensburg.“

Toldbodgade, som løber fra Nyhavns nordre Side til St. Anneplads, gif i forrige Tider fra Nyhavn i en snorret Linie forbi alle daværende Sommerplads ud til Stadens Toldbod, saa at disse Sommerplads laae paa den østlige Side, ud til Strømmen eller Havnens Bassin, og Amalienborg paa den vestlige Side. Vejen til og fra Toldboden og Sommerpladsene faldt saaledes meget belejlig fra Nyhavn, men nuomstunder gaaer Toldbodgaden kun det korte Stykke til St. Anneplads, da en Brandmuur nu afstikker og

*) „Dagen“ 1831, No. 127.

***) „Dagen“ 1831. No. 127.

indhegner de siden her anlagte Skibsbyggerværfter og Havne: Carsens Plads og Bestindiste Handelsplads.

Qvæsthuusgade, imellem Nyhavn og St. Anneplads, har Navn af at et Qvæsthuus, eller Sygehospital for Qvæstede har ligget her. Bygningen blev 1777 forandret til et Pakhuus, og 1827 til en Kaserne.

12) Christianshavn udgjør med sine Gader det rolvte Qvarteer, og indbefatter 402 Nummere.

Gaderne paa Christianshavn overskjære alle hverandre i rette Vinkler. De, som føre fra Kjøbenhavn, løbe alle fra Nordvest i Sydost. Kanalen og de Gader, som overskjære den, strække sig i lige Linie fra Nordost til Sydvest. Navnene paa disse Gader, fra Staden af, ere følgende:

1) Brogade ligeud for Knippelsbro. Den hedder paa de to Hjørner mod Broen Langebrogade, fordi Knippelsbro fra først af havde Navn af Langebro, indtil i Aaret 1686 en meget længere, nemlig den nu saa kaldte Langebro, blev anlagt. Paa de andre to Hjørner har Gaden kun Navnet: „Brogaden.“

2) Strandgaden, den første Tværgade, Man fra Kjøbenhavn støder paa, har de anseeligste Gaarde og Bygninger. I samme er Indgangen til det asiatiske Compagnies Plads. For Gadens søndre Ende ligger Frederiks tydske Kirke, og for den nordre Ende Vilders-Bro. I Gaden er Artilleri-kasernen.

3) Lille-Torvegade gaaer fra Bolværket ved Knippelsbro, overskjærer Strandgaden og Kongensgaden, og strækker sig derfra til Steenbroen, eller Børnehuusbroen. Christianhavns Apothek og Borgerdydstolen ere i denne Gade.

4) Lille-Kongensgade gaaer fra Laboratoriet til Hjørnet af Lille Torvegade, og i Flugt med samme løber

5) Store Kongensgade mod Kanalen ved Bilders Plads. Dertil regnes og den saakaldte Sladderræffe.*)

6) Lille Sophiegade kaldes en liden Gade, som gaaer fra den tydske Præstebolig i lille Kongensgade til Overgaden neden Vandet.

7) St. Annegade løber paa begge Sider af Kanalen fra Strandgaden mod Volden, overstjærer Store-Kongensgade, begge Gaderne neden og over Vandet, (Da den fortsættes over Snorrebroen), Dronningensgade, Prindsensgade og Store-Amagerstræde. I Gaden ligger Vor Frelfers Kirke; ligeledes Veterinairstolen.

8) Baadsmandsstrædet, ligeledes paa begge Sider af Kanalen, løber ud fra Strandgaden, lige for Dokken, over Store-Kongensgade til Kanalen, og fortsættes derfra siden forbi Sø-Dvæsthuset til Volden. Gaden har Navn efter de forhen her boende Fiskere.***) Her ligger Sø-Dvæsthuset og en nyopbyggt Kaserne.

9) Overgaden neden Vandet gaaer langs med Kanalens vestlige Side indad til Kjøbenhavn. Laboratoriet ligger i denne Gade, sydvest for Frederiks tydske Kirke.

10) Reberbansgade løber fra Langebro til Hjørnet af Overgaden over Vandet. Langs denne ligger Holms, forhen Appelpyes Plads.

11) Overgaden over Vandet, ved Kanalens østlige Side, mod Kirken, gaaer fra Hjørnet af Reberbansgade, eller fra Holms Plads til Baadsmandsstrædet.

12) Dronningens-Gade fra Dvæsthuset forbi Kirken og Torvet over Store Sophiegaden til Volden. Her findes et Aflyl for Smaaaborn.

*) Holdts Kbhvns. Befr. S. 71.

**) 3bb. S. 72.

13) Prindsensgade løber fra Dvæsthuuspladsen, eller fra Baadsmandsstrædet, forbi Kirken, over St. Annegade, Store Torvegade og Sophiegade, til Volden.

14:15) Store og lille Amagergade gaae i fortløbende Linie over Torvegaden til Volden.

16) Ud til Volden, fra Reberbansgade forbi Amagerport til St. Annegade. Her er et Sprøjtehuus, eet af Stadens Hovedmagasiner, eller „Bevaringssteder for Stadens Brandredskaber.“

17) Store Torvegade, fra Børnehuustorvet til Amagerport, overstjærer Prindsensgade og Amagergade.

18) Store Sophiegade gaaer fra Kanalen til Volden, i Linie med lille Sophiegade, paa den anden Side af Kanalen, og gjennemstjærer Dronningens- og Prindsensgade.

19) Voldgaden strækker sig fra Kanalen mod Dronningensgade.

Antallet af Hovedstadens Gader og Stræder beløber sig, efter deres Navne, til 199; dog have enkelte Strækninger af de større, i een Linie løbende Gader særskilte Benævnelser. Antallet af nummererede Gaarde og Huse er:

I Staden	3,275.
Vester udenbyes Qvarteer	94.
Klædebo udenbyes Qvarteer . . .	171.
Amager Forstad	19.
<hr/>	
Salt	3,559.

Naar Man til dette Tal føjer Bygningerne i Nyboder og i Citadellet, kan Man vel antage, at Antallet af alle Hu-

sene, større og mindre, udgjør omtrent 5000. Iblandt disse ere nogle store Palladser, som beboes af enkelte Familier; mange andre derimod, som ofte beboes af 8, 12, 16 og flere Familier; andre, endstjøndt kun faa, ere smaa Huse. I den lange Gothersgade udgjør Antallet af Husenes Matriculnummere 84, i „Borgergaden“ 113, i den korte Academigade derimod kun 3.

Kjøbenhavn udmærker sig iblandt Europas gamle, store Stæder ved brede og lige Gader, hvilke Man, med Undtagelse af Gammel-Kjøbenhavn, i Almindelighed finder her overalt. I Frederiksstad, eller det saakaldte Amalienborg, i Citadellet, paa hele Christianshavn, i Nyboder og en stor Deel af det sydvestlige District, saavelsom i den nordre Deel af Staden, ere alle Gaderne fuldkommen lige, og have en saadan Brede, at tre, i nogle Gader fire Vogne kunne, uden at besvære Fodgængere, eller udsætte dem for Fare, kjøre jævnsides ved hinanden. Iffun i den mellemste Deel af Byen findes nogle krumme Gader, som dog efter Ildbranden 1795 ere blevne meget udvidede, saa at to Vogne næsten overalt, uden at besvære Fodgængerne paa Fortogene, mageligen kunne kjøre hinanden forbi. Nogle Gader have en betydelig Længde, f. Ex. Gothersgaden, der, som ovenfor nævnt,*) tiligemed sin Fortsættelse indtil Enden af Nyhavn, har en Længde af 4,200 Fod. Efter de to store Ildbrande 1728 og 1795 ere mange Gader betydeligt udvidede, imod Erstatning til de Ejere, hvis Grunde, efter de befalede Regler, bleve lagte til Gaderne.

Kjøbenhavn kan rose sig af at være iblandt Europas store Stæder een af dem, som er bedst brolagt, og hvor de fortrinligste Anordninger om en god Brolægning og Gader-

*) § 2, S. 11.

nes Reenlighed findes. Alle Gader have paa begge Sider Fortoage, som i Almindelighed ere næsten saa brede, at to og flere Personer kunne gaae hinanden forbi; de ere paa Siderne forsynede med brede tilhugne Granit-Stene. — Den under 20de August 1777 udkomne Forordning, „angaaende Steenbrolægningen med anden dertil hørende Indretning paa Gaderne, Torvene og Pladsene udi Kjøbenhavn,“ har væsentligen bidraget hertil.*)

I hvert af Byens ovenanførte Qvarterer eller Afdelinger ere bestillede 2 saakaldte Rodemestere, til at forfatte Mandtalslister og indkræve Skat. I forrige Tider hørte Vesterbro til Vesterquarteer, og Nørre- og Østerbro til Klædeboquarteer, men de have i nyere Tider faaet deres egne Rodemestere, saa at Vesterbro udgjør Vester udenbyes Qvarkeer, og Nørre- tilligemed Østerbro Klædebo udenbyes Qvarkeer. Staden var i ældre Tid deelt i 8 Rodermaal, eller Qvarterer, nemlig: Klædeboders-, Snares-, Vester-, Moens Lausens- (Frimands-), Øster-, Nørre-, Kjødmanger- og Strand-Rodermaal, og over hvert Rodermaal var bestillet en Sjerdings-Mand, eller Rodemester**) (senere to), som udnævntes af Magistraten, og toges i Sed. Deres Pligt var, at holde Mandtal over Indvaanerne, ligne Skatte og Indqvartering, indkræve Skat, tilsiige til Byens Arbejde og have Opsyn med Brandredskaberne. Rodemesternes Skraa og Vedtægter af Aar 1606 ere anførte af Nyerup,***) og den nyeste Lovgiv-

*) Jvfr. Thaarups Journal for Kjøbenhavnere I. Bd. S. 191-242. Callisens Betragtninger over Kjøbenhavn I. 48-55. Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn 1826, No. 13.

**) Orig. Hafn. S. 184.

***) Nyerups Kjøbenhavns Vestr. S. 92-93. De havde deres Oibermænd, som de skulde være hørige og lydige; og to

ning dem angaaende er de under 12te Marts 1732 af Magistraten udstædte „Articuler, hvorefter Oldermænden og Stadens Rodemestere i deres Betjening sig have at rette og forholde.“*) Heraf lyder den 7de, 8de, 11te, og 15de saaledes:

7de) De Qvarterers Rodemestere, som ikke efter Befaling straxen omgaae i Qvarteret, Huus fra Huus, saa og i Kjeldere, paa Saler og i Bagstuer, og derefter gjøre rigtige og tilforladelige Mandtaller paa hvad Skatter det end maatte være; derhos forklare hvad enhver ernærer sig af og om han er Borger eller Militair, og hvormange Evende enhver Haandværksmester har, undtagen Muur- og Tømmermesterses, eller og ikke til den forelagte Tid dermed til Oldermænden indkommer, da for hver Familie, de udelader, eller og hver Dag med bemeldte Mandtaller over den anbefalede Tid udebliver, bøde til Kassen 3 Mark.

8de) Naar en Beboer eller Lejer flytter ud af et Qvarter ind i et andet, der har staaet for Indqvartering af den borgerlige Næring eller i andre Skatter, da skal de Rodemestere, udi hvis Qvarter han sidst beboer, recognoscere og efterforske, naar de gjør Mandtal, udi hvad Qvarter og Nummer han derfra er bortstøt, og for hvad Skatter han der har staaen annoteret, paa det Man deraf ved Sætningen kan have tilforladelig Efterretning. Efterlader Noget sin Pligt herudinden, bøde for hver Familie 24 Skilling.

11te) Ethvert Qvarterers Rodemestere skal, saasnart de Skattemandtallerne, enten paa de ordinaire eller extraordinaire

---

Gange om Aaret havde de Lov til at holde Adelsævne, og gjøre sig lystige for de Brødepænge, de havde i deres Sparerbøsser, som da aabnedes. Men ingen anden Slags Drif, end *M*, maatte ved denne Lejlighed bruges.

*) *Thaarups Journal for Kjøbenhavnere* I. Bb. S. 9:15.

Skatter, vorder leverede, straxen i Qvarteret omgaae og af Indvaanerne (med al Høflighed beegne) indkræve og oppebære hvis enhver staaer for at betale, og gjøre al mulig Flid at ingen Restancer for deres Forsømmelse eller Efterlædning tilvorer, og skal samme Skatter inden 4 Uger efter den forelagte Tid være indkrævede, med aflagte Rigtighed for de oppebaarne Penge, og af Underfogden attesterede Restancer, under deres deraf tilgodekommende Salarii Fortabelse, som til Kassen skal være hjemfalden.

15de) Hvad ved Skatternes Sætning eller paa andre Steder kan blive talt, maa og skal være taus, og maa ingen af Brødrene Sligt for Vedkommende eller Andre aabnbare under 4 Rdlrs. Straf, desforuden derfor at stande til Rette for Magistraten.

Antallet af Rodemestere er, tilligemed Formanden, i det Hele: 28.

§. 6. Offentlige Pladse og Torve.

„I en folkerig Stad ere store Pladse til Bequemmelighed for Dem, der falholde Livets Fornødenheder, og af saare betydelig Nytte til Reenlighedens og Sundhedens Vedligeholdelse; de ere at ansee som Luftmagasiner, der fordele en rener Luft i Gaderne.“*)

Kjøbenhavn har inden sine Volde 14 Torve og offentlige Pladse, hvoraf nogle ere af en meget betydelig Størrelse.

Salmtorvet, i Vesterquarteer, ligger nær ved Vesterport. Paa denne Plads sælge Bønderne Hø og Halm. Ved den Ende af Pladsen, som vender til Bartou-Hospital, har forhen været en stor Kirkegaard, hvor Ligene fra Bartou og Waisen-

*) Callisens Betragtninger over Kjøbenhavn I. S. 47.

huset bleve begravne. Men denne Kirkegaard blev forvandlet til en offentlig Torveplads i November 1760, og her foretages, ifølge Rescript af 19de April 1780, Executionerne med Ragsfrygning og Brændemærke. — Gjestgiver- og Herbergeergaardene „Knapstedsgaard," og „den lille norske Love," ligge paa dette Torv, straaes over for Vesterport.

Gammeltorv og Nytorv, i Vester-, Norre- og Snaarensqvarter, ere, siden Ildbranden 1795, forbundne i Gæt, og udgjøre saaledes en smuk, og, næst Kongens Nytorv, den største Plads, hvortil 7 Gader støde. Vejen imellem Frederiksberggaden og Nygaden gjør Skjellet mellem disse to Torve. Her er Stadens Hoved-Mæltorv, hvor Landboerne falholde alle Slags Korn- og Fede-Vare, Fjederkraa, Frugt m. m. — I den nordre Deel af Torvet er et med et kostbart og konstigt Jerngitterværk omgivet Vandspring. „Kjerlighedens Billede," af forgyldt Bronze, med et Barn ved Haanden, giver de springende Vandstraaler, og Kobberbækkenet, hvori Billedet staaer, har adskillige Abninger, som igjen slippe det nedspringende Vand i et Steenbækken. Ved højtidelige Lejligheder spille Straalerne med nogle forgyldte Træfugler. Uden omkring Gitterværket er et ophøjet bredt Forstog, belagt med store Fliser og hugne Steen, til Bequemmelighed for Dem, som betragte dette Vandspring, der først blev indrettet i Aaret 1609 under Kong Christian den Fjerde, og forsynet med Jerngitter under Frederik den Fjerde.

Gammeltorv har ikke sit Navn med Hensyn til bemeldte Nytorv, men fordi det var det ældste i Byen og ældre, end Fisketorvet. I gamle Documenter og Skjoder af Aar 1446 og 1458 kaldes det: „det gamle Marked," og i nogle andre Documenter fra Aarene 1475 og 1488 nævnes „gammel Torv."*)

*) Orig. Havn. S. 189; Jonge S. 131-3.

Nytorv var ikke ældre, end fra 1648, og, efter en Ilds-
 vaade Aaret iforvejen, anlagt paa den Plads, hvor endeel til
 Raadhuset hørende Bygninger havde staaet; det kaldtes Ny-
 torv i Henseende til det ældre Gammeltorv.*) Indtil Ild-
 branden 1795 adskilte Raadhuset Gammel- og Nytorv fra
 hinanden. Paa Nytorv staaer det ny Raad- og Domhuus,
 og paa Gammeltorv er et Apothek.

Højbroplads, i Øster- og Strandquarteer, er en Plads
 ved Gammelstrand, hvortil Østergade, Kjøbmagergade, Ama-
 gertorv, Læderstræde og flere Gader støde, og har sit Navn af
 den Bro, Højbro kaldet, der fører til Slotspladsen. Grun-
 den indbefattede før Ildbranden 1795 to Gader, Højbro-
 stræde og store Færgestræde, med imellemstaaende Bygninger.
 Færgestræde benævntes i Documenter af Aar 1504, 1507,
 1518 og 1527: Særie-Stræde, og havde sit Navn af at i
 gamle Dage, da Gammelstrand udgjorde et bredt Vandløb,
 førend det ved Opfyldning og Bolværk blev indskrænket, var
 her et Færgested til Forbindelse med Slotsholmen.**)

Høj-
 brostræde havde sit Navn af Højbro, som laae for Enden af
 denne Gade, hvorigjennem der faldt en stærk Færdsel af Kjø-
 rende og Gaaende. Til Højbrostrædes gamle Historie hører,
 at Christian den Anden var som Kronprinds sat i Kost
 hos en der boende Borger, ved Navn Hans Bogbinder.***)

— Paa Højbroplads drives Handel især med Saugesager.
 Amagertorv, der egentlig er en Gade, støder med sin østlige,
 bredere Ende til Højbroplads.****)

Sissetorvet, i Strandquarteer, ligger vesten for Højbro,

*) Ibdm. S. 325; Jonge S. 129-31.

***) Orig. Hafn. S. 34. 197.

****) Jonges Rbhvns. Vestr. S. 401.

*****) Jvfr. § 5 S. 42.

langs med Gammelstrands Bolværk hen til Stadens Vejerhuus. Her udsælges daglig af Fiskerkoner, som have deres visse Stader, alle Slags Fersk- og Saltvandsfisk. — I de ældste Tider var Fisketorvet der, hvor siden blev Amagertorv.*)

Slotspladsen, i Strandquarteer, er den store Plads fra Højbro til Børsen langs med Gammelstrands Kanal, hvortil Christiansborg Slots østlige Hovedbygning vender ud. Her staaer det kongelige Residentsslot Christiansborg med sin Kirke; det saakaldte Cancelli, egentligen Collegialbygninger, Børsen og Banken. Pladsen er omgivet paa den østlige Side af en Kanal, hvorover to Broer ere anbragte: Holmens- og Højbro.**)

Kongens Nytorv, i Øster-, Kjøbmager- og St. Annæ Østerquarteer, een af de største og skønneste Pladse, nogen Hovedstad i Europa kan opvise, er, efterat Kjøbenhavn under Christian den Fjerde og følgende Konger saa meget er bleven udvidet, nu omtrent Byens Middelpunkt, og omgivet af en Mængde offentlige og private, smukke og anseelige Bygninger. Tretten Gader støde til denne Plads. I dens Midte staaer Kong Christian den Femtes Statue tilhest, i dobbelt Legemsstørrelse, støbt af Bly. Den blev forfærdiget i Aarene 1681-88 af den franske Billedhugger Abraham L'Amoureux, og afdækket den 24de November 1688. En Medaille blev slagen, med Kongens Billede paa Aversen, Statuen paa Reversen. — Under Hestens Fødder ligger en Figur, forestillende Misundelsen, med Hensyn til en vis Alliance, der var sluttet til Danmarks Skade, men blev uden Virkning. Statuen hviler paa et højt Steenpostement, paa hvis fire Hjørner ere anbragte følgende fire Sindbilleder, som ligeledes

*) Jvfr. S 4 S. 19.

***) Jonge S. 546-8.

ere støbte af Bly: Viisdommen, forestillet ved Minerva, Styrke og Tapperhed, ved Hercules, Uedelmodighed, ved Alexander den Store med den gordiske Knude, og Vre, ved et Billede, som bærer en Pyramide. I Maret 1749 blev denne Statue paa kongelig Beføstning stærkt forgyldt overalt*).

Pladsen, som blev anlagt i Christian den Femtes Tid, kaldtes forhen, ligesom endnu stundom i daglig Tale Hallandsaas, og laae udenfor den gamle Østerport, som stod ved Enden af Østergade. Hele Pladsen, der da var udenfor Staden paa denne Side, havde Navnet Hallandsaas fordi skaanske og hallandske Bønder og Strandboere, som ankom tilbaads med deres Sild og al anden Slags Fisk, landede lidt nedenfor denne Plads, og havde deres Marked med deres Fiskevarer udenfor Østerport. Da Staden blev udvidet paa denne Kant, og bemeldte Plads indlemmedes i samme, og tillige prydedes med hiin Statue tilhest, blev Navnet: „Kongens Nytorv“, tillagt Pladsen. Omkring Statuen var i lang Tid tre Dugange, eller Rader Træer, plantede i en aflang Figur. Denne Oval kaldtes Kredsen, af Andre Krinken, var indhegnet med et rødt malet Stakit, og tjente til en offentlig Spadseregang, hvortil Indgangen var ligesom Hovedvagten. Alle Træerne vare cirkelrunde klippe Lindetræer, og imellem dem vare Hækker af Ribb; men i Midten paa begge Sider af Statuen vare Lystquarterer anlagte, i hvilke stode Christian den Femtes og hans Dronnings Charlotte Amalies Navnetræ**). Men i Maret 1747

*) Orig. Hafn. S. 344. Thurahs danske Vitruvius S. 90. Hafn. hod. S. 89-90. Danske Atlas II. 173-4. og Weinwicks Kunstner-Lexicon. S. 8.

**) Denne Runddeel er afbildet i Thurahs Hafnia hodierna Tab. XIX.: jvfr. s. St. S. 89-90.

blev denne Spadserehauge, efter Kong Frederik den Femtes Befaling, lagt øde, fordi den betog Synet af Pladsen med dens sjonne Bygninger. Træerne bleve bortflyttede til nye Allers Anlæg udenfor Øster- og Nørreport, og Pladsen blev brolagt*). Paa Pladsen er Charlottenborg Slot, hvor nu Kunstacademiet har sit Sæde, Hovedvagten, den kongelige militaire Højskole, det kongelige Skuespilhuus, og to af Stadens største Gjestgivergaarde: Hôtel du Nord og Hôtel d'Angleterre, det forhenværende Gramske Hotel, beliggende paa Hjørnet af Østergade, og strækkende sig mod Hovedvagtten**). Hôtel du Nord, paa Hjørnet af Viingaardstræde, kaldtes i forrige Tider „Grofkantsler Greve Holstes Gaard“. Den blev opbyggt af den berømte danske Søhelt Niels Juel. 1748. d. 8de Januar blev Gaarden lagt i Aske; men opbyggt igjen i alle Maader som forhen***). Af de følgende Gjere nævnes Karsten Anker, derefter Edvard Josias Møller, som indrettede den til Gjestgivergaard; senere kom den i Behejmeconferenceraad Constantin Bruns Eje. I Karsten Ankers Tid var her i Gaarden et kongeligt Meubel-Magasin; den første Indretning af sit Slags hos os****). Af de øvrige private Bygninger paa denne Plads ligger det Thottske, nu Reek-Thottske Palais paa Hjørnet af Bredgaden. Det er opbyggt af Greve Christian Gyldenløve, tilhørte derefter Greve Danneffold-Samsø, og blev siden kjøbt af Statsminister Grev Otto Thott, som gav det en ypperlig baade ind- og udvendig Anseelse, og lod over Frontespicen

*) „Dagen“ 1834, No. 140.

***) Thurahs Hafnia hodierna S. 193, og Tab. LVI.

****) Den er aftegnet i Thurahs Hafn. hod. Tab. LIV., men er siden noget forandret.

*****) „Dagen“ 1834, No. 141.

anbringe det grevelige Thottske Baaben. I Baggaarden lod han opføre en stor, lang Bygning for sit udmærkede, store Bibliothek, saavel som for sine øvrige Samlinger, Myntkabinet, Naturaliekabinet, Ruskammer ic. Han døde i September 1785*). Paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Holmens Kanal stod i forrige Tider en anseelig Gaard, bygget af en Admiral Godtke Lindenow. Den brændte 1795, og nu staaer her den skjøne, af sin Tids udmærkede Architect Professor Harsdorff byggede Gaard, kaldet Grichsens Palais**).

Vandkonsten, i Vesterqvarter, er en Plads, som har sit Navn af den her, i Kong Frederik den Andens Tid, omtrent 1581 opførte store Vandkum eller Cisterne, der var opmuret i Cement. Denne Vandkonst tjente saavel til at lede det ferske Vand fra Stadens Grave ved Vestervold, som til at dæmme for Kallebostrands salte Vand. Lige nedefor Vandkonsten endtes Stadens Fæstning i Belejringens Tid ved en Muur, kaldet Slotsholms Fæstningsmuur, besat med runde Taarne med Skydehuller, Hele denne Muur saavel som Cisternen blev nedbrudt i Aaret 1668, da Staden udvidedes paa denne Kant, og Forandringer bleve foretagne ved Vandvæsenet***). Af Vandkonsten er kun Navnet og Pladsen tilbage.

Skidentorvet, i Klædeboqvarter, er en liden Torveplads nærved Nørreport.

Paa Kultorvet, i Klædebo- og Rosenborgqvarter, ud for Nørreport, fra Frederiksborggade til Lille-Rjøbmagergade, falholder Bonden, især fra den nordøstlige Deel af Sjælland, Kul, Torv og Brænde. Torvet, der begrændses af

*) Thurahs Hafn. hod. S. 193. og Tab. LV. Danske Atlas II. 178-9. ; „Dagen“ 1834 No. 141.

**) Nyeste Morgenpost 1829. No. 155. Side 618.

***) Orig. Hafn. S. 315. Jonges Rjøbenh. Bestr. S. 61 og 78.

Frederiksborggaden, St. Gjertrudstræde, Hausergaden, Pustervig, lille Kjøbmagergade og Rosengaarden, kaldtes forhen ogsaa Skidentorv, Torve og Brænde-Torvet*), og blev anlagt efter Ildbranden 1728.

Hausserpladsen, i Rosenborgquarteer, er anlagt efter Branden 1807. Den ligger østen for Kultorvet, og har, tilligemed en langs med den løbende Gade, sit Navn efter en Kjøbmand, Conferenceraad Hausser, som udmærkede sig ved sin Virksomhed, og opbyggede Meget i denne Egn af Staden.

Ulfeldsplads, eller Graabrødretorv, i Frimandsquarteer, har det første Navn efter den bekjendte Corfih Ulfeldt, og det sidste af det saakaldte Graabrødre eller Franciscanerkløster, som var her indtil Reformationens Indførelse. I daglig Tale bruges den første Benævnelſe meest. Graabrødreklosters Bygning stod, efter Reformationen, endnu ved Magt henved hundrede Aar, og brugtes deels til en offentlig latinſk Skole, indtil i Aaret 1548, deels til et Apothek**). Omſider blev Klostret nedbrudt, og paa Grunden opførtes Bygninger i en nyere Smag. Paa denne Grund havde Corfih Ulfeldt i sin Tid en betydelig Gaard. I den over Ulfeldt, formedelſt crimen læsæ majestatis summo gradu, af Højesteret d. 24de Juli 1663 affagte Dom, lyder den 6te Artikel ſaaledes. „Et af Corfihes Huſe, ſom Hans Majeſtæt ſelv udvælger, ſkal nedrives og aldrig igjen opbygges. Men en Støtte ſkal paa Grunden oprettes, hvorpaa ſkal graves Aarsagen, hvorfor Saadant er ſkeet“***). Dette udføres; Gaarden blev fra Grunden af nedreven, Haugen og Grunden ſtrax brolagt, og Pladsen gjort til et Torv, i hvis

*) Holſts Kjøbenh. Beſkr. S. 17.

***) Orig. Haſn. S. 292 og 298.

****) Holſbergs Danmarks Riges Hiſtorie, 3die Dpl. III. 569.

Midte oprejstes en lav Stotte af graa Steen, i Form af en Pyramide, hvorpaa denne Indskrift blev anbragt: „Sor-ræderen Corstij W. S. til evig Spot, Skam og Skjend-sel.“ I Stadens Ildbrand 1728 blev denne Stotte noget beskadiget, idet nogle Stykker af Indskriften ved Ildens Hede sprang af; men efter Rescript af 4de August 1741 blev den fuldkommen restaureret. I vore Tider har den ogsaa modtaget Oppudsning*). Paa Pladsen, hvortil fem Gader stode, seer Man nu deels nogle Slagterboder, deels Marschan-disere, der falholde alle Slags Mands- og Fruentimmer-Gang-flæder, Spænder, Stokke, gammelt Jern o. s. v.

Sant Anneplads, i St. Annæ Østerqvarter, østen for Garnisons-Kirke, har sit Navn af, at her i de catholske Ti-der stod et Capel St. Anna til Ære. Pladsen, som forhen kaldtes St. Annægade**), stiller Amalienborg, eller Frede-riksstad fra det øvrige Kjøbenhavn, og kunde beqvemt tjene til et Amagertorv for Dem, der boepaa Amalienborg***). Det Stykke af Pladsen, som ligger foran Garnisons-Kirke, kaldes Garnisonspladsen.

Frederikspladsen paa Amalienborg er af en ottekantet Figur, omgivet med fire skønne Paladser, alle hyerandre udvendig fuldkommen lige, og aabnes paa fire Steder ved de to gennemløbende Gader, Frederiks- og Amaliegade. Midt paa Pladsen staaer det Konstens Mesterstykke Frederik den Femtes Statue tilhest, paa et Marmor-Postament. Grund-stenen til dette Monument, der bekostedes af det asiatiske Com-

*) Jvfr, Stovgaard's Beskrivelse over Bornholm 1ste Deel S. 317-48.

**) Holcks Kjøbenh. Beskr. S. 63; „Dagen“ 1834. No. 127.

***) Ved Politiplacat af 24de Juni 1794 bekendtgjordes, at der paa den Strækning af St. Anneplads, som til andet Brug ikke behøves, maa holdes Torv med alle Slags Levnetsmidler.

pagni, blev lagt af dettes Præsæs, Grev Adam Gottlob Moltke, d. 18de October 1760, tredie Dag af den Jubelfest, der holdtes til Grindring om den hundrede Aar forud indførte Gnevoldsregjering. I samme bleve 6 Medailler nedlagte af eet Præg, af Arrien og Alder, de to af Guld, to af Sølv, og to af Bronze. Desuden bleve to Kobberplader, hver paa $\frac{1}{2}$ Allen i Firkant, nedlagte med Indskrifter, paa den ene en latinsk, paa den anden en dansk, begge udstukne af Baurenseind. Godstellet er af hvid italiensk Marmor med latinske Indskrifter paa Tavler af støbt Metal, med ophøjede, i Ilden forgyldte Bogstaver. Dette Godstel er 19 Fod 9 Tommer højt. Tilligemed Statuen er Højden ialt 36 Fod. Modellen til Statuen blev begyndt af J. S. J. Saly*) d. 23de Juli 1761, og af ham fuldendt den 5te Januar 1764 i en dertil af Tømmerværk og Bræder opført høj Bygning, med mangfoldige Vinduer, staaende foran Charlottenborg Slotsbauge. Efter denne Model blev Formen gjort, og Statuen støbt af Bronze paa Gjethuset (nu den kongl. militaire Højskole) den 2den Marts 1768 i tre Minuter og nogle Secunder**), af Peter Gor, som dertil med Medarbejdere blev forstrevet fra Frankrig, og strax, efter fuldendt Stobning, rejste tilbage. Den 15de August blev den fra Gjethuset udført til Amalienborg, og den 16de opsat paa Godstellet. De dertil nødvendige Maskiner vare opfundne af Hof-tømmermester og kongelig Mechanicus Frants Joseph Zuber***). Statuen vejer 45,000 Pund. Under Afpolesin-

*) Om hvem Weinwichts Kunstner-Lexicon S. 155-6 meddeeler Efterretninger. Over Statuen udgav Saly selv en Beskrivelse paa fransk. Copenh. 1771. 8vo.

**) „Dagen“ 1834 No. 144.

***) Som derover har udgivet en Beskrivelse. Kbhvn. 1774. Folio.

gen var den tildækket ved et over samme opført Brædestuur. Den 1ste August 1771 blev den med stor Højtidelighed blottet, og derved uddeeltet deels i Guld, deels i Sølv, to Medailler, en stor og en liden. I Juli 1772 blev det smukke to Allen høje Jern-Bitterværk, der omgiver Monumentet, opsat, og uden om samme de runde een Allen høje Marmorstene, der ved Jernkjæder indslutte det Hele. Befæstningen var ialt 401,080 Rdlr. 45 s., foruden at Saly fik 1000 Rdlr. aarligen*).

Christianshavns Torv, almindelig kaldet Børnehuustorvet, er en Plads, mod hvilken det saakaldte Børnehuses, eller Tugt- og Forbedringshusets Hovedsagade har staaet, hvoraf, efter den i Aaret 1817 skeete Brand, nu kun Murene ere tilbage.

§ 7. Forstæderne

begynde ved Enden af Fæstningsværkerne. Den vestlige Forstad, kaldet Vesterbro, udenfor Vesterport, er den største og strækker sig omtrent $\frac{1}{4}$ Mil henimod det kongelige Sommer-Residents-Slot Frederiksberg. I geistlig Henseende hører Vesterbro til Frederiksberg Sogn; i civil derimod til Staden Kjøbenhavn.

I Rundingen strax foran Fæstningens Glacie er den saakaldte Friheds-Stotte oprettet midt paa Landevejen, til Minde om de i Aaret 1788 og efterfølgende Aar givne Love angaaende Bøndernes Frihed og deres borgerlige Stilling i Staten. Monumentet bestaaer af en høj Obelisk af born-

*) „Dagen“ 1834 No. 202.

holmst Sandsteen. Paa den østre Side af Statuen læses følgende: „Kongen kjendte, at Borgerfrihed, bestemt ved retfærdig Lov, giver Kjærlighed til Fædreland, Mod til dets Bærn, Lyst til Kundskab, Altraa til Fliid, Haab om Held.“ — Paa den vestre Side: „Kongen bød, Stavnsbaandet skal ophøre, Landbolovene gives Orden og Kraft, at den fri Bønde kan vorde kjæf og oplyst, flittig og god, hæderlig Borger, lykkelig.“ — Paa Foden, hvorpaa Støtten hviler, og som er af norsk Marmor, læses paa den søndre Side: „For Christian den VII., de Danstes og Norskes Konge, af enige og taknemmelige Borgere.“ Paa den nordre Side: „Grundstenen blev lagt af Friderik, Kongens Søn, Folkets Ven, MDCCXCII.“ Den østlige Side af Fodstykket har en Basrelief, forestillende en vorned Bøndes Frigivelse; den vestlige Side har ligelædes en Basrelief med Retfærdighedens Gudinde og hendes Attributer. Paa de fire Hjørner af dette Fodstykke ere fire, $3\frac{1}{2}$ Alen høje, Figurer af italienskt Marmor, Sindbilleder paa Trost, Agerdyrkningsflid, Tapperhed og Fædrelandskjærlighed. Den Førstes Attribut er en Hund, den Andens en Ploug og et Overflødheds-horn; den tredie Figur bærer adskillige Spyd, indviklede i en Fane, og den fjerde en Borgerkrone. Den første er af Wiedewelt, den anden af Weidenhaupt, og de to sidste af Nic. Dajon. Udkastet til det Hele er af Nicolai Uldgaard, og Indskriverne af Digteren Thomas Thaarup. Hele Monumentet er omtrent 24 Alen højt og har kostet henved 14000 Rdlr. Dansk Courant. Denne Sum tilvebragtes ved Subscription. Grundstenen blev lagt d. 31te Juli 1792 af Frederik den Sjette, som Kronprinds, og i samme nedlagdes en liden Guldplade med Indskrivt, og en Guldmedaille.

Paa Vesterbro ejer det kongelige kjøbenhavnske Skyde-

selskab og danske Broderstab en stor Gaard, kaldet „Skydebanen,“ med dertil hørende Hauge og Plads. Her holder Selskabet sin aarlige, festlige Fuglestydning, almindeligt i Juli; og om Sommeren skydes her ugentligen efter Skive. Skydebanen er tillige et søgt Tracteursted.

Ogsaa to andre Skydeselskaber anstille deres Dvælses paa Vesterbro.

Paa Vesterbro's Theater opføres hele Sommeren igjennem, og endeel af Vinteren, Liniedands, Pantomimer, equilibristiske Forestillinger og deslige.

Strax udenfor Vesterport blev i Aaret 1834 opbyggt et nyt Theater, hvor det Slesvig-Holsteenske Hoftheaterselskab har med meget Bisfald opført tydske Skuespil.

Paa Vesterbro findes et Apotek, samt Gjestgiver- og Herbergeerstederne „Bjørnsdahl,“ „det hvide Lam,“ „Skibet“ og den saakaldte „Trommesal.“

Nørrebro og Østerbro, saavel som Amagerbro, eller den lille Forstad udenfor Amagerport, ere mindre betydelige. —

Paa den saakaldte Nørrebro, udenfor Nørreport, er Blaa-gaard, forhen et Seminarium for Landsbyskolelærere; Assistentens Kirkegaard, et stort og særdeles smukt Anlæg, hvor Frue, Trinitatis, Helliggejstes, Petri, de Reformertes og Bartou Menigheder have deres Begravelser; ligeledes den mosaik Menigheds Kirkegaard.

Ved Østerbro, udenfor Østerport, findes Skibskirkegaarden for Seseff; samt Garnisons- og det almindelige Hospitals Kirkegaarde.

Udenfor Amagerport er Begravelsessted for Vor Frelser's Menighed paa Christianshavn.

Enhver af disse Forstæder har egentlig kun een bred Gade, som tillige er Landevej, og enkelte smalle og korte Tvær-

gader. Husene her bestaae i Almindelighed blot af een, hoist to Etager og Kjelder, da Byens Forsvarsstand ikke tillader højere Bygninger. Eiheller ligge alle Husene tæt ved hinanden. Næsten ved ethvert Huus finder Man en rummelig Gaard og en god Hauge. Nogle af Forstædernes Bygninger bære ogsaa Spor af arkitektonisk Smag.

Rummet imellem den nordre og østre Forstad er optaget af store, ubebyggede Fælleder, som deels tjene til militaire Dvælseser, deels give sparsom Føde for Kreaturerne. Til Stadens Forstæder hører den hele Omkreds af de udenfor Staden liggende ferste Søer, som ere omgivne med Hauger, Huse, Lyststeder og Fabriker. En Række Bygninger imellem Norre- og Østerport kaldes Blegdamsvejen, fordi her bag Husene ligge Blegpladse ved Søen.

Vester-, Norre- og Østerbro, hvorimellem St. Jørgens-, Pehlinge- og Sortedams-Søe ligge, forbindes med hverandre ved den saakaldte „Farimagsgvej;“ Norre- og Østerbro tillige ved „Blegdamsvejen.“ Døsferingerne langs med Søerne bidrage ogsaa til Forstædernes, eller Broernes indbyrdes Forbindelse.

Strax udenfor Portene og Fæstningsværkerne begynde brede, smagfulde Veje. Begge Sider ere indsluttede af skjønne Alleer for Fodgængere, Sidevejene ere bestemte for Ridende, og i Midten findes en bred, ophøjet, brolagt Vej for Kjørende. Alleerne, som ere plantede af forskjellige Træsorter, strække sig fra Vester- og Norreport en heel Miil fra Byen, langs med de store Landeveje (Chausseer), som gaae til Den Sjællands forskjellige Udkanter.

Vi opgive her tillige nogle Længdemaal for Forstæderne, eller Kjøbenhavns Grund udenfor Staden, efter Midten af Vejene:

Svorldes Man kan orientere sig i Staden. 91

Vesterbro, fra Glaciets Fortog til Grændsen af Stadens Grund, ialt	2,920 Alen.
Nørrebro, fra Glaciets Fortog indtil Broen, (der har havt Navnet: Hyltebro) ved Lygten	4,295 —
Østerbro, fra Glaciet til Strandvejen . . .	1,460 —
og Strandvejen indtil Stadens Grændse ved Slusefester	4,365 —
Magerbro, fra Barrieren til Stadens Grændse	854 —
Fremdeles:	
Bed Vesterbro, Vejen fra samme indtil Kongens Enghauge, ialt	3,267 —
Farimagsvæjen fra Vester- til Nørrebro . . .	2,140 —
— - - Nørre- til Østerbro	2,300 —
Sagtvæjen fra Ladegaardsaaen til Strandvejen, de to Runddele indberregnede	5,500 —
Nørre-Allee, Runddelene ej medregnede . . .	2,730 —
Øster-Allee, paa lige Maade	1,863 —
Blegdamsvejen indtil Øster-Allee	2,110 —*)

§ 8. Svorldes Man kan orientere sig i Staden.

Nejpe vil Man kunne nævne en stor Hovedstad, hvor Man kan orientere sig snarere og lettere, end i Kjøbenhavn. Pladsene og Gaderne have Navn paa Hjørnerne, Gaarde og Huse Nummer over Porte og Dørre; og Kanaler, Torve, Kirker, Slotte, Pakhuse, og Statuer befinde sig i en saa passende Afstand fra hverandre, at Man aldeles ikke forvildes, men har den bedste Lejlighed til, hist og her at vælge

*) Jvfr. „Søndagen,“ et Tillægsblad til „Dagen,“ 1837, No. 43.

sig bekvemme Hvildepunkter for Inderbildningskraften. Midt igjennem Byen kan Man følge en næsten lige Linie, saavel fra Vester mod Øster, som fra Nord mod Syd, og derved paa sin Vandring træffe næsten paa alt det Mærkelige, Staden indslutter inden sine Volde.

Betragter Man Kaartet efter Stadens forskjellige Hoveddele, og holder sig nærmest til gammel Kjøbenhavn, med dens kortere, smallere og, for en Deel, krumme Gader, saa fører en temmelig lige Linie fra Vesterport gjennem Frederiksberggade over Skjellet imellem Gammel- og Nytorv, igjennem „Vimmelkastet,“ forbi Helliggejstes-Kirke, over Amager-torv, over den nordlige Ende af „Højbroplads,“ igjennem Østergade til Kongens Nytorv. Man ville gjenkalde i Grindring hvad forhen er sagt om enhver af Pladsene og Torvene, hvorved Man let vil kunne skjelne dem fra hverandre.

En anden Linie fra Nord til Syd gaaer fra Nørreport igjennem Frederiksborggade over Kultorvet igjennem Lille- og Store-Kjøbmagergade til „Højbroplads“ og Gammelstrand. Christiansborg Slot og andre kongelige Bygninger, Børsen og Banken, samt de vestlig for Slottet liggende Gader danne en anden Afdeling.

Nu ere vi bekendte med to Hovedlinier, som gaae fra Vester- og Nørreport. Paa Kaartet see vi den lange lige Linie: Gothersgaden, hvorved vi fra Nørrevold langs med Exerceerhuset, Rosenborghauge, Rosenborg: Sundhedsbrønde, Bevaringsstedet for Stadens Brandredskaber, Kronprindsessøgaden, Adel-, Borger- og Store-Kongensgade over Kongens Nytorv til Enden af Nyhavn, i Syd, have en god Vejviser for den østlige Deel af Staden og for den sydøstlige, eller Amalienborg. Endelig har Man imod Syd, paa den anden Side af Strømmen, Christianshavn, hvis Kanaler og Broer

danne Afdelinger, og hvor der findes flere Skibsværfter. Ved de to Broer, „Knippels-“ og „Langebro“ har Man ogsaa gode Orienterings-Punkter; ligeledes maae Kirketaarnene bemærkes. Iøvrigt afholde vi os her fra videre Detail, idet vi henvise til det med nærværende Værk følgende Kaart over Staden.

§ 9. Kjøbenhavns Folkemængde.

Ved den sidst foretagne almindelige Folketælling den 18de Februar 1834 havde Staden 119,292 Indvaanere; nemlig af Mandkjøn 58,573, og af Qvindkjøn 60,719; blandt hine fandtes 15,822 gifte, 40,908 ugifte, og 1843 Enkemænd; og blandt disse 15,559 gifte, 37,281 ugifte, og 7,879 Enker. — Lægges Næringsvejene til Grund, har Folkemængden følgende Bestanddele: 393 gejstlige Embedsmænd, Kirkebetjente og Lærere, som forsørge 1249 Individer; 2,839 civile Embedsmænd og Betjente, som forsørge 8,360 Individer; 2032 privatiserende Videnskabsmænd, Litterati, egentlige Kunstnere, Studenter og Andre, som forberede sig til en videnskabelig Examen, eller leve af Timeinformation, som have 977 at forsørge; 548 Officerer og Embedsmænd ved Landmilitair-Statens, som forsørge 1595; 169 Officerer og Embedsmænd ved Sømilitair-Statens, som have 628 at forsørge; 4,275 Underofficerer og Soldater, som ernære 1344; 1835 Matroser, som have 4,118 at forsørge; 106, som leve af Jordbrug og have 273 at forsørge; 770, som have deres Næring af Søen, og som forsørge 1445 Individer; 17,410, som henhøre til den industrielle Klasse og underholde 23,677; 4544, som leve af Handel og Varers Omsætning, og have 12,248 at forsørge; 3808 Pensionister og Capitalister, som forsørge 6063 Individer; 3810 Daglejere, som have 5194

Individer at ernære; 1708, som ikke drive bestemt Næring, og have 1953 at forsørge; endelig 4795 Almisfængdende, og 1126 Slaver, eller Andre, som ere hensatte i Strafanstalter. De Forsørgendes Antal er saaledes ialt 50,168, og de Forsørgedes 69,124.

Bed den almindelige Folketælling den 1ste Februar 1801 udgjorde Kjøbenhavns Folketal 100,975 Individer, nemlig af Mandkøn 51,642, og af Qvindkøn 49,333, hvorhos Antallet af Familier beløb sig til 16,274. I et Tidsrum af 33 Aar har Solkemængden saaledes erholdt en Tilvært af 18,317 Individer, eller noget over 18 pCto.

Den 31te December 1837 havde Kjøbenhavn en Solkemængde af 120,614 Individer.

Den hermed følgende Tabel, som, indtil 1834, er uddragen af det statistiske Tabelværks 1ste H. No. 14, S. 68-69, meddeeler en specificeret Oversigt over de i Staden fra 1ste Januar 1827 til 31te December 1837 Copulerede, fødte og Døde;*) og det deraf fremkomne Resultat viser: at i disse elleve Aar ere 10,040 Par copulerede; af Mandkøn ere 20,069, og af Qvindkøn 19,124 Individer fødte, hvoriblandt 4,715 uægte af Mandkøn, og 4,385 af Qvindkøn; derimod ere i samme Tidsrum 19,062 af Mandkøn, og 17,079 af Qvindkøn døde, af hvilke 1224 af hiint, og 888 af dette Køn vare dødsfødte.

*) Denne Tabel er sammenlignet med de i Collegialtidendens forskjellige Aargange meddeelte Tabeller over Antallet af Ægteviiede, fødte og Døde m. v. i det ovenmeldte Tidsrum, hvilke, som bekendt, grunde sig paa de fra Biskopperne til Cancelliet indsendte Beretninger. Indtil Aaret 1832 finde imidlertid betydelige Forskelligheder Sted imellem de i det statistiske Tabelværk og i Collegialtidenden anførte Data.

Det hele Antal af Fødte i dette Tidsrum beløber sig saaledes til 39,193 Individer; hvorimod de Dødes Antal udgjør i det Hele 36,141; og Staden har altsaa i disse elleve Aar havt en Tilvæxt af 3,052 Individer. *)

Den medfølgende Tabel viser tillige, at Dødeligheden i disse elleve Aar har været størst blandt Individer indtil

*) Ifølge den fra Kjøbenhavns Politikammer indtil Aaret 1836 udkomne „Fortegnelse over dem, som udi den Kongelige Residensstad Kjøbenhavn ere anmeldte at være copulerede, fødte og døde,“ vare:

		fl. Fødte,	fl. Døde,
	copulerede.	end Døde,	end Fødte.
fra d. 21. Decbr. 1826			
til = " — 1827 . .	891 Par.	"	180
fra " " — 1827			
til = " — 1828 . .	854	502	"
fra = " — 1828			
til = " — 1829 . .	930	"	433
fra = " — 1829			
til = " — 1830 . .	936	"	383
fra = " — 1830			
til = " — 1831 . .	912	"	51
fra = " — 1831			
til = " — 1832 . .	887	10	"
fra = " — 1832			
til = " — 1833 . .	932	"	146
fra = " — 1833			
til = " — 1834 . .	956	335	"
fra = " — 1834			
til = " — 1835 . .	971	61	"
Ialt . . . 8,272 Par.		908	1193

altsaa 285 flere Døde, end Fødte.

Bed at sammenligne disse aarlige Fortegnelser med det statistiske Tabelværks Data ledes Man til et meget forskjelligt Resultat, hvis Grund det er Forfatteren umuligt at opklare.

det 10de Aar, og at 6 have opnaaet en Alder af 100de Aar; endelig, at Aaret 1830 havde den største Dødelighed.

Siden 1784 er Stadens Folketal, ifølge Rescript af 17de Marts 1784, aarligen opaget. Dette blev foranlediget i Henseende til Kjøbenhavns Forsyning med Korn- og andre Fødevarer (see Placat af 18de August 1784).

Efter sidste, derefter foretagne Tælling d. 1ste November 1838 var Folkemængden saaledes: 54,707 Mandfolk, 58,983 Fruentimmer; ialt 113,690, hvoraf under 15de Aar befandt-
tes 2,249 Individer, og over det 15de Aar 84,449; samt 2,338 Bøder. Nedenstående Fortegnelse meddeler Optællingen specielt for Stadens Qvarterer, Slotte, Palaier, Citadellet Frederikshavn, Dokken, Holmene og Nyboder, samtlige Kaserner, Stofhuset og Materialgaarden.*)

---

*) Ogsaa denne Fortegnelse er i sit Hovedresultat betydelig afvigende fra hvad ovenfor findes anført.

F o r t æ l l e s e
 over Folkemængden, saaledes som samme, med Sø- og Land=Staterne indbegrebet, befandtes den 1ste November 1838.

	Mandsfolk.	Fruentim- mer.	Under 15 Aar	Over 15 Aar	Deraf Jøder.		Summa.
					Mandsfolk.	Fruentim- mer.	
Christiansborg og Rosenborg							
Slotte samt Palatierne .	225	294	75	444	=	1	519
Citadellet Frederikshavn .	582	174	126	630	=	=	756
Doffen, Polmene og Nyboder	4007	4168	3123	5052	=	=	8175
Samtlige Kaferner	3841	552	466	3927	=	=	4393
Stofhuset og Materialgaard.	488	37	19	506	1	1	525
Stadens Qvarterer:							
Vester-Qvarter	3355	4070	1720	5705	114	129	7425
Strand do.	891	1063	372	1582	67	66	1954
Snarens do.	1850	2301	962	3189	109	130	4151
Vester do.	3050	4300	1598	5752	51	89	7350
Nørre do.	3358	4268	1973	5653	36	35	7626
Klædeboe do.	2510	2949	1184	4275	105	169	5459
Frimands do.	2064	2310	943	3431	131	140	4374
Røjnmager do.	4863	5135	2469	7529	223	223	9998
Rosenborg do.	4035	4420	2374	6081	83	79	8455
St. Anne Vester do. . . .	4277	5345	2068	7554	20	30	9622
St. Anne Vester do. . . .	8115	9570	5297	12,388	102	155	17,685
Christianshavns do. . . .	4834	5563	3291	7106	11	5	10,397
Udenbys Vester do. . . .	867	830	399	1298	4	8	1697
Udenbys Klædebo do. . .	1495	1634	782	2347	10	12	3129
Summa	54,707	58,983	29,241	84,449	1067	1271	113,690

Der finder en stor Forskjellighed Sted imellem Befolkningen af de forskjellige Qvarterer i Staden; saaledes indeholder Strandqvarteret noget over 1900 Mennesker, og St. Annæ vestre Qvarter henved 18000 Mennesker. — I Begyndelsen af Aaret 1839 var Antallet af Laugene i Kjøbenhavn 52, og Antallet paa Laugenes Interessentere eller Mestere, samt Svende og Dreng, saaledes som følger:

	Interessentere og Mestere.	Svende	Dreng	Andre Arbejdere.
1. Bagere	58.	197.	55.	=
2. Barberer	15.	26.	14.	=
3. Blikkenslagere	39.	54.	47.	=
4. Blytækkere	3.	4.	=	=
5. Bogbindere	46.	45.	64.	=
6. Brændeviinsbrændere	170.	=	=	=
7. Bundtmagere	16.	15.	11.	=
8. Bødkere	50.	70.	101.	=
9. Drejere	28.	19.	27.	=
10. Dugmagere og Overskærere	21.	23.	2.	120.
11. Feldberedere	2.	4.	=	=
12. Garvere	24.	43.	18.	=
13. Gjortlere	14.	17.	13.	=
14. Glarmestere	37.	18.	29.	=
15. Grov- og Kleinsmede	161.	347.	248.	=
16. Guldsmede	101.	71.	62.	=
17. Handskemagere	30.	25.	17.	=
18. Hattemagere	16.	40.	19.	=
19. Hjul- og Karethmagere	21.	36.	47.	=
20. Hørkræmmere	36.	23.	19.	=
21. Isenkræmmere	17.	12.	24.	=
22. Kandestøbere	6.	3.	3.	=
23. Knapmagere	7.	6.	2.	=
24. Kobbersmede	25.	20.	25.	=
25. Malere	87.	48.	129.	=
26. Muurmestere, Gibsere og Steenhuggere	31.	639.	14.	=
27. Møllere	36.	95.	57.	=
28. Naalemagere	16.	28.	18.	=

	Interes- senter og Mestere.	Svende	Drenge	Andre Arbej- dere
29. Nagelsmede	10.	9.	22.	=
30. Parykmagere	17.	9.	5.	=
31. Possementmagere	11.	12.	10.	=
32. Reebslagere	21.	19.	28.	=
33. Sadelmagere	51.	82.	78.	=
34. Seil-, Flag- og Compaasmagere	11.	46.	26	=
35. Silke- Ulden- og Væverhandlere	171.	90.	147.	=
36. Skippere	604.	=	=	=
37. Skomagere	654.	558.	376.	=
38. Skorstensfejere	5.	15.	23.	=
39. Skræddere	380.	440.	77.	=
40. Slagtere	87.	77.	27.	=
41. Snedkere	295.	761.	303.	=
42. Stolemagere	25.	40.	30.	=
43. Sværdfægere	3.	=	1.	=
44. Tobakspindere	29.	39.	22.	416.
45. Tommermestere	22.	443.	46.	=
46. Tøjmagere	66.	278.	68.	=
47. Uhrmagere	47.	17.	43.	=
47. Urtefræmmere	252.	141	211	=
49. Viinhandlere og Fasbindere .	53.	19.	41.	=
50-51. Vognmænd (2 Laug) . . .	51.	=	=	=
52. Vævere, Linned-	17.	22.	9.	=
	3995.	5045.	2658.	536.

Tilsammen 12,234 Personer.

Ifølge de af Thaarup *) meddeelte General-Tabeller over Antallet af Interessenter og Arbejdere i Fabrik- og Haandværks-Laugene, saavelsom i Handels- og Sofarts-Laugene i Kjøbenhavn til forskjellige Perioder, talte disse samtlige

*) I „udførlig Beskrivelse til det Danske Monarkies Statistik“ II. Deel. S. 444, Tabellen; jvfr. hans „Statistisk Udsigt over den danske Stat i Begyndelsen af Aaret 1825“ Tab. XXII., XXIII. og XXVI.

Laug i Aaret 1727: 1803 Interessentere og Mestere; i Aaret 1743: 2352; i Aaret 1766: 2723; i Aaret 1771: 2,701; tyve Aar senere 3227, og tre og tredive Aar derefter, i Aaret 1824: 3,625. Sammenlignes det for Aaret 1839 angivne Antal med disse Data, fremkommer det Resultat, at i et Tidsrum af 112 Aar har Antallet af Interessentere og Mestere i Stadens samtlige Laug havt en Tilvært af 2,192, og i en Tid af 15 Aar, fra 1824, af 370.

Antallet af Corporationerne i Kjøbenhavn beløb sig i Begyndelsen af Aaret 1839 til 11, og disses Interessenters Antal var følgende:

Bryggere 32; Frugt- og Vildthandlere 93; Glashandlere 10; Hyrekudste 54; Hørheglere 12; Meel- og Grynhandlere, samt Rugbrøds-Bagere 130; Lystøbere 54; Spekhøfere 472; Thee- og Porcelainshandlere 95; Værtshuusholdere 573; Oltappere 38.

I Staden findes forskjellige Næringsdrivende, der ikke udgjøre noget Laug, saasom:

Billardholdere 44; Billedhuggere 2; Blegmænd 6; Brolæggere 3; Borstenbindere 11; Commissionairer 15; Farvere 30; Fiskeblodere 6; Frislagtere 14; Gammelt-Jernhandlere 17; Gartnere 25; Guld- og Sølv-Polerere 4; Guldtrækkere 6; Høsekræmmere 38; Instrumentmagere 27; Kammagere 12; Kobbertrykkere 5; Kuffenbagere 18; Lærredshandlere 8; Marquetenterster 17; Marschandisere 92; Mechanici 8; Moedehandlere 81; Nyrnberghandler 1; Pottemager 1; Signetstikkere 4; Skibsbyggere 5; Speilmagere 2; Strompevævere 10; Theeffjenkere 19; Tobaks- og Zigarhandlere 12; Tractører 14; hvortil endnu kommer 1 Færgemand, og 1 Pram- og Steensfører.

§ 10. Om Bygningerne i Almindelighed.

Staden har ingen ældre Bygninger, end fra Begyndelsen af det syttende Aarhundrede. Dengang var den gothiske Bygningsmaade endnu den herskende, med spidse Vinkler, pyramidiformige Gavle, overflødige Prydelser af Snitværk og Billedhuggerarbejde, saaledes som Man endnu seer dem paa nogle af de ældste offentlige Bygninger fra hiin Tid; af Privathygninger er nu neppe nogen tilbage i den gamle Smag; kun en gammel Gaard, No. 3 paa Amagertorv, har Levninger af en saadan Gavl, og over dens Port og to spidse Gavle findes anbragt Aarstallet 1616. Imod Slutningen af det syttende Aarhundrede traadte en ædlere og renere Smag ved Siden af den gothiske, og omsider maatte denne ganske vige for hiin, efterat de ældre Bygninger vare, ved de store Ildbrande i Aarene 1728 og 1795, aldeles ødelagte.

I Stadens Historie maae nævnes som udmærkede Architecter, tildeels i Embedsstilling som Generalbygmester, Hofbygmester o. s. v., Johannes de Embda Steenwinkel, Lambert von Haven, Hans Wiedewelt, Wilh. Fr. v. Platen, Kl. Dav. Hausser, Lauritz de Thurah, Nicol. Ligtved, Nik. Henrik Jardin, Casp. Fr. Harsdorff (død 1799), Peter Meyn (død 1808), Jørg. Henr. Rawert (død 1823), Chr. Fr. Hansen, og flere. Deres Værker blive nedenfor paa sit Sted nøjere omtalte.*)

Kjøbenhavns Huse ere massive, af Grundmuur, byggede fordetmeste i en god Stil og af et venligt og muntert Udseende; kun meget faa gamle Bygninger ere opførte af Vin-

---

*) Man eftersee iøvrigt Weinwichts Kunstner-Lexicon, Kbhvn. 1829, saasom S. 50-51; 80; 81-83; 96; 123; 141; 147; 167; 177; 189.

dingsværk. Saadanne ere nu ogsaa forbudne i Staden, hvorimod de ere befalede i Forstæderne. Placaten af 4de Juli 1795, nærmere bestemt ved Placat af 23de Septbr. samme Aar, og forskjellige andre*) paabyde saaledes: at alle udvendige Mure til Gade, Gaard og Nabo, saavel i Forhuse, som i Side- og Baghuse, skulle være af Grundmuur. I Gader af 18 Alens Brede maae Husene ikke være over 18 Alen høje foruden Taget; dog tillader Plac. 11te Jan. 1810, at i disse maae opføres Bygninger af 21 Alens Højde, naar derved iffun iagttages, at alle Trapperne i slike Bygninger indrettes til $1\frac{1}{2}$ Alens Brede imellem Rækværket og Væggen, samt at Dørene blive idetmindste $1\frac{3}{4}$ Alen brede. I de bredere Gader derimod bestemmes den største Højde til 24 Alen efter Overkant af Bjelken eller Gesimsen. Men naar der bygges med gebroffen Tag, eller med Qvist, da maa Bygningen, iberegnet det gebrokkne Tag eller Qvisten, ikke være højere, end forommeldte 24 Alen. En lige Indstrækning bør finde Sted i Henseende til de Bygninger, som i de smalle Gader opføres, saaledes, at naar paa samme anbringes gebroffen Tag eller Qvist, maae Bygningerne, iberegnet Taget eller Qvisten, ikke være højere, end 18 Alen. I det Tilfælde, hvor fire Hjørner sammenstøde, skulle Hjørnerne paa Husene brækkes paa 5 Alens Brede, til et Fag Vindue med Piller; men i andet Fald tillades det, at brække Hjørnet paa $3\frac{1}{2}$ Alen idetmindste, naar Huset er under 12 Al. bredt, og udgjør en ret eller stump Vinkel. Pillerne imellem Vinduerne maae ei indrettes af mindre, end 1 Alens Brede, da smalle Piller svække Bygningen, og udsætte den altid for Ildsfare i paakommende Tilfælde; i Huse derimod, som ere under 12 Alen brede, maae Pillerne indrettes af 21 Tommers Brede,

*) Jvfr. Thaarups Haandbog for Ejere og Lejere, 1819, S. 93-126.

imod at tillægges $\frac{1}{2}$ Steen, eller af 18 Tommers Brede, imod at tillægges 1 Steen mere i Tykkelse, end ellers forhen var bestemt. Intet Slags Udbygning eller Karnappe (Balconer af Steen og Jern undtagne, i den Højde, hvor de ej kunde være Færdselen til Hindrer) maae anbringes paa Bygninger; dog bestemmer Placat 21de Mai 1811, at Karnappers Anbringelse kan af Cancelliet bevilges i de Huse og Gaarde, hvor de ikke ansees at foraarstaae Vanziir, dog saaledes, at de ikkun anbringes i Bygningernes Stue-Stage, at de ere idetmindste 3 Alen fra Jorden, og at deres største Udladning er 12 Tommer. Murene i Gavlene skal være en Flensborger Middelseen tyk idetmindste, og de øvrige Mure bør i Kjelderen være $2\frac{1}{2}$ Steen, de 2de næste Stager 2 Steen, og i øverste Stage $1\frac{1}{2}$ Steen tyk idetmindste, Blindingerne undtagen, og Stenene ej være af mindre Størrelse, end ved Placat 21de Apr. 1752 for den mindste Sort er bestemt. De murede Gavle imellem Naboerne maae opføres $\frac{1}{2}$ Alen over Taget idetmindste. Ifølge Raadstupsplacat af 28de November 1798 skal Bygning, eller Forandring med Bygning anmeldes for Stads-Conducteuren. Naar nogen Gaard- eller Huusejer bygger, eller ved sine Bygninger enten ud til Gaarden, eller indvendig i Gaarden, eller imod Naboerne foretager sig nogen Forandring, skal saadant strax anmeldes for Stads-Conducteuren. — Placaten af 11te Mai 1808 befaler, at Gjere af Grunde paa Kjøbenhavns Broer og paa Blegdammene ikke maae tillades at opføre Gaarde eller Huse højere, end Kjeldere af 3 Fods Højde, og 1 Stage over Jorden, og at ingen slige Bygninger maae være af Grundmuur, men enten af Bindingsværk, af Sommer (Kostebygning), af sammenføjede Planker, røvede og gibsede paa begge Sider, samt enkelte isolerede Brædestuurs-Bygninger; ligesom og at der i Sæstningens Defensionslinie

ikke maa begyndes paa nogen Bygning eller Plantning, forinden dertil fra Gouvernementet eller Magistraten er indhentet Tilladelse (Jvfr. Pl. 1ste Aug. 1808); ligesom Placaten af 17de October 1817 paabyder, at Ingen maa begynde paa at opføre en Bygning udenfor Kjøbenhavns Porte forinden Tegningen dertil er bleven approberet af Demolerings-Commissionen, samt af Magistraten, og Grunden foreviist Ræmmeren. — Ifølge Placaten af 12te April 1809, nærmere bestemt ved Plac. 10de Juli samme Aar, skal enhver Tegning til Bygninger, som opføres i Kjøbenhavn, eller paa dens Grund, efterat være gjenneemgaaet af Stadsbygmesteren, approberes af Overbygnings-Directeuren; dog udfordres dennes Approbation ikke paa Tegninger til nye Bygninger, som opføres til Gaarden, eller til Forandringer ved de gamle, hvad enten disse stee til Gaden eller Gaarden, men Stadsbygmesterens skriftlige Bisald er tilstrækkeligt. Til de mindre Forandringer, for hvilke ikke den foreskrevne Approbation for hele Bygninger udfordres, gives skriftlig Tilladelse af Stadsbygmesteren til Sikkerhed for de Byggende. Ingen Bygnings Sagade, som vender ud til Gaden, maa males, med mindre saadant i Forvejen er anmeldt for Stadsbygmesteren. Dersom Noget begynder med, enten at opføre en Bygning, forend Tegningen til samme er approberet, eller at male nogen Sagade til Gaden, forend Stadsbygmesterens Tilladelse dertil have, skal saavel Ejeren af Bygningen, eller Grunden, som de Haandværksmestere, hvilke dertil have ladet sig bruge, erlægge til Stadens Fattigvæsens Hovedkasse en Mulct fra 5 til 50 Rdlr. efter Omstændighederne og de Vedkommendes Formue. — Ved Placat 28de April 1813 indskræpkes det samtlige Gaards- og Huusejere: at de ikke maae lade foretage noget som helst udvendigt Arbejde ved deres Gaarde og Huse, uden i Forvejen at an-

melde saadant for Stadsbygmesteren; hvorhos de tillige for ham skal opgive, under hvilke Mesteres Anviisning Arbejdet agtes iværksat.

De fleste Huse have, foruden Kjelderer, som ogsaa i Almindelighed er beboet, tre Etager. Paa mange Steder ere tillige Loftene eller Dviftene indrettede til Bøvelser. I nogle Gader findes Huse paa fem Etager.

Blandt Privat-Bygninger maae i Særdeleshed bemærkes: det Thottske Palais paa Kongens Nytorv, opbyggt af Hans Wiedewelt; — de af Professor Harsdorff opførte Bygninger, nemlig No. 269 og 270 paa Kongens Nytorv, No. 259 ved Holmens Kanal; No. 264 paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Holmens-Kanal (Erichsens Palais); og No. 34 paa Hjørnet af Amagertorv og Hystenstræde (Løve-Apotheket). — Palaierne paa Hjørnet af Frederiks- og Bredgaden.*) — Det Grevelige Schimmelmannske Palais i Bredgaden No. 171. — Det forrige Danneffold-Laurvigste Palais i samme Gade, paa Hjørnet af Tværgaden.***) — Blandt Stadens nyere Bygninger høre de, efter Dverbygningsdirecteurens, Conferenceraad Hansens Udkast opførte, til de meest udmærkede.

Søvrigt er det især paa Amalienborg, i Kronprindsessøgaden og paa Gammel- og Nytorv, hvor de fleste smukke Bygninger findes. Af Stadens offentlige Bygninger ville vi beskrive nogle af de vigtigste, saasom: Cancelliet, Raad- og Domhuset, Børsen, Bagttaarnet, m. m., Slottene, og dernæst Kirkerne; de andre offentlige Bygninger, saasom de, der tilhøre Universitetet, det chirurgiske Academies Bygninger, og flere, anføres ogsaa, men berøres nøjere, naar de Stifter, for hvilke de ere bestemte, vorde omtalte.

*) Jvfr. S. 69.

**) Jvfr. S. 65-6.

§ 11. Cancellibygningen

er en stor Hjørnebygning paa Christiansborg Slotspladses østre Side. Her stod fordum et kongeligt Voldhuus, som i Kong Frederik den Fjerdes Tid blev nedbrudt; hvorefter den nærværende Bygning, med betydelig Bekostning, blev fra Grunden af opført, og med en Corridor sat i Forbindelse med Slottet. Hovedsagaden, hvor Indkjørselen er, vender ud til Børsen og har en Længde af 100 Alen. I Frontespicen over Porten sees øverst Frederik den Fjerdes Brystbillede af hvid Marmor, og nedenunder er det kongelige Vaaben anbragt, omgivet med en Mængde Faner og Krigsredskaber. Den vestlige Side, hvortil Opgangen er af en Steentrappe, vender ud til Christiansborg Slot. Bygningen, som egentlig har tre Floje, der indslutte en rummelig Gaard, indeluft paa den fjerde Side af Proviantgaardens Hovedbygning, bestaaer af tre Etager foruden Kjeldereren, som under alle Flojene er hvelvet.

Den nederste Etage er ligeledes i alle Floje heelt igjennem hvelvet og brandfri, og for en Deel indrettet til Bevaring af flere kongelige Collegiers Archiver. Saaledes findes det danske og det slesvig-holsteen-lauenborgske Cancellies, samt Kamrenes (Rente- og Generaltoldkamrets) Archiver i denne Etage.

I Hovedflojet udtil Slotspladsen saavel paa første som anden Etage har det danske Cancelli sit Locale. Paa begge Sider af Gjennemgangen findes Contoirerne, hvoraf ethvert har paamalet Navn og Departement, hvorunder det hører. Her holdtes fordum det kongelige Geheime=Stats=Conseil, som blev ophævet d. 27de Decbr. 1770, og, efter at være forandret d. 13de Febr. 1772 til et Geheime=Stats=raad, fik sin Forsamlingsaal paa Christiansborg Slot. Om

det danske Cancellies og de øvrige Collegiers Organisation m. m. skulle udforligere Efterretninger siden blive meddeelte.

Paa første Sal i Flojet ud mod Slotspladsen findes det Slesvig-Holsteen-Lauenborgske Cancellies Forsamlingsal og Contoirer. Rentekammeret og Generaltoldkammeret have Localer saavel i første, som anden Sal paa forskellige Steder i Bygningen. Departementet for de udenlandske Sager har sit Bureau paa første Sal i Hovedbygningen, og Sinantsdeputationen sit Locale paa første Sal, hvor tillige sammes Archiv bevares.

Imellem Cancellibygningen og det kongelige Bibliothek findes det i historisk Henseende vigtige Gehejme-Archiv, eller Concelliernes Hoved-Archiv, en i alle tre Etager hvelvet Bygning, hvori de vigtigste Statsdocumenter bevares. Dette Gehejme-Archiv var først i samme Bygning, hvor det kongelige Bibliothek er, blev siden forflyttet til Rosenborg Slot, og endeligen derfra i Frederik den Fjerdes Tid, 1720, til dets nuværende Locale, som da var bleven opbygget, dog paa Trappegangen nær, som siges og synes at være Levninger af det gamle Kjøbenhavns Slot.*). Ved Corridoren, som forener Cancelliet med Slottet, falder Vejen fra dette igjennem Geheimearchivet til Collegierne paa venstre, og til Bibliotheket paa højre Haand.

§ 12. Raad- og Dombuset.

Stadens ældste Raadhuus laae paa Hjørnet af Nørregade og Klædeboderne.***) Siden efter blev et nyere og større

*) Jvfr. „Søndagen“, et Folgeblad til „Dagen“ 1838. No. 18.

**) Det blev i Aaret 1492 ved et Mageskifte overladt til Ranni-
terne ved Vor Frue-Kirke; (jvfr. Orig. Hafn. S. 170.)

opført vesten for Vor Frue-Kirke paa den Plads, hvor senere de lutheriske Biskopper fik deres Residents. I Aaret 1479, da Universitetets Indvielse og dets Statuters Udfærdigelse fandt Sted, laante Kong Christian den Første, af Kjøbenhavns Magistrat, en Deel af dette nyere Raadhuus, til Universitetets Brug i ti Aar. Magistraten synes ugjerne at have beqvemmet sig til denne Villighed, og efter de ti Aars Forløb satte den sig, under Borgemester Esbern (Jepsøn) Skriffuer, igjen med Magt i Besiddelse af Stadens Raadhuus, og jog Lærerne bort, i Aaret 1491; men foranledigede derved en kongelig Befaling af 1492, hvorved det paalagdes Borgemester og Raad, som voldeligen havde taget det gamle Raadhuus fra Doctorne og Mesterne, strax at lade disse komme det igjen, og, for øvrigt, opsætte deres Paastand, indtil Kongen selv kom tilstede. Endelig indrettedes denne Bygning, i Aaret 1512, til et eget Universitetslocale, eller rettere, til egne academiske Auditorier; og om denne Pladsens foruds Bestemmelse til et Universitet eller Studium, vedligeholder Studiistrædets Navn endnu Grindringen.*) Dette nyere Raadhuus, paa Hjørnet af Nørregade og Studiistræde, kaldes imidlertid, i Documenter fra den Tid, det gamle Raadhuus.**)

Sildigere blev det tredie Raadhuus opført paa Stadens Beføstning i Aaret 1605, under Kong Christian den Fjerde, som Staden skylder saa Meget. Det var en massiv Steen-

*) Jvfr. „Udsigt over Kjøbenhavns Universitets-Bygnings Historie, fra Universitetets Stiftelse indtil 1836, af L. Engelstoft og E. C. Werlauff“ Side 1; Oluffens Collectanea S. 18-19.

**) Orig. Hasn. S. 145. 170; Jonges Kbhvns. Beskr. S. 101-2. Prospecter af begge disse Raadhuse findes blandt Kobberne til Resens Atlas og derfra i Orig. Hasn. Plade 6.

bygning med Taarn og Spir, og laae paa den søndre Side af Gammeltorv, paa højre Haand saasnart Man kom ud af den nuværende Frederiksberggade. Over Indgangen stod paa en sort Marmortavle følgende Indskrift med forgyldte Bogstaver:

Hæc Domus Odit,	Amat,	Punit,
Nequitiam,	Pacem,	Scelera,
Conservat,		Honorat
Jura,		Probos.

Det er: „Dette Huus hader Ondskab, elsker Fredsomme-
lighed, straffer Forbrydelser, beskytter Rettigheder, ærer de Ret-
tsafne.“*)

Nytorv var dengang endnu ikke anlagt; men bag ved Raadhuset eller paa Raadhusets søndre Side, paa den Grund, hvor Torvet senere blev, stode adskillige smaa Huse, hvori, foruden Andre, boede Borgemeesterens og Byfogdens Tjenere, Bøtkefremmeren, og andre Rettens Betjente. Da disse Bygninger, ved en hos en Pottemager, i Midten af det syttende Aarhundrede opkommen Vaadeild afbrændte, blev Pladsen i Maret 1648 udlagt til et Torv, som fik Navn af Nytorv, og Raadhuset kom derved til at blive fritstaaende midt imellem de tvende Torve. Uagtet denne Forsigtighed blev Raadhuset i den store Ildbrand 1728 dog næsten aldeles ødelagt.**)

Paa den samme Grund lod Kong Frederik den Fjerde opbygge et nyt Raadhuus, eller Raadstue. Her holdtes Politiretten, forsamledes Magistraten, forvaredes Stadens Ar-
chiv; her var Brandassurancecontoir, Raadstuskriverstue, Sta-

*) Jvfr. Jonges Abhøns. Bestr. S. 102-3.

**) I Resens Atlas strækker Gammeltorv sig fra Hjørnet af Vestergade til Hjørnet af Sluttergaden, eller Svendgaden; og Nytorv fra Sluttergade til Hjørnet af Raadhuusstræde.

dens almindelige Dverformynderi, og andre flige almeennyttige Indretninger. Ligeledes foretoges Lallotteritragningen, under Paukers og Trompeters Lyd, paa en Forhojning, som var udenfor Raadhuset. — Dette Raadhuus stod ikke heller længe. I den store Ildbrand 1795 blev det nemlig ligeledes et Rov for Luerne.*)

Man besluttede nu at nedbrøde Ruinerne af den afbrændte Bygning, deels for at forene de to Torve til Et, deels for at anlægge Bygnings-Loalet efter en større Maalestok, i den Hensigt at samle flere offentlige Autoriteter, som forhen vare adspredte, og ved denne nærmere Forbindelse at lette de offentlige Forretninger. Saaledes vilde Man navnlig, foruden Raadstuen med tilhørende Contoirer for Dverformynderi og Ræmneri, tillige sammesteds anvise Locale for Hof- og Stadsretten, Politikammeret, o. s. v., med dertil hørende Arreste.

Det blev desaaarsag nødvendigt, til dette Djemed, iblandt de mange Brandtomter at erholde en anden og større Bygningsgrund; og det ligeledes ved Ildbranden ødelagte Waisenhuses Grund, paa den vestlige Side af Nytors, blev funden passende dertil. Ved en kongelig Resolution af 17de October 1800 blev det bifaldet, at den hele Plads, hvorpaa Waisenhuset havde staaet før Ildbranden 1795, og de tilgrændsende, ved Kjøb erhvervede Grundstykker, tilsammen en Strækning af 10,112½ Quadratalen, saavel som en paa Stiftstelsens Bekostning opført Bygning til et Bogtrykkeri, skulde kjøbes til derpaa at opføre et nyt Raad- og Domhuus. Den Erstatning, som blev bestemt for Waisenhuset, var 4

*) Om denne Raadhuusbygning see Thurah's Hafnia hodierna S. 168-72, samt Tab. XXXI.-XXXVI.; Danste Atlas II. 115; Jonges Kbhvns. Beskr. S. 103-9.

Rdlr. Cour. for hver Quadratalen Grund, og 5000 Rdlr. for Bogtrykkeriets Bygning. Nogle smaa dertil stødende private Grundstykker bleve ogsaa tilkjøbte, og dertil kom nogle smaa Grundstykker, som vare blevne tilovers af den Grund, som beholdtes til Gadernes Udvidelse. Saaledes opnaaedes den nødvendige Udvidelse for dette vidtløftige Anlæg, hvorved Raad- og Domhuset paa tre Sider fik en fri Beliggenhed, og fra den fjerde Side Adgang til Frederiksberggaden, Stadsens Hovedgade fra Vesterport. Nu blev det overdraget Overbygnings-Directeuren, Herr Conferenceraad Hansen, at gjøre Udkast til en Plan for den Bygning, som her skulde opføres. *)

Grundstenen blev lagt den 28de September 1805. Midt paa Fundamentet under Bygningens Fagade imod Torvet blev i Grundstenen nedlagt a) en dertil forfærdiget Guldplade med følgende to Indskrifter. En latinsk, saa lydende:

QUOD REGI. REGIAE. QUE. STIRPI. BENE
 UERTAT. CURIAM. CUM. PRAETORIO
 INCENDIO. URBIS. cl̄l̄l̄ccc̄x̄cv. DELETAM
 CHRISTIANUS. VII. REX. COMMODIS
 CIUIUM. ORNAMENTO. CIUITATIS. EX
 AEQUO. CONSULENS. DENUO. AEDIFICARI
 IUSSIT. IACTA. FUNDAMENTA
 FELICITER. A. FREDERICO. FILIO. REGIS
 UNICO. HAUNIAE. cl̄l̄l̄ccc̄x̄cv. III. KAL
 OCTOB.

*) 3: „Samling af forstjellige offentlige og private Bygninger, tegnede og udførte under specielt Tilsyn af Christ. Fr. Hansen,“ hvoraf 14 Hefter hidtil ere udkomne i Aarene 1825-36, stor Folio, findes i de første Hefter den af Kongen approberede Generalplan for Raad- og Domhuset.

og følgende danske: „Ilden, som overgik Kjøbenhavn i Aaret 1795, ødelagde Raadhuset. Kong Christian den Syvende bød at opbygge et nyt Raad- og Domhuus til Gavn og Prydelse for Staden. Kronprinds Frederich nedlagde Grundstenen d. 28de September 1805. Gud velsigne Kongen og Konge-Stammen!“ — b) En Medaille og tvende Mynter i Guld.*)

I Aaret 1815 blev Bygningen fuldendt, og nogle af Magistratens Medlemmer indfandt sig nu Søndagen den 2den Juli 1815, da, efter en festlig Indvielse af det i den tilstødende nyopførte Fængselsbygning indrettede Kapel, samt lige Sale og Værelser i Raad- og Domhuset, saavel som Fængslerne i det ny Arresthuus bleve afleverede til de forskjellige Autoriteter, og af disse tagne i Besiddelse.

Hovedindgangen imod Nytorv bestaaer af en smuk Colonnade, bag hvilken en Trappe fører til en stor Hovedvestibule. I Frontespicen over Hovedindgangen læser Man følgende Indskrift: „Med Lov skal Man Land bygge.“ Med disse Ord begynder den bekjendte, i Aaret 1240 forfattede, for sin Tidsalder mærkværdige jydsk Lovbog af Valdemar den Anden.

Bygningen indeholder de nødvendige Localer for

1) Magistraten og de Embedsmænd, som bestyre Stadens offentlige Anliggender. Her er saaledes Magistratens Forsamlingsaal, med en Forsal og 2 tilhørende Værelser, det ene for Overpræsidenten, det andet for Magistraten; de 3 Secretariats-Contoirer, tilligemed Overformynderiets; Ræmmeriets Contoir, sammes Hovedkasse- og Bogholder-Contoir, Alt i første Etage; Stadsconducteurens Con-

*) Jvfr. Collegial-Tidenden 1805. No. 40. S. 625-28.

toir, i 3die eller øverste Etage; Archivet, i Kjelder=Etagen; Notarialcontoiret; de 32 deputerede Borgeres Forsamlingsfal, med Forsal, i første Etage; Forsamlingsfale og Contoixer for den kjøbenhavnste Brandforsikring for Huse og Gaarde i Staden (2den Etage); Brandcommissionen, og Havne=Administrationen (Kjelder=Etagen); Vandcommissionen (3die Etage); Justeerkamret og Vejerboden (Kjelder=Etagen). Til Directionen for Borger= og Almuestolevæsenet i Kjøbenhavn, samt den borgerlige= og Sø=Indrollerings=Commissionen er ogsaa Locale overladt, i den ovennævnte Hovedvestibule og et dertil stødende Værelse.

2) Localet for Politikamret, og tillige for Contoiret for ankommende og bortrejsende Fremmede, bestaaer, foruden af Politiets Forsal og Retsfal, af tre Værelser, Alt i første Etage.

3) Localet for Lands=Overretten, samt Hof= og Stadsretten, indeholdende Retsalen, samt dertil hørende Forsal, tre Vidnekamre, Criminellkamret, Skiftecommissionens tre Contoixer, Kongens Fogeds Contoir, Auctionscontoiret, Gjeldsrettens Sal med Contoir og tilhørende Forsal, Alt i anden Etage; Underfogdens Contoir og Justitscontoirerne, i tredie Etage; Archivet i tredie Etage, samt i Kjelder=Etagen.

4) Localet for Forligelses=Commissionen, indbefattende Forligelses=Commissionens Sal, i anden Etage.

Ved en Gade fra Pladsen til Rattesundet affondres Arresterne i særskilt Bygning, og med egne Gaarde fra Raad= og Domhuset, uden at dog Communicationen med samme afbrydes, da en stor Bue ved hver Ende af Gaden tilvejebringer Forbindelsen ovenover ved en bedækt Communication, imedens Passagen igjennem Gaden er fri under Buerne. Her indsættes de formedelst Politi=Overtrædelser eller Criminal=Forbrydelser Tiltalte, imedens deres Sag undersø-

ges. Politi-Arresterne ere i Kjelder-Stagen, saavel som i første og anden Etage; og Hof- og Stadsrettens Criminal-Arrester i 1ste og 3die Etage. For Gjeldsarrestanter ere særskilte Localer i første og anden Etage. Vagtmesterens Bolig og Vægternes Børelse findes i første Etage. I anden Etage er Kapellet, og i tredie dets Galleri.

§ 13. Vejerhuset, eller Vejerboden,

beliggende ved Gammelstrand, er anlagt i Kong Frederik den Andens Tid, i Aaret 1581 af Rigshofmesteren Christoffer Walkendorf, dog paa Magistratens Bekostning, fordi Indtægterne vare denne tillagte. I Kjøbenhavns saakaldte ny Stadsret, givet af Kong Frederik den Anden paa Koldinghuus d. 5te April 1581, hedder det, blandt Andet saaledes: „Huis Veyr-Huset er anvørendis, efterdi det nu staaer forfaldet oc vil opbygges af nye, skulle Borgemestere oc Raad nu saa vel som i tilkommende Tiide eftersom the hafver thennem selvver tilbødet, som oc billigt oc ret er, selvver bygge oc forbedre fornøfnte Veyer-Huus, oc det holde ved Magt paa theris egen Bekostning, Borgerne oc Byen uden ald Besværing*).

Derefter blev en stor Deel af den brede Gammelstrand indpælet og opfyldt, og dette Vejerhuus, imod Alles Forventning, opført**). Efter Walkendorfs Exempel begyndte Flere Tid efter anden at indtage og opfylde Grunde af Gammelstrand paa den nordre Side, og derpaa at bebygge dem.

*) Orig. Hafn. S. 228.

***) Sammesteds S. 120. 330.

Bejershuset er en høj, grundmuret Bygning, hvis Etager ere indrettede til Paklofter. Det er saaledes anlagt, at Transport af tunge Varer, som skulle vejes, beqvemt kan skee paa Vaade. Her er ogsaa Dragerboden, med en Krahn, hvormed de hidbragte tunge Varer ophejsses af Vaadene. Her blive Sild og andre slige indpakkede Varer efterseete, vragede og bedømte*). Ved Bejershuset og Dragerboden er af Magistraten beskiftet en Bejersmester og Drager, som her har Contoir.

§ 14. Børsen.

Blandt alle Handelen og Søfarten vedkommende Bygninger i Hovedstaden er Børsen den ældste, anseeligste og vigtigste. Den blev under Kong Christian den Fjerde opført paa Slotsholmen, paa den Grund, som var indtaget fra Havnen og med stor Bekostning indpælet og opfyldt, ligeover for den i samme Tidsrum anlagte ny Stad Christianshavn paa Amager.

Denne anseelige Bygning ligger nærved Slotspladsen, imellem to Kanaler. Hvor den nu staaer, gif fordem store Skibe. Man fortæller, at denne Bygning, nem ig endeel deraf, har forhen været opført i Calmar, og at Kong Christian den Fjerde, efter Calmars Indtagelse i Aaret 1611, lod den nedbryde, og dens Taarn samt Steenbilleder føre over til Kjøbenhavn, hvor de derefter bleve anvendte til Børsbygningen.

Begyndelsen med dens Anlæg skete 1622. Veliggenheden medførte den Fordeel, at deels Havnen, deels den gra-

*) Jvfr. Jonges Kjøbenh. Beskr. S. 395-97.

vede Kanal omgav Bygningen paa begge Sider med Vand, som baade tjener til Sikkerhed i Ildbrandstilfælde og tillige er desto mageligere for at flytte Rjovmandsgøds ind og ud af Hvelvingerne eller Pakkjelderne. Den store Mængde Sandsteen, som brugtes til Arbejdet, blev ført fra Gulland og Calmar. I Aaret 1623 gif Man raft frem med Opførelsen af Bygningen. I et Brev til Cantzler Christian Friis skrev Kongen under 1ste November: „De Kramboder paa Børsen skal fortinges*), saa at Timret i Forraad kan tørres, og paa det de ikke skal løbe vild deri, da skal der gjøres først tvende, hvorefter de dem siden kan rette. Hans Steenvinkel skal tilholdes at færdiggjøre en Afridsning til Portalet paa Børsen. — Naar de Kramboder paa Børsen blive fortingede, da vil derhos tillige tænkes paa Veflag til Dørre og Slagvinduer saa og de underste Vinduer paa Børsen, hvilke skal være af Sommer og lige ved Kramboderne fortinges. De øverste tvende Reyer (Rade) skal gjøres med Glas, dog intet til at lukke op. — Skriverstuerne paa begge Ender om de falde F**dt (?) til, da vil dog Panelingen fortinges; hvilket ogsaa vil skee med Vindeltrappen op til Loftet, saa og den Gang og Skillerum imellem hver Loft, item de øverste Lofter. — Og efterdi Børsen ved Nattetide ikke kan lades uden Vagt, da skal agtes, om Man paa begge Sider i Opgangen kan faae et lidet Lofement. Omendstjøndt det ikke i den Ende nu skee kan, som vender imod Slottet, da kan det nofsom anordnes i den anden Ende tæt op til Gavlen. Saa kan Man opad Gavlen lade føre en Skorfsteen op, saa at de derudi kunde have en Kaffelovn**).

*) D. e. træffes Accord om.

***) Jvfr. Orig. Hafd. S. 329; Nyerups Karakteristik af Kong Christian den Fjerde. S. 54-55.

Arbejdet blev drevet med saadan Raahed, at Bygningen inden to Aars Forløb var rejst. Men da den tydske Krig derefter (1625—1629) udbrød, foranledigede denne nogen Standsning med den indvortes Indretning og Udjiring; ligesom ogsaa det østlige Portale ej heller blev færdigt før i Aaret 1640.

Bygningen er meget lang; men, i Forhold til Længden, ikkun smal. Den er nemlig 406 Fod, eller 203 Alen lang, og $66\frac{1}{2}$ Fod eller $33\frac{1}{4}$ Alen bred, og har tvende Stager eller Stokværk. I Begyndelsen var den paa alle Sider friliggende, men blev i Slutningen af det attende Aarhundrede ved en Gang sat i Forbindelse med den mod Syd da opførte Bankbygning. Børsens to lange Fagader ere, efter den gothiske Architektur, prydede med en Mængde Billedhuggerarbejde i Sandsteen, nemlig med Billeder i Form af Termer, som bære begge Stagers Hovedgesimsen, og bestaae af mange Slags Figurer og Forestillinger. Begge Enderne af Børsen ere zirede med sfjonne Portaler, hvoraf det vestlige, som vender ud mod Slotspladsen, for Hovedindgangen, er det prægtigste. Dpgangen dertil hæver sig skraa opad, er paa begge Sider brolagt, og indsluttet med et opmuret Brystværn, beklædt med Sandsteen. I Begyndelsen er Dpgangen meget bred, men bliver efterhaanden snævrere, indtil Man, udenfor Portalets Fortog, ved fire Steentrin kommer op til Portalet. I Midten staae nogle Træer. Paa det nys omtalte Brystværns yderste Ender seer Man to Billedstotter; den ene, nærmest Cancellibygningen, forestillende Mercurs, og den anden i geoverfor, imod Holmens Kirke, Neptuns Billede, i en Afstand af 44 Alen eller 88 Fod fra hinanden.

Det vestlige Portale er prydet med fire toskanske Piller af italiensk Marmor, som hvile paa Postementer af samme

Marmor. Hans von Steenvinkel,*) (som sidenefter maastee opførte det runde Taarn her), har formodentlig opbyggt dette Portale, hvorpaa følgende latinske Indskrift, udhuggen i Steen med forgyldte Bogstaver, blev anbragt:

Quod Regno, Reique publicæ ac Populo Dano felix ac fortunatum velit, qui ob jugem filii Jesu Christi intercessionem res tribuit faustas, quique mercimoniis, omnique bonæ rei augendæ præest, ter optimus, ter maximus, Deus Pater, Filius & Spiritus Sanctus, *Byrsam*, quam vides, Danicam, *Christianus Quartus*, Danorum, Norrigoꝝ, Slavorum, Gothorumque Rex potentissimus, pater Patriæ optimus, boni publici curator felicissimus, laudabili regum magnorum exemplo, & serio studio augendi Regna Sua viris, censu, emporiis, non furtivis Mercurii & Lavernæ artibus, sed, quod princeps & primum est, divinæ gloriæ, et quod proximum, emporiorum venditorumque fructuosis usibus sacratam dicatamque voluit. Anno a Christo nato MDCXXIV. Dette hedder paa Dansk omtrent saaledes:

„Land og Rige til Lykke og Gavn! Himmelenes Forsyn, som, for Jesu Christi Forbøns Skyld, i Handel og Wandel bestjærer Held og Flor, give hertil sin Naade! I Navn Gud Faders, Søns og den Hellig Aands.

Christian den Sjerde,
Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Landets Fader og Statsoeconomiens heldige Bestyrer, følgende andre Potentaters priselige Exempel, og brændende af Begjærighed efter at forøge Danmarks Folkemængde, Velstand og Handel, indvier, Anno 1624,

*) Uden Tvivl Søn af Maleren og Bygmesteren Johan von St. fra Embden, og død 1639 (Udsigt ov. Kbh. Univ. Bygn. Hist. S. 28, Not. 5.)

Kjøbenhavns Børs,

ikke til Lurendrejere og andre Underfundigheds Skalkkonster, men til Guds Ære og til redelige Kjøberes og Sælgeres Nytte og Bequemmelighed."*)

Ovenover denne Inscription findes Kong Christian den Fjerdes Navn i Chiffre med Krone over, og paa hver Side af Portalet staaer ovenover de to Fag Vinduer, som vende ud til denne vestlige Ende, udhuggen og forgyldt, „Anno 1624.“

I eet af Kongens Breve, af 27de October 1636, confirmeres en Contract, hvorved Kongen til menige Kjøbmænd og Kræmmere paa tre Aars Tid udlejede Børsen imod at de i aarlig Lejeafgiwt skulde betale 2000 Rdlr.**)

Denne store Bygning maa endelig i Aaret 1640 først gaae af og aldeles være bleven færdig. Det slutter Man af, at der paa dens østre Ende, som er prydet med et Portal, ikkun af Sandsteen, men lignende det ovenomtalte ved den vestre Ende, og forsynet med selysamme Indskrift, læses dette Aarstal 1640.

Hvad ellers Børsbygningens Udvortes angaaer, da er den nederste Deel af Muren af almindelige Kvadersteen, og det Øvrige af Teglsteen; det Hele er forsynet med mange Lister og Snirkler til Stads, alt af den fine gullandske Sandsteen.

Taget er af Bly, ligesom ogsaa det midt paa samme staaende spidse Taarn. Dette er af en egen Opfindelse; idet Spiret paa samme dannes af fire Drager eller Lindorme,

*) Nyerups Karakteristik af Kong Christian den Fjerde, S. LV-LVI.

**) Jyfr. Orig. Hafn. S. 329.

som hvile paa deres Buger og vende Hovederne nedad til de fire Verdenshjørner. Deres Galer slynge eller snoe de tilfammen omkring hverandre opad i Vejret, saa at deraf tilfaldt dannes en Spids, der endes med tre Kroner, den ene ovenover den anden, og et Fløj. Taarnets Højde fra Steenbroen til Fløjknappen er 88 Alen, eller 176 Fod. Dette Børstaarn blev i Aaret 1775, formedelst Brøstfældighed, nedtaget, og et andet, af samme Bygningsmaade, igjen opført, hvorpaa Fløjet blev opsat den 20de Juni 1777.

Det er allerede ovenfor anført, at Børsen bestaaer af tvende Etager. Den underste er lutter hvelvede, sex Alen, eller 12 Fod, høje Kjeldere, hvis Plan er næsten horizontal med Gaden, idetmindste ikkun lidet dybere, og som ere indrettede til at være nummererede Kramboder, hvor Handlende (i Forstningen kun Hørkræmmere) kunne indlægge og dagligen falsholde Hør og Hamp, Jern og Kaffelovne, Tjære og Tran, Silb og Salt, og deslige Varer. Da Børsen ligger imellem to Kanaler, og alle disse Kramboder gaae tværtsgjennem fra den ene Side til den anden, saa medfører dette den store Bequemmelighed, at Fartøjer og Pramme kunne, saagodtsom ligeud for hver Boutikdør, fra begge Siderne ligge til Bolværket, og der løse og lade.

Antallet af disse Kjeldere, eller Boutiker er omtrent 20.

De fire sidste under Børsens østlige Ende værende Hvelvinger ere brandfrie, og afbenyttedes i en Række af Aar af Banken, til Forvaring af dens Contanter og af de hos den pantsatte Kofstbarheder.

Den øverste og tillige højeste Etage af Børsen bestaaer egentlig af tre Afdelinger eller Længder. I den vestlige Ende, hvor Man fra Slotspladsen af, gjennem Hovedportalet, træder ind i Børsen, finder Man en stor rummelig Sal, der indtager Bygningens hele Brede, og hvis Loft bliver baaret

af ti fristaaende Træcolonner. Her er de Handlendes daglige Forsamlingsplads i Børstiden, om Eftermiddagen fra Klokken 1 til 2½, og herfra har Man Indgang til Auctions-salen. Ved en Anordning om Børsens Holdelse i Kjøbenhavn af 22de December 1808 bleve de Regler bestemte, som her skulle iagttages; cfr. Pl. 18 Decbr. 1816. 15 Febr. 1823.

Strax ved Indgangen af Børsalen er paa den ene Side Svassurancecompaniets Contoir, og paa den anden Grossererens Forsamlingsværelse.

Den mellemste og tillige største Længde af Børsen er afdeelt i en Mængde Handelsboutiker og nogle Boglader. De fleste af disse Boder vende ud til to gennem denne Afdeling løbende Gange, og Man seer her alle Slags Allen- og Isefram, Spejle, Lysekroner og andre Glasvarer, Meubler, Kuffetter, Bøger, Landkaart, Galanterivarer o. s. v. Tværts for den østlige Ende af denne mellemste Afdeling er et Meubelmagazin af nyt forfærdiget Snedkerarbejde.

Den yderste eller tredie Deel af Børsen, eller den østre Ende bestaaer af endeel Contoirer, hvoriblandt Assuranccontoirerne for Varer og Effecter i og udenfor Kjøbenhavn, m. fl.

Den første af disse tre omtalte Afdelinger, nemlig den vestlige, er adskilt fra den anden ved tvende Kunstværker, hvormed Man i vor Tid har prydet Bygningen. Det ene er en af Hofbygmester Hornbech opført Sal af amphitheatral Form, som faaer Belysning saavel ovenfra som fra Siderne, og er forsynet med Borde og gradviis over hinanden ophøjede Bænke. Det Hele er indrettet til et beqvemt Locale til Afholdelse af Borsauktionerne.

Det andet Kunstværk er et Maleri, udført paa det kjøbenhavnske Grosserer-Societets Bekostning, og forestillende

Børsens Stifter, den udsødelige Christian den Sjerde, i en Handling, som passer til Stedet, hvor Maleriet fik Plads. Kunstneren, Historiemaler C. S. Højer, valgte til Gjenstand for sin Composition det Besøg, Kongen som ung Prinds af lagde hos Tyge Brahe paa Hveen i Aaret 1592. Prindsen, som erkjendte Videnskabeligheds Værd, og hyldede især de mathematiske og mechaniske Kundskaber, hvis Indflydelse paa Søfart og Handel er saa vigtig for Danmark, og hvorpaa han, ved sin tidlige Opdragelse til Sømandskab, havde lært at sætte vedborlig Priis, vilde vise den berømte Lærde og udmærkede Astronom sin Agtelse. Tyge Brahe bliver, ved Prindsens Indtrædelse, forestillet siddende ved sine lærde Beregninger. Prindsen holder en Guldkjæde i Haanden. —

Slange fortæller, at Prindsen, som dengang kun var femten Aar gammel, fandt i Særdeleshed meget Behag i at tale med Brahe om den Videnskab, at befæste Byer og Stæder, hvori han allerede havde lagt en temmelig god Grundvold; ligeledes om Maaden at udmaale og tvinge Bænde, hvorledes Tyngsler paa en let Maade kunde ophæves, og især om Skibsbygninger. — Blandt Andet aftalte Prindsen med ham, at han vilde sende ham nogle unge Mennesker, for at nyde hans Underviisning i denne Videnskab, hvilke han siden vilde bruge, naar han selv kom til Regjeringen, saavel i Krigs- som Fredstider, for at faae sin Flaade bragt i god Stand. Han sendte ogsaa strax efter til Brahe flere unge dulige Mennesker, med gode Forkundskaber; Enhver af dem blev tillagt i aarlig Underholdning 120 Rdlr., og Tyge Brahe tillige aflagt med 400 Rdlr., foruden hvad der iforvejen var ham tilstaaet. Ved Afstedten hængte Prindsen en kostbar Guldkjæde, med sit Billede i, om hans Hals.

I Anledning af Børsens i Aaret 1824 indtraadte tohundredaarige Jubilæum lod Handelsstanden i Kjøbenhavn slaae en Medaille, hvis Avers viser os Christian den Fjerdes Portrait en fage, og paa hvis Revers de to foran Børsen staaende Repræsentanter for Søvesen og Handel fremtræde, for at offere en Laurbærkrands og en Eggekrands paa et til Christians Minde oprejst Alter, paa hvis God Børsens forreste Portal ud til Slotspladsen er afbildet. For at ej heller det danske Banner Dannebrog, der saa ofte førte Danste til Sejr og Ære, her skulde savnes, har Neptun brugt den flagrende Vimpel til sit Bevandt; endelig betyder Forsyns-Djet foroven: Tak til Forsynet for dets Varetægt gennem tvende Aarhundreders Farer, samt Bøn til Forsynet om fremdeles at yde vor Børs og vor Handel sin rige Bessjermelse.

Stemplerne til denne Medaille ere forfærdigede af en selv til Handelsstanden henhørende Mand, Herr. Secretair Mühle, der af Tilbøjelighed udøver Stempelsjæring *).

§ 15. Den kongelige Proviantgaard,

beliggende imellem Cancellibygningen og Tøjhuset, sønden for Christiansborg Slot, er opbyggt af Kong Christian den Fjerde i Aaret 1604 paa en Plads, som Kongen ved Indpæling og Dæmning lod tage ind fra Havnen, eller Søen,

*) Man eftersee isøvrigt om Børsen: Thurahs Vitruvius I. Tab. 53-56; Hafn. hodierna S. 102-6, samt Tab. XXV-XXVII.; Danske Atlas II. 152-153; Jonges Abhyns. Beskr. S. 415-21; Nyerups Karakteristik af Kong Christian den Fjerde S. LIV-LXII.; „Dagen“ 1824 No. 312.

og opfyldte til Bebyggelse, da her tilforn var den aabne Strand, hvor de kongelige Orlogsskibe i det firtende Aarhundrede havde havt deres Station. Proviantgaarden og Tøjhuset bleve opførte af Muurstenene i de mange catholiske Kirkers og Klosterses Mure i Roeskilde, som bleve nedbrudte og førte til Kjøbenhavn.

Ved at gaae fra Cancelliet igjennem Løngangsporten ved Christiansborg Slot har Man strax paa venstre Haand Indgangen til Proviantgaarden, som er et Hovedmagazin for al Slags Provision til Matroserne, og til Orlogsskibenes Udredning. I en stor, anseelig, grundmuret Bygning findes i de forskjellige Kjeldere et betydeligt Forraad af fede Varer, saasom Flest, Kjød, Smør, og paa Kosterne et stort Dplag af Rug, Byg, Kerner, Gryn, o. s. v.

I Christian den Fjerdes Tid, Aar 1626, og sildigere, i Frederik den Fjerdes Tid, blev en stor Deel af Proviantgaarden et Koy for Luerne.

I Proviantgaarden er Bopæl for den kongelige Proviantforvalter, som tillige har sine Contoirer her.

Ved Proviantgaarden er den Bequemmelighed, at ved Bygningernes sydlige Side er anlagt et lidet firkantet med Volværk indpælet Bassin, hvor Proviantskibene kunne ligge ind, forat losses; ligesom ogsaa de kongelige Barkasfer modtage Skibsproviant af Flest, Kerner, Gryn, Smør o. s. v. til Orlogsskibene, naar de ligge tiltallede paa Kjøbenhavns Rhed.

§ 16. Tøjhuset,

eller Land-Statens Arsenal, der staaer under Artillericorpsens Opsyn, som her har sin Vagt, er egentlig to ved hinanden liggende Bygninger, nemlig deels den nederste Etage af den

store lange Bygning bag Christiansborg Slot, som støder til Proviantgaarden, og hvori det store kongelige Bibliothek indtager de to øverste Etager, dels den hele anseelige Bygning, som staaer paa tværts og indslutter Tøjhuusgaarden paa den modsatte Side af Proviantgaarden. — Tøjhuset blev, ligesom Proviantgaarden, opbyggt i Aaret 1604 paa den fra Søen indpælede, afdæmmede og opfyldte Grund, og ligeledes opført af de i Roeskilde nedbrudte Klostermure.

Over Porten læses den Indskrift:

**Tempore Pacis de Bello cogitasse, Neminem poenituit.
Coacti Belli justa causa.**

Paa Dansk: „At have i Fredens Tid tænkt paa Krig, fortryder Ingen. Tvungen Krig er en retfærdig Aarsag.“ —

I Tøjhuset lod Kongen indrette Værksteder for Bøsse-
magere, Sværdfægere o. s. v. I Aaret 1647 blev hele Over-
delen af Tøjhusets Bygninger, lige indtil Hvelvingerne, øde-
lagt ved Ildbrand, forarsaget ved, at Nogle, som vare be-
skæftigede med at fylde Granater, stode Kaffelovnene for
nær. Dengang var der nemlig i Tøjhuset selv tillige Labo-
ratorium, som Man kaldte Værkstedet eller Værkhuset. Skad-
en ansloges til mere end een Tønde Gulds Værdi, og des-
uden bleve flere Mennesker lemlæstede*).

Udenfor den nylig omtalte Port er en bestandig Vagt
af Artillerister. Strax naar Man kommer ind i Gaarden,
seer Man en overordentlig lang Metal-Kanon, der gjemmes
her, som en Mærkværdighed, men som, sin ualmindelige
Længde uagtet, ikke skyder længere end hver anden af samme
Caliber. Man læser paa samme den plattyske Indskrift:
**De Starcke Samson min Name is, Ick Schete geweldich-
lich, und Rame Gewis, Anno Domini MVLVIII. Jar Da**

*) Orig. Hafn. S. 333.

Got Mi Matias van Norenborch, Dat is War. Antonies Grave tho Oldenborg und Delmenhorst het Mi laten Geten. I den underste Etage, der bestaaer af bombefrie Hvelvinger, er Feldtartilletteriet med Lavetter opstillet i stjønneste Drden.

Af Mærkværdigheder findes her to sex og tredivepundige Kanoner og en Morteer af smagsfuldt Arbejde og ægte Forsyldning, der endnu tildeels er tilsynne, støbte i Venedig, i Kong Frederik den Fjerdes Nærværelse, i Aaret 1708, og siden forærede Kongen af Republikken. En anden 24pundig Kanon, støbt her i Landet, udmærker sig derved, at hele det Oldenborgske Huses Stammetavle er anbragt derpaa, og Man kan ikke andet, end beundre den Flid, hvormed de utallige Bogstaver og Tal i det haarde Metal ere udførte. Foruden disse finder Man her endnu en Mængde Kanoner af den besynderligste Dannelselse, s. Ex. en, der kan skyde ni Skud paa eengang, en paa Gammelholm 1729 smeddet Kanon, o. s. v.

En anden Bygning, som egentligen er Arsenalet selv, indslutter Tøjhuusgaarden paa den anden Side; her sees i den nederste hvelvede Etage alle Kanonlavetter, Petarder og de øvrige til et Feldttog nødvendige Gjenstande; ogsaa finder Man der en usædvanlig stor Bismervægt, hvortil der er en ordentlig Dypgang, omgivet af et Galleri. Alene Balancen vejer 22 Lispund. Christian den Fjerde skal have ladet den indrette til at veje Kanoner og andre svære Ting, men den har længe været i ubrugbar Stand. Nogle mene, at den blot er forsærdiget til Curiositet, men dertil sees ingen rimelig Grund. Træværket er, efter de Tidens Smag, meget zjirligen udarbejdet. —

I anden Etage er Rustkamret i en Sal af 300 Alens Længde, altsaa den længste i Kjøbenhavn. Et stjønn-

nere Perspectiv, end dette, kan Man ikke tænke sig. Her ere
 Geværer, Flinter, Pistoler, Bajonetter, Sabler, Pallaster ic.
 af alle mulige Skikkelser ophængte og opstillede i den skøn-
 neste Orden. I en vis Afstand fra hverandre ere paa hver
 Side opstillede fulde Harnisser med Spyd i Haanden, der
 giver det Hele et interessant Udseende. Paa Loftet og Væg-
 gene hænge de Faner og Standarter, som i Krigstider ere
 fratagne forskjellige Nationer, saasom Svenske, Hansseater,
 Tyrker o. fl. Blandt andre sees her den Fane, som de Be-
 lejrede fratog Carl Gustav, da han i Frederik den Tredies
 Tid laae udenfor Kjøbenhavn, og hvorpaa der er malet en
 Kat, som lurer paa en Muus i en Fælde, og som, efter et
 Sagn, Gustav skal have ladet plante udenfor Kjøbenhavn,
 med de Ord: „at han vilde passe paa de Belejrede, som
 Ratten passer paa Musen i Fælden.“ — Ogsaa sees her
 to af Tordenskjold erobrede Faner; paa den ene læses: Elfs-
 borg, og paa den anden: Marstrand. Med inderlig Deel-
 tagelse seer Fædrenelandsvennen her Kong Christian den Fjer-
 des og Helten Daniel Ranzhaus Harniss. Meget svært er
 Kongens Harniss, og Man kan slutte deraf hvilke Kræfter,
 denne kronede Helt maa have besiddet. I Ryggen sees Bu-
 len af en Kugle, som rammede ham, men sprang tilbage.
 Remmerne ere beklædte med rødt Fløjel. Ranzhaus Harniss
 er langt fra ikke saa svært som Kongens. — Af Geværer
 findes her nogle ældgamle, hvis hele plumpe Indretning vi-
 ser, at de ere fra den Tid, da Krudtet nyligen var bleven
 opfundet. Ved Fængehullet anbragtes en Lunte. Blandt
 de mange gamle Sværd gjemmes her og et Skarpretersværd
 med Paaskrift: wilst thou dish die Strafn entziehn, so
 thu das Bös fliehn, hvilket maa have været til Skarprette-
 rens egen Advarsel, da det ikke kunde være mere til nogen
 Nytte for Den, som Sværdet skulde anvendes paa. Ogsaa

sees her de to store Pauker, som fordom brugtes ved den Musik, der opførtes paa Slotspladsen, naar Kongen gik til Taffet.

§ Overste Etage staae Rustvogne, Lazarethvogne ic. — Især mærkelige ere Smedevogne, i hvilke der er anbragt en Gæse med Blæsebølge, en Ambolt ic., og hvor en Smed kan staae og arbejde i. Alle disse Vogne hejses op paa Loftet med en Vinde *).

Tøjhuusgaarden gaaer ligeud til Søen eller det Bassin af Havnen, som er imellem Knippels- og Langebro. Langs med Voldværket staae altid 27 Kanoner, som ved store Højtideligheder affyres, førend de paa Voldene løsnes. Ved Voldværket staaer en Skibskrahn til at transportere Kanoner i Pramme til og fra Tøjhuset. Imellem Tøjhuset og Provi- antgaarden er ligeledes den ovenfor nævnte lille Havn eller firkantede Bassin, hvor Ammunitionsskibene kunne ligge ind for at løses.

---

§ 17. Staldmestergaarden,

som ligger ved Kanalen bag Staldene ved Christiansborg Slot, er opført under Kong Frederik den Fjerde, der lod Indsatningerne om Binduerne og andre Prydelser forsærdige af Kridtstenen fra Stevens Klint i Sjælland. Denne Steenart er, ifølge Thurahs Bemærkning**), blød og let at forarbejde, saa at den forstørstedelen endog med en Snedkerhøvl

*) Jvfr. Thurahs Hafnia hodierna S. 154-57.; Jonges Kjøbenh. Bestr. S. 490-93.; Kbh. Skilderi 1817 No. 90.

**) J Hafn. h od. S. 158; Aftegning af Bygningen f. St. Tab. XXXI.

lader sig behandle, og desuagtet holder den sig godt i Luften, især naar den hvert femte eller sjette Aar bliver overstrogen med en god Oliefarve. — Gaarden erklæres af Ramdohr*) for een af Byens bedste Bygninger.

§ 18. Postgaarden eller Posthuset,

er beliggende paa Hjornet af store Rjebmagergade og store Selliggejststræde. Griffenfeldt havde sin Bolig her. I Febr. 1728 brændte Gaarden. Den blev derefter opbyggt af Oversecretair Chr. Møjnichen, kom derpaa i den grevelige Frisfiste Families, og tilsidst i Overkammerherre Carl Pless's Eje. Da det gamle Residentslot med alle tilhørende Bygninger paa Slotsholmen skulde nedbrydes i Kong Christian den Sjettes Tid, blev denne Gaard kjøbt af Kongen, og indrømmet Overhofmarschallen til Bopæl. Deraf kaldtes den i mange Aar Marschalsgaarden. Siden fik Overhofmarschallen Bærelser paa det da nyopbygte Christiansborg Slot, og Gaarden overlodes andre Rangs personer til Beboelse.

I Aaret 1780 blev den kjøbt og indrettet for Generalpostamtet (nu Generalpostdirectionen), der i Forvejen havde sit Locale i samme Bygning, som Generalitets- og Commissariats-Collegiet, i Gaarden No. 79 bag Børsen, imellem Cancellibygningen og Lerches Gaard.***) Den 31te Marts samme Aar holdt Directionen sin første Samling i dens ny Locale, og Posterne bleve herfra første Gang expederede.

*) Reise nach Dänmark S. 166.

**) Jonges Rbhvns. Bestr. S. 425.

Hovedsagaden af denne Bygning mod Kjobmagergade er 44 Alen bred, med et smukt Portale*). Gaarden er meget dyb, og har et betydeligt Omfang.

Her findes de til Postvæsenet hørende Contoirer, nemlig det danske Secretariat, hvormed Archivet er forbundet; det Slesvig-holsten-lauenborgske Secretariat; Secretariatet for Land-Befordrings- og Vand-Transportvæsenets Sager; Bogholder-Contoir; Kasserer-Contoir; Revisions-Contoir; Contra-Bogholder-Contoir; dansk Brevpostcontoir; dansk Pakkepostcontoir; Helsingørske og Lollandske Postcontoirer; danske Befordringsvæsens Postcontoir; Personspostcontoir; Indleveringscontoir.

Om Posterne, m. m. skal en udførligere Efterretning siden blive meddeelt.

I Postgaarden har Generalpostdirecteuren fri Bopæl; ligeledes Directionens Bud, Fyrbøderen og Portneren.

---

§ 19. Assistentshuset,

beliggende ved Sammelstrand, paa Hjernet af Snaregaden og Nybrogaden, er en stor, rummelig Bygning, som strækker sig til tre Gader, og hvis Hovedsagade vender ud til Kanalen, eller til Nybrogaden. Her er en offentlig Laane-Anstalt, hvor der altid imod Pant og Rente kan erholdes smaa Summer tillaans. Denne Stiftelse er allerede begyndt under Kong Christian den Femte, i Aaret 1688, og var i private Hænder lige til 1753, da Regjeringen tog den til sig, og overdrog Søqvæsthuset Fordelen deraf, paa 1400 Rdlr. nær, som afgives til Kjøbenhavns Fattigvæsen. Hvis de satte

---

*) I Thurahs Hafnia hodierna Tab. XL. findes den aftegnet.

Panter ikke inden en vis Tid indløses eller fornyes, blive de solgte ved Auction, og det Dverskydende tilstilles Gjærne.

I denne Gaard afbenyttes en stor Mængde Værelser til de mange forskjellige Panterers Sortering, Nummerering og Bevaring. Assistentshuusforvalteren har fri Bopæl i Bygningen, og de til Indretningen hørende Contoirer findes ligeledes her*).

§ 20. Det Harboeske Enkefrue-Kloster,

en Stiftelse for tolv Enkefruer og en Priorinde, er beliggende i Stormgaden. Dette Kloster bærer Navn efter dets Stifterinde, Friherrinde Christiane Siuren, Enke efter Gehejmeraad Jens Harbo. Hun skjenkede ved Fundats af 23de Novbr. 1735 sin paa dette Sted beliggende og iboende Gaard til et Enkefrue-Kloster, og gav alt sit Efterladenskab til Deling mellem dette Kloster og Somsfrue-Klosteret Støvringgaard i Jylland, som hun ligeledes stiftede.

Det Harboeske Enkefrue-Kloster blev indrettet i Maret 1741. Men da den skjenkede Gaard var for liden, blev den nu staaende Bygning opført i Maren 1755-1759 efter Generalmajor L. de Thurahs Plan og under hans Bestyrelse. Af den kongelige Particulairkasse blev dertil skjenket 300 Rdlr. aarlig i otte Aar.

Den ny, paa alle Sider grundmurede Bygning opføres parallel med den gamle, og begge Bygninger sammenføjedes ved en lavere Forbygning. Hvert af disse to Hovedfloje er tre Etager højt foruden Kjelderens, og sex Fag

*) Jvfr. Thurahs Hafnia hodierna S. 187-8, og Tab. XLVI.

bredt. I ethvert af dem er Bolig til sex Fruer og deres Piger. Hver Etage indeholder fire Værelser til to Fruer, og et femte til deres Piger. Desuden har hver Frue et Kjøkken, Spisekammer og Kjelder, og to Fruer ere fælleds om et Pigekammer. Imellem disse to Hovedfloje blev en Mellembygning opført, to Etager høj og sex Fag bred, med en Altan over, prydet ud til Gaden med Stifterindens Vaaben. Den er senere forhöjet lige med Hovedflojene. I den anden Etage af Mellembygningen findes Priorindens Værelser og den Sal, hvori holdes Gudstjeneste. Klosteret har en liden Hauge, anlagt i Aaret 1760*).

§ 21. Det kongelige Museum for Naturvidenskaberne.

Under 22de Mai 1796 blev en Commission anordnet, og bemyndiget til: 1) at bestemme dette Instituts Hoved-Djemed; 2) at angive de Samlinger til Naturvidenskabene, som allerede havde, og i Fremtiden kunde benyttes af dette Institut; 3) at foreslaae de kongelige eller offentlige Bygninger og Værelser, som kunne bruges til deri at opstille og bevare Samlingerne; 4) at undersøge hvilke reglementerede Fonds til Opfyndet over Natural- og Konstsamlinger og deres Udvidelse nu allerede ere anviste, og for Fremtiden vedvarende kunde bestemmes til benævnte Natural-Museum; 5) at foreslaae Lemmerne til en Commission af sagkyndige Personer, som skulde udnævnes, for nærmere at undersøge og fremlægge en Plan til Indretningen af et Natural-Museum, i Overensstemmelse med de Midler, som dertil kunde anvendes; og med Hensyn til det Djemed, som derved tilsigtes.**)

*) Jvfr. Danske Atlas II. 108-9; Jonges Abhvns Bestr. S. 87-89; Thaarups Journal for Kjøbenhavnere I. 457-63.

***) Collegialtidenden 1799. S. 254-55.

Ved en senere kongelig Resolution af 25de Mai 1804 blev Museet anvist en Dvare af det afbrændte Christiansborg Slots Sidebygninger, som skulde indrettes til saadant Djemed*). — Senere foregik heri en Forandring, og det oprettede Museum findes nu, omtrent siden 1822, i Gaarden No. 187 i Stormgaden (forhen et den grevelige Holsteinske Familie tilhørende Palais), som først havde i Leje, men blev i Maret 1827 kjøbt for kongelig Regning. Fra den Tid af, dette Locale optog de forskjellige hidtil adspredte Materialier, kan det kongelige naturhistoriske Museum ansees som indrettet.

Om Museets Samlinger skulle udførlige Efterretninger paa sit Sted blive meddeelte.

Gaarden var, som meldt, forhen det grevelig Holsteinske Lethrabortsgke Hotel, hvilket betydeligt udvidedes og forskjøndes af Greve Johan Ludvig von Holstein**). Her samledes første Gang Stifterne af det kongelige danske Videnskabsers Selskab den 13de November 1742, og de holdt her Forsamlinger, indtil Selskabet fik Bærelser paa Charlottenborg Slot.

§ 22. Stiftelsen for gamle Haandværksmestere og deres Enker i trange Kaar,

paa Hjørnet af ny Kongensgade og Philosophgangen, blev oprettet ifølge Fundats af 28de Januar 1835, confirmeret den 18de Januar 1839. Stiftelsens Navn antyder dens

*) S. St 1801. S. 410.

**) Thurahs Hafnia hodierna S. 159-167. og Tab. XXXI.; Danske Atlas II. 108; Jonges Kjøbenh. Befr. S. 89.

Bestemmelse, at forstaffe gamle og trængende Haandværksmestere, som ere kjøbenhavnste Borgere, saavel som deres Enker, fri Bopæl, og, saavidt muligt, med Tiden Understøttelse i Penge og Ildbrændsel. I denne Hensigt tilvejebragtes ved Subscription en betydelig Sum, hvorfor en Bygningsgrund blev kjøbt, og en passende Bygning opført paa samme. Den 24de April 1837 var en Glædesdag for 64 Familier, som flyttede ind i de dem der bestemte Beboelseslejligheder, og for første Gang besatte Bygningen, der var bestemt for dette Antal af Familier.

§ 23. **Blaataarn**, ogsaa kaldet **Frederiksholms Arresthuus**,

beliggende ved Langebro, er en firkantet grundmuret massiv Bygning. Navnet Blaataarn har det efter et Fangetaarn paa Kjøbenhavns Slot, som i gamle Dage havde det Navn. Det er Arresthuus for Hofbetjente og Vønderne paa Kjøbenhavns Amt. Ogsaa holdes Amtets to Hoveddistricters Birkeret og Politiret i denne Bygning.

§ 24. **Søbade-Anstalten**,

vestlig for Langebro, er anlagt i Rysensteens Bastion, paa Vejen til Sommerpladsene, af en Actieforening i Aaret 1824. Bygningen, med en liden Hauge, indeholder 13 Badesværelser med kolde og varme Bæde, 6 for Herrer og 7 for Damer; desuden Afstrøelsesværelser, et Restaurationsværelse, saavel som Værelser for de Badegjæster, som i længere Tid benytte Badet. Man finder her alle de Bequemmeligheder, hvorpaa Badegjæster kunne gjøre billig Fordring. Damernes Badesværelser og et Selskabsværelse ere ganske adskilte fra Herrerne, som have egne Indgange. Spadseregangen under Volden og langs med Stadsgraven, er forbeholdt Badegjæsterne.

Paa Strandbredden, ved Badehuset, ere andre kolde Sobade anlagte paa Strømmen.

§ 25. Studiigaarden, eller Universitetet,

indbefatter: I) Den egentlige Universitets-Bygning, II) Con-
sistori ihuset, III) Communitets-Bygningen.

Kong Erik af Pommern havde faaet pavelig Bulle 1418, at Universitetet maatte oprettes, men at det inden to Aar skulde være oprettet, da Bullen i andet Fald skulde, være tilbagetaget. De to Aar svandt uden at Noget var foretaget.

Kong Christian den Første udvirkede, da han paa sin Rejse til Rom besøgte Pave Sixtus den Sjerde, at han fik pavelig Tilladelse til at stifte et Universitet i Danmark, hvor alle Videnskaber, endog Theologi maatte foredrages. Den pavelige Bulle herom er dateret XIII. Calend. Julii 1475*). Kjøbenhavn blev udvalgt til at anlægge det i. Kanniken i Lund, Magister Peder Albertsen blev af Kongen betroet det hele Værk, baade at indrette Alting paa bedste Maade, som og at opsoge beqvemme Lærere. Da Alt var ordnet, blev Universitetet forsynet med sin første kongelige Fundats og Diploma, dateret in Castro Hafniensi, die Beati Francisci Confessoris o: d. 4de October 1478**) Nu

*) Indført i Münters Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht des Nordens I. Bd. S. 58 o. f.

**) Dette Diplom findes i A. Thurahs Regiæ Academiæ Hafniensis infantia et pueritia; i Solbergs Stat. S. 164; Pontoppidans Annal. Tom. II. p. 672, og derfra i Münters Magaz. I. Bd. S. 61; Orig. Hafn. S. 140:41.

rejste Peder Albertsen til *Coln*, hvor han selv havde studeert og var vel kjendt, og deraf hentede han Magistra og Baccalaurer. Albertsen kom tilbage fra *Coln* d. 16de Mai 1479, og allerede den første Juni samme Aar gif Indvielsen for sig med stor Højtidelighed. Universitetets Cantsler, som, ifølge Paven's Bulle, var det Stifts Biskop, hvor Universitetet laae, og altsaa her Ole Mortensen, Biskop i Roskilde, havde udnævnt Peder Albertsen til Vicecantsler, og han holdt, i denne Egenskab, Indvielsestalen i Kongens, Biskoppens og andre Prælaters og Aldsmænds Nærværelse.

Højtideligheden gif for sig i Vor Frue-Kirke efter Messe var holdt. Til den første Rector Magnificus blev creeret en dansk Aldsmænd, som var Magister Artium, Decanus Capituli ved Vor Frue-Kirke i Kjøbenhavn, og Kannik i Odense og Roskilde, navnlig Jesper Heinrichsen til Sandagergaard, af Familie en Dvitzov.

I Universitetsprotocollen lode sig indskrive: Kongen, Dronningen, Bisperne, Cancelleren, Abbeder, Prælater, Kanniker, Aldsmænd, Professorer og Magistre, samt Studenter fra Danmark, Norge, Sverrig, Tydskland, Holland, ialt henimod 80*).

Den ældste Universitets-Bygning var beliggende paa den søndre Side af vor Frue-Kirke (*scholæ in parte meridionali ecclesie D. Virginis situatæ*) og indrømmedes af Capitlet, i Aaret 1478, Universitetets første Vice-Cantsler Peder Albertsen til Forelæsninger og academiske Dvælses, indtil der kunde gjøres Udvej til mere bequemme Auditorier.**). Næste Aar, 1479, da Universitetets Indvielse og Statuternes

*) Orig. Hafn. S. 112-13.

***) Orig. Hafn. S. 115.

Udfærdigelse af den lundske Erkebiskop Johan Brostrup*) fandt Sted, laante Christian den Første til Universitetets Brug i ti Aar, af Kjøbenhavns Magistrat, en Deel af Stadens nyere Raadhuus vesten for Vor Frue-Kirke beliggende, paa den Plads, hvor siden de lutherste Biskopper fik deres Residens. Som forhen sagt**), satte Magistraten sig, efter de ti Aars Forløb, 1491, med Magt igjen i Besiddelse af Stadens Raadhuus; i hvilken Anledning en kongelig Befaling udstædtes 1492, hvorved det paalagdes Borgemeester og Raad, strax at lade Universitetslærerne tilbageerholde det dem fratagne Locale. Endelig indrettedes denne Bygning, i Aaret 1512, i hvilket Aar Lago Urne blev Biskop i Roskilde og Universitetets Cantaler, til et eget Universitetslocale, eller rettere til egne academiske Auditorier.

De urolige Krigs- og Reformationstider under Christian den Anden og Frederik den Første bragte det begyndte Universitet i Forvirring. Det var først ved den evangeliste Læres Ophøjelse til Statsreligion, at Universitetets uafbrudte Virksomhed og med denne dets egentlige Historie kan siges at begynde. I Aaret 1537 tog nemlig en ny Tingenes Orden sin Begyndelse. Universitetet fik da nye Privilegier, og et Lectionscatalog, det ældste Man har, blev udstædt.

I Stedetfor det forrige Locale, der blev til Bolig for de fjellandske Bisper, eller Superintendenter, hvad det siden steds har været, indrømmedes Højskolen de forrige catholste Biskoppers Residens, beliggende ligeoverfor Vor Frue-Kirke,

---

*) Disse Statuter findes i Münsters Magazin I. Bd. S. 350-373, samt i Forening med Johan Brostrups Diplom af 1479, angaaende Universitetets Institution, i *Scriptores Rer. Danic.* Tom. VIII, ed. L. Engelstoft et E. C. Werlauff, 1834.

**) S. 108.

paa Capitlets Grund, og indsluttende omtrent den hele Plads, der nu omfattes af de til Universitetet og Communitetet hørende Bygninger. Den ny „Fundats og Ordinants“ for Universitetet, understrevet af Kongen og det danske Rigsraad i Odense den 10de Juni 1539, indeholdt tillige en formelig Bekræftelse paa denne Gave.*)

Uagtet denne Bygning, paa en svag Levning nær, for længe siden er aldeles forsvunden, have dog alle de følgende academiske Bygninger stedse rejst sig af dens Ruiner, og Pladsen vedligeholder nu i over 300 Aar sin Bestemmelse.

Inden den gamle Bispegaard kunde blive indrettet for sin ny Bestemmelse, synes Forelæsningerne at have været holdte i selve Vor Frue-Kirke. Opførelsen begyndte 1537. Bygningsarbejdet synes, enten af Mangel paa Penge eller af dygtige Haandværkere, at være gaaet langsomt fra Haanden; og kan neppe engang have været ganske tilendebragt i Sommeren 1539, da Fundatsen udkom. Dette maa i det ringeste formodes paa Grund af Mag. O. Chrysostomi Universitetsregnskab for A. 1540, der viser, at saavel Auditorierne som Boligerne paa Studiigaarden og dennes Indhegning, først i dette Aar muligen ere blevne fuldførte**)

Saa vel under det følgende af Christian den Tredies, som under Frederik den Andens Regjering, synes adskillige

*) Den findes i Nic. Cragii Hist. Christ. III. Addit. p. 93-136; i Sandvigs Oversættelse af Krags Bærk I. 642 o. f.; udtogsvis i Orig. Haab. S. 302-13; jvfr.: „Udsigt over Kjøbenhavns Universitets-Bygnings Historie, fra Universitetets Stiftelse indtil 1836“ S. 4-6.

**) Jvfr. Udsigt over Kjøbenh. Universitets-Bygnings Hist. S. 2-4.

Forandringer, Forbedringer og Udvidelser af denne Universitets=Bygning at være foretagne. Dog maatte disse ældre Bygninger efterhaanden give Plads for nye, mere svarende til deres Bestemmelse. Ingen Hovedforbedring, ej heller nogen væsentlig Udvidelse kunde nemlig tænkes iværksat, uden en fuldkommen Ombygning af det Hele. En saadan Restauration af næsten alle Universitets=Bygningerne var forbeholdt de to meest videnskabelige blandt vore ældre Konger, Christian den Fjerde og Frederik den Tredie, ogsaa i denne Henseende Universitetets Velgjørere.

Under Christian den Fjerde blev Studiigaardens østlige Længde, som egentlig udgjorde den vigtigste Deel af det hele Universitets=Locale, fuldstændig ombygget. Paa Ruinerne af den forældede og ubrugelige rejste sig en ny, og, om vi tør troe Samtidiges Vidnesbyrd, rummelig og anseelig Bygning. Blandt de mange vigtige Bygninger og Anlæg, som fyldes Christian den Fjerde, var denne, uden Tvivl, den første han saae fuldført, men tillige den første, der gik aldeles til Grunde.

Strax efter Kongens Kroning, den 29de August 1596, skal første Haand være lagt paa Bygningens Opførelse. I de første tre Aar gik Arbejdet kun langsomt fra Haanden, især af Mangel paa tilstrækkelige Fonds. Først i Aar 1600 bleve kraftigere Forholdsregler tagne, for at fremme dens Fuldførelse, og Man tør vel antage, at det var den unge Konge selv, hvis Tilbøjelighed for denne Art af Virksomhed tidligen yttrede sig, der personligen maa have interesseret sig for dette Anliggendes Fremme. Næste Aar 1601 var Bygningen saavidt færdig, at den d. 26de Juni blev indviet ved en offentlig Højtidelighed, hvortil i Forvejen var indbudet ved et Program, ved hvilken Universitetets Rector, Prof.

Niels Krag holdt en Tale, og som bivaanedes af Kongen, Rigsraadet og mange Fornemme.*)

De egentlige Universitets-Bygninger bestode af forskjellige Partier med dertil hørende Gaardsplads, Gauger o. s. v., og, om de end ikke frembøde noget prægtigt Syn eller udmærkede sig ved noget i arkitektonisk Henseende enten Imposant eller Smagfuldt, vare de dog, efter Alt, hvad Man kan domme, anstændige, solide, tilstrækkelige rummelige og til deres Djemed, efter den Tids Fordringer, beqvemt indrettede; de indsluttede derhos et betydeligt Forraad af videnskabelige Apparater og ikke faa vigtige og mærkværdige Samlinger.

Men alt dette skulde ved en pludselig Ulykke paa een Gang tilintetgjøres, og een Dag forstyrre og ødelægge, hvad mange Tidsaldere efterhaanden havde bygget, forbedret og paa forskjellige Maader til Videnskabernes Tjeneste indrettet og ordnet. Det hele Universitet med alle dets Bygninger, Inventarier, Apparater og Samlinger, blev nemlig, til ubodeligt Forliis, et Rov for den ulykkelige Ildsvaade, som den 20-22de December 1728 overgik Staden Kjøbenhavn og lagde den største Deel af Byen i Aske. De besynderlige, næsten uhorste Omstændigheder, som ved denne Brand stødte sammen for at udbrede dens ødelæggende Virkninger, gjorde Universitetets Redning saa godt som umulig, da det just befandt sig lige som i Middelpunktet af Ildens Magt, indsluttet mellem to nærliggende, paa een Gang i Flamme staaende, Kirker og fra alle Sider af Luer omspændt. Torsdagen den 21de December var den skjebnesvangre Dag, som i saa Timer forvandlede det til en rygende Steenhob, da paa samme Dags Formiddag den Aftenen iforvejen, omtrent Kl. 7, ved Vesterport under en temmelig heftig Sydvestvind opkomne Ild, efter næsten paa eengang at have antændt Frue- og Petri-Kirker, nu derfra veltede et Hay af Flammer ud over Studiigaar-

*) Orig. Haasn. S. 314.

dens Bygninger. Disse stode snart overalt i Brand og vare, som det synes, allerede inden Torsdag Middag tilhobe lagte i Aske, med Undtagelse alene af den lave, paa den nordre Side af Studiigaarden beliggende, under Navn af Consistorium endnu bekjendte Bygning, der blev reddet fra Undergang af Decanus paa Klosteret Magister Anders Zenrichsen Bremsonius Brunchman, og ligesom ved et Mirakel staaende ufsadt midt imellem de Luer, som fortærede de øvrige Bygninger trindt omkring, og tilintetgjorde enhver anden Levning fra Christian den Tredies, Frederik den Andens og Christian den Fjerdes Dage. Da Consistoriums Locale blev frelst fra Flammerne, reddedes derved ogsaa Universitetets i og ved Consistorium opbevarede Archiv af Brevskaber og Protocoller.

Her laae da nu i Gruus og Aske samtlige Studiigaardens Bygninger, paa det nylig nævnte gamle Consistorium nær; det store Auditorium, Anatomikammeret og Naturaltheatret; Communitetet med dets Deconomibygninger og alt hvad disse indeholdt; de tre til Studiigaarden stødende, Frue Kirke tilhørende, Præsteresidentser med alt hvad der af Bygning befandt sig inden den Firkant, som indsluttes af Ranzkestræde, Nørregade, Skidenstræde (Krystalgaden) og Fiolstræde, og danner Universitetets egentlige Grund. Men foruden disse Universitetsbygninger ødelagde den samme Ildbrand nu ogsaa næsten alle øvrige til Universitetet hørende, i samme Qvarteer beliggende offentlige Bygninger med deres Indhold, saasom Borchs og Elerss Collegier, det astronomiske Observatorium og Universitetsbibliotheket. Ogsaa samtlige Profesorgaarde vare lagte i Aske, og med dem flere kostbare, tildeels uerstattelige Bibliotheker og Samlinger.

Den Skade, Universitetet havde lidt, var i materiel og oeconomisk Henseende uberegnelig; det løb op i Tønder Guld. Dog var dette ikke den største Ulykke, da et saadant Forliis,

det være nok saa stort, forvindes med Tiden. Ubodeligt var derimod Tabet af de videnskabelige Samlinger og Apparater, som Ilden havde tilintetgjort, og det kunde næsten være at befrygte, at nu al Lærdom og Videnskab her vilde gaae tilgrunde af Mangel paa Hjelpemidler.

Efterat Branden var forbi, og Man havde havt Tid til at oversee Skaden i dens hele Omfang, var det Første, Man nu havde at tænke paa, naturligtviis at see Universitetets afbrændte Bygninger saasnart muligt igjen oprejste af deres Ruiner.

Det Første, som maatte komme under Overvejelse, var naturligtviis, hvad der igjen skulde opbygges. De to Hovedlængder, den østlige, hvori det store Auditorium havde været, og den sydlige, til Kirkegaarden, der havde indeholdt Naturaltheatret m. v., vare afbrændte, og Spørgsmaalet blev da nu, hvorvidt begge Dele igjen eller strax skulde opføres. Af det, som skete, maa Man slutte, at der er bleven vedtaget, for det Første at lade det beroe ved Opbygningen af den østlige fornemmelig til Auditorier bestemte Længde, og at derimod Grunden ud til (det nye) Kannikestræde skulde forblive ubebygget, og alene med en Muur indhegnes. Neppes kan det dog dengang have været Hensigten, for bestandig at lade den sidste saaledes henligge, ihvervel det derved forblev lige indtil vore Dage, undtagen forsaavidt der var anbragt et lidet uanseeligt Huus til Bolig for en underordnet Betjent.

Det var altsaa nu egentlig kun om Auditoriibygningen der blev Spørgsmaal, ligesom i denne fornemmelig om det store Auditorium, som igjen skulde indrettes sammesteds. Af en Forestilling til Kongen fra Biskop, Worm og Confessionarius Lintrup af 29de October 1729 seer Man, at der, formodentlig i Begyndelsen af Sommeren samme Aar, med Oberlandbygmester Krieger var bleven sluttet en Contract

angaaende Opførelsen af Universitetets Auditoriibygning (som her kaldes ligefrem Auditorium); at efter denne Contract Bygningen skulde indrettes paa samme Maade, som tilforn; at de gamle Mure skulde blive staaende; at bemeldte Contract var af Kongen under 27de Julii s. A. approberet, og at siden med Bygningen var noget avanceret. Imidlertid befandtes det senere, at ved denne Contracts Afslutning Et og Andet var overset eller ikke strax behørig iagttaget. Herom skete da af ovennævnte Mænd ny Indstilling, og denne approberedes ved kongelig Resolution af 30te October 1729*).

Saaledes som Auditoriibygningen eller Studiigaardens østlige Længde nu igjen af sine Ruiner fremstod, indtog den i en Længde af 160 Fod den samme Plads, som den forrige, og lignede i det Væsentlige den ældre, i hvis Sted den var kommen, dog at den var noget moderniseret og i det Hele anseeligere. Muren var forhøjet $1\frac{1}{2}$ Alen og havde nu fra Grunden til Taget en Højde af 17, og til Tagryggen af 25 Alen. Hovedindgangen midt paa Bygningen dannede et dobbelt med Bremersteen forziret Portal med det kongelige Chiffer og Krone.**). Uagtet den ny Bygning i visse Dele var anseeligere og smukkere, end den forrige, var den dog meget simpel og havde aldeles intet Udmærket enten i arkitektonisk eller anden Kunst-Henseende, ligesom det ogsaa var til stor Skade for Indtrykket, at ingen Fagadebygning til Gaden (Kannikestrædet) blev opført, og det Hele saaledes beholdt Udseende af (hvad det ogsaa var) noget Manglende og Ufuldendt.

*) Jvfr. Uds. ov. Kjøbh. Univ. Bygn. Hist. S. 55-56.

***) Jvfr. Thurahs Havnias hodierna S. 346-50, samt Tab. CIII, forverlet med Tab. CIV.; Danske Atlas II. S. 123-25; Jonges Kjøbenh. Bestr. S. 275-86.

Af Mangel paa Underretninger kan det ikke nøjagtig opgives, hvad den saaledes opførte ny Bygning havde kostet. Men betænkes det, at Man hjalp sig med de gamle halvbrusede Mure, der nu bleve saa godt muligt reparerede; at det var kun een eneste Bygning, uden Side- eller Bibygninger, som opførtes; og at det Hele var beregnet paa al den Deconomi og Simpleshed, som nogenlunde lod sig forene med det Anstændige; tager Man Hensyn til de daværende Priser paa Materialier; sammenligner Man Bygningen, som den blev opsat, med andre Bygninger, der til samme Tid bleve opførte, og hvis Overslagssummer ere bekjendte, og see vi saaledes, at enhver af de nye Professorgaarde med Baghuse ic. kun var beregnet til lidet over 5000 Rdlr.; saa kan Man neppe antage, at den omhandlede Auditoriibygning vil have kostet over 9000—10,000 Rdlr. i det Højeste.*). Saa vidt om Universitetets (det egentlige Universitets-Huus's, Auditoriets) Gjenopbyggelse efter Ildbranden 1728. Efter fire Mars Forløb var Bygningen, inden Vinteren 1732, færdig til at tages i Brug.

Forinden denne ny Universitetsbygning blev fuldført, havde Kong Christian den Sjette givet Stiftelsen dens tredie Fundats, under 31te Marts 1732, som indførte en ny Sineses Orden, deels i Henseende til Universitetslærernes oeconomicke Stilling og deres Pligter, deels med Lærefagene og Examina, deels med Beneficierne; ligesom allehaande Misbrug eller forældede Sædvaner affskaffedes, og flere tidligere, ikke længere passende, Forskrifter bleve satte ud af Kraft.

Det ny Universitets-Huus**)) blev, i Kongens egen

*) Jvfr. Uds. ov. Abh. Universitets-Bygnings Hist. S. 58.

**)) Saaledes benævnes det ogsaa af Pontoppidan i Danske Atlas II. 123, og af Jonge i Abhvns. Beskr. S. 275.

Mærkværelse højtidelig indviet af den berømte Joh Gram, den 4de Decbr. 1732. Med Bygningen foretoges ingen ydre Forandring i de 75 Aar, den blev staaende, hvorimod der med Hensyn til Anvendelsen af Værelserne efterhaanden foretoges flere Forandringer, idet der i det øverste Auditorium blev truffet Foranstaltning til Anbringelse af et Naturaliekaabinet og et anatomisk Theater, hvilket sidste i Aaret 1805 modtog en betydelig Udsidelse, der dog kun i kort Tid kom det til Nytte.

Universitetet havde saaledes efterhaanden faaet en ny, vel ikke prægtig eller fra Architecturens Side mærkelig, og heller mere fuldstændig, men dog altid anseeligere og forbedret Skikkelse; og den ny Organisation, som dets Bestyrelse havde faaet ved Universitetsdirectionens Oprettelse, i Aaret 1805, lovede de heldigste Udsigter, da Bombardementet den 2den-4de September 1807 atter anrettede en sorgelig Udelæggelse, dog ikke af saa stort Omfang som den tidligere Gidsvaad. Denne gang blev blot Universitetshuset eller den store Auditoriumsbygning aldeles ødelagt, hvorimod Communiteitsbygningen med dens Appertinentier ikkun meer eller mindre beskadigedes, ligesom Consistoriushuset ogsaa denne gang undgik den truende Fare.

At gjenoprette det Tabte var nu vel et almindeligt Onske; men mange Omstændigheder bevirkede, at det maatte medtage meget lang Tid inden de fornødne Foranstaltninger dertil kunde træffes; hertil maa fornemmelig henregnes Krigsurolighederne, det Vakkende og Usikre i Pengevæsenet og deraf opstaaende Misforhold i Varepriser og Arbejdsloen, samt Banfeligheden i, til et saa vidtloftigt og vigtigt Forehavende at skaffe de fornødne Pengemidler tilveje.

Det var saaledes først ved Aaret 1831 at Omstændighederne fandtes modnede nok til, at der for Alvor kunde tæn-

kes paa en ny Universitetsbygning's Opførelse. Men, inden vi nærmere omtale disse sildigere Forhandlinger, for derefter at betragte dem i deres Udvikling og endelige Resultat, skyldes vi endnu, for den historiske Oversigts Skyld, her i Korthed at bemærke de Forandringer, som imidlertid ere blevne gjorte, eller de Foranstaltninger, som ere blevne føjede i de øvrige efter Bombardementet paa ny istandsatte Bygninger paa Studiigaarden. Efterat Universitetet nu havde mistet baade de Læseværelser, som befandt sig i Auditoriibygningen, og tvende, som havde til Benyttelse i det nu ogsaa afbrændte Vorchs Collegium, var der bleven stor Trang paa Auditorier. Man erholdt da i Maret 1808 hos den endnu levende Procantslerinde Pontoppidan, der beboede en rigtig Lejlighed i Communitetsbygningen, to Værelser til dette Brug med aarlig Godtgjørelse. Da hun det følgende Aar døde, efter at have som Enke været i Besiddelse af denne Bolig i 45 Aar, beholdtes disse to Værelser for den samme Bestemmelse, medens det Øvrige for det Første blev indrømmet een af de Professorer, hvis Residentser vare brændte, til fri Bolig. Paa et andet Sted i Communitetsbygningen anvistes i Maret 1810 et Par Værelser til midlertidigt Locale for den zoologiske Afdeling af det til Universitetet nu skjenkede Moltkeske Naturaliecabinet. Det Communitetshuus, der i de sidste Decennier havde været Embedsbolig for Deconomus, blev efter den sidste Deconomi, Conferenceraad Holtermanns Død i Maret 1815, og da en ny Indretning i Henseende til Communitetets Regnskabsager allerede iforvejen var truffet, ligeledes for det Første overladt en Professor til fri Beboelse. Men kort efter blev ved kongelig Resolution af 18de April 1817 bestemt, at begge disse Boliger skulde for Fremtiden vedblive at være Embedsboliger for Professorer, istedetfor tvende af de afbrændte Professoresresidentser, hvis Plads Man da kunde afhænde, og saaledes

nu ogsaa inddrages under de med Hensyn til disse Residenter gjeldende Optionsregler.

Vi vende nu tilbage til de endelige Forhandlinger om Universitetsbygningens Opførelse, og disses Resultat. Allerede i Maret 1819, da der nu var Udsigt til, at Omstændighederne snart vilde tillade den i saa lang Tid udsatte og med saa megen Længsel imodsete Opbygning af Universitetet, var af Stadsbygmester Professor Malling, efter dertil given Anledning og under Overlæg med daværende Bygningcommittee, bleven udarbejdet et udførligt Project, hvis Plan omfattede den hele Quarré eller Firkant, der udgjør Universitetets egentlige Grund, og ifølge hvilket Facadebygningen, i græsk Stil, skulde have indtaget den hele Længde fra Nørregade til Fiolstrædet. Men dette Project, som, hvis det var bleven bragt i Udførelse, vilde have forskaffet det Kjøbenhavnste Universitet en Bygning, hvortil neppe noget andet Universitet skulde have kunnet fremvise Mage i Skønhed, Fuldstændighed og de enkelte Partiernes hensigtsmæssige Forbindelse maatte formædlest dets tilsvarende større Beføstlighed *), og de til Disposition staaende pecuniære Hjælpemidlers Utilstrækkelighed, lægges til Side. Det blev da nødvendigt, at være betænkt paa Bygningens Opførelse efter en anden, mere indskrænket Plan, og saaledes overdroges det nu Prof. Malling at udarbejde et nyt, med strengere Hensyn paa Besparelse og paa det aldeles Nødvendige beregnet, Project, i hvilken Anledning ved Universitetet selv i Maret 1831 udnævntes en af flere Consistorii og Communitetsdirectionens Medlemmer bestaaende Bygningscommission, for med Architekten at overlægge angaaende Fornødenheder, Plan, Omkostninger m. v., og derom

*) Udgiften var foreløbigen anslaaet til circa 265,000 Rbdlr., men antoges at ville muligens beløbe henved 300,000 Rbdlr.

nærmere i Forening med ham at foreslaae og indstille. Resultatet deraf var et i samme Aar indsendt, af Professor Malling affattet, med Plan og Tegninger ledsaget, Forslag, ifølge hvilket nu paa den lige for Frue Kirke beliggende Tomt skulde, i en sammensat gothisk Stiil, opfores en af tvende Etager bestaaende Hoved- eller Fagadebygning, dog saaledes at denne ikke — som efter den første Plan — skulde indtage den hele Længde, der udgjor 160 Alen, men kun den midterste og større Deel af samme, og i Forbindelse dermed ind til Gaarden, paa den Plads, hvor den gamle Auditoriibygning havde staaet, en fornemmelig til Solennitetsaal indrettet Tverbygning. Efterat dette Project, hvis Detailler her maae forbigaaes, men af hvilket det meest Væsentlige nedenfor vil blive angivet, i enkelte Punkter var bleven nærmere drøftet, og Overbygningsdirecturens Betænkning derover indhentet; efterat alle de nødvendige Bekostninger vare bragte i Overflag, og Midlerne til at bestride Udgiften, der i det Hele beregnedes til 180,000 Rbdlr., vare saaledes forberedte, at de havde til Raadighed; og efterat Forslaget i alle dets Dele gjennem den kongelige Direction for Universitetet og de lærde Skoler var bleven Hans Majestæt Kongen foredraget, vandt dette saaledes allerhøjeste Approbation.*) Det bemærkes her, at, ifølge en senere Bestemmelse, udsættes den i Planen liggende Decoration saavel af Solennitetsalen, som af den til samme forende Vestibule i Hovedbygningen, indtil Omstændighederne maatte tillade dens samtidige Udførelse.

De Hjælpemidler, der nu med allernaadigst Approbation anvistes til bemeldte Universitetsbygnings Udførelse, vare følgende:

---

*) Kongelige Resolutioner af 31te Mai 1832 og 10de Mai 1833.

1) Af den til de nye Universitetsbygningers Opførelse bestemte, saakaldte Bygningsfond . . .	120,000 Rbdlr. Solv.
2) Tilskud fra Communitetets Kasse	40,000 — —
3) Fra Universitetets Kasse . . .	20,000 — —
	<hr/> 180,000 Rbdlr. Solv.

Bed disse Hjælpe midler er da den ny Universitetsbygning, efter den forommeldte af Stadsbygmester Professor Malling udarbejdede, af Hans Majestæt allernaadigst approberede Plan, i de fem Aar fra 1831-1836 bleven bragt til Ende*). Vi skulle her i Korthed angive dens meest væsentlige Bestanddele.

Facadebygningen ud til Frue-Kirke er deelt i tre Hovedpartier, et midterste Parti, hvori Hovedindgangen og Vestibulen ere anbragte, og to Sidepartier, som indeholde Auditorierne. Dens Længde er 110 Alen. Midterpartiet har fra Foden til den øverste Spidse en Højde af 36½ Al. Sidepartierne til det Øverste af Gesimsen ere 21 Alen høje. Over Portalet ved Indgangen er anbragt en opadseende Dorn, og under samme den Inscription: *Coelestem adspicit lucem* (Den beskuer det himmelske Lys); i den øverste Frise: *Fredericus Sextus instauravit MDCCCXXXVI* (Frederik den Sjette gjenrejste Bygningen 1836). Til Bygningen slutter sig ved hver af Enderne et Indkjørselsparti, af hvilke det ene, til venstre Side, forbinder den med Communitetsbygningen, det andet, til højre, med en lavere Muur, som indhegner det Øvrige af Pladsen indtil Hjørnet af Fiolstræde. Gjennem Porten til venstre Side er den sædvanlige Ind-

*) Mere nøjagtigt har Universitetsbygningens Opførelse, alt iberegnet, kostet noget over 200,000 Rbdlr. (Selmers akademiske Tidender IV. Bd. 2. S. 116 Not. **).

kjorsel, og i samme tillige Opgang til Corridoren m. v. Indkjørselen til højre Side fører alene til Afstrædelsen ved den kongelige Tribune.

Den første Afdeling ved Indgangen bestaaer af Vestibulen eller Forhallen til Solennitetsfalen, der har en Længde af 24 Alen, en Brede af $22\frac{1}{2}$ og en Højde af $20\frac{1}{2}$ Alen. Denne Forhalle staaer i umiddelbar Forbindelse med Corridorerne i første Etage, hvorfra Indgangen er til Auditorierne, og ved tvende Trappeløb med Corridorerne i anden Etage, hvorfra ligeledes er Indgang til Auditorier. Paa dens Vægge og Loft ere anbragte passende arkitektoniske Firater; imidlertid vil dens Decoration efter den lagte Plan først da kunne ansees fuldendt, naar i Tiden de forskjellige Halscirkler og Fyldninger ere bleyne prydede med sindbilledlige Fremstillinger i Maleri og Vasreliefs. I Hovedbygningens nederste Etage ere indrettede fem, og i den øverste ligeledes fem, større eller mindre, alle rummelige, Auditorier; endvidere er i hver Etage et Afstrædelsesværelse for Professorerne.

Fra Forhallen, i fem Trins Højde ligesom Hovedindgangen, træder Man ind i Solennitetsfalen, som er $34\frac{1}{2}$ Alen lang, 22 Al. bred og $21\frac{1}{2}$ Alen høj, og indtager den største Deel af Rummet i den forommeldte Tverbygning. Den er i en Afstand fra Gulvet af 17 Al. omgivet af et Galleri. Væggenes arkitektoniske Decoration frembyder to Rækker af Feldter, af hvilke den øverste er bestemt til Malerier. For det Første, og saalænge indtil Salens og Forhallens Decoration med Malerier o. s. v. paa eengang kan blive foretaget, ere alle Væggene anstrogne med en eensfermig lys Farve. Til højre Side i Salen er i $1\frac{1}{2}$ Alens Højde anbragt en Tribune for de kongelige Herstaber, hvortil Indgangen er fra et dertil indrettet Parti i den østlige Gaard; til venstre Side i lige Højde Talerstolen, som har

Indskriften: *Ev πνευματι Kai Αληθεια* (I Aand og Sandhed.) — I den nordre Deel af Galleriet er indrettet Plads til et Orkester. Ved den nordlige Deel af Salen er en Udbygning, hvori et Forsamlingsværelse for Professorene, til Brug ved akademiske Højtideligheder, er anbragt. Dette stæver i Forbindelse med det gamle Consistoriuhuus ved en, udvendig med gothisk Portal forsynet Vestibule, der saaledes tjener til Communication mellem den ny Universitetsbygning og Consistorium.

Alle Auditorierne og Solennitetsalen blive opvarmede ved dertil i Kjelder-Stagen indrettede Dyne, hvorfra Varmen udbreder sig gennem de overalt anbragte Varmerør. I denne Kjelder-Stage er under Solennitetsalen og i samme Størrelse, til en Højde af $5\frac{1}{4}$ Al., et med særskilt Indgang fra den vestlige Gaard forsynet Locale, som er indrommet Universitetets anatomisk-anthropologiske Samling. Endvidere er en Deel af Kjelder-Stagen under Universitetsbygningen aflukket og indrettet til bestandigt Magazin for det zoologiske Museum.

Efterat saaledes den hele Bygning var fuldført, stod endnu tilbage paa en passende og værdig Maade at indvie den til sin vigtige Bestemmelse. Dagen til denne Højtidelighed blev med allerhøjeste Tilladelse fastsat til den 13de October 1836, og der blev i den Anledning indbudet ved et af vore grundlaerde Historiegranskere, Conferenceraaderne Dr. Prof. L. Engelstoft og Dr. Prof. E. C. Werlauff udarbejdet Program, betitlet: „Udsigt over Kjobenhavns Universitets-Bygnings Historie fra Universitetets Stiftelse indtil 1836“, 82 Sider in folio, hvilket var ledsaget af en Afbildning, Plan og Grundtegning til hele Bygningen. Med Hensyn til dette Programs almindelige og fædrelandse Interesse, var det bleven tilladt, at det maatte udgives paa Dansk, ligesom det

ogsaa fandtes meest passende, at Talen ved denne Festslighed holdtes i Modersmaalet.

Arrangementet af Festsligheden blev overdraget til Universitetets Rector, Conferenceraad, Overbibliothekar Professor Dr. Werlauff, som, i Forbindelse med Facultetsdecanerne og nogle andre Professore, ordnede Alt paa den hensigtsmæssigste Maade, og navnlig besørgede det vanskelige Hverv, at fordele Afgangsbilletterne efter et passende Forhold, hvorved blev taget Hensyn til, at denne Fest ikke blot interesserede den lærde Stand, men at den, som vedkommende en Institution af saa vigtig Betydning for det hele Samfund, burde, saavidt muligt, bivaanes af Medborgere af Samfundets forskjellige Klasser. Til Invitation af de højere Embedsmænd og til Overholdelse af den indre Orden paa selve Festsdagen, udnævntes blandt de yngre Professore*s* extraordinarii tvende Marschaller, Professorene Otto og Velschow, hvilke igjen antog nogle blandt de ældre og agtede Candidater som Medhjelpere til at dele Opsyntet. Da Hans Majestæt havde tilkjendegivet Sin Villie at ville hædre Festen med sin Nærværelse, tilligemed Prindserne af det Kongelige Huus og Hoffets Cavalierer, blev af Rector universitatis Programmet overbragt til Hans Majestæt Kongen, Prindserne samt til deres Excellencer Universitetsdirectionens første og bestyrende Medlem Gehejmeconferenceraad Rothe og Overkammerherre v. Hauch. Ved Marschallerne blev Programmet og Indbydelsen ombragt til Statsministrene, til Universitetsdirectionens øvrige Medlemmer, til Herrerne af Rangforordningens første Klasse, til Kammerdirecteurerne, Stiftamtmanden, Biskoppen, Overpræsidenten og Generalprocureuren. De øvrige Indbydelse, saasom til de Deputerede og Committee-rede i de kongelige Collegier, Assessorer i alle Retter, nogle Højesterets=Advocater og Hof- og Stadsrets=Procuratorer,

Stadens Magistrat, Nationalbankens Directeurer, Directionen for Fattigvæsenet, alle Regimentschefer, og den hele Gejstlighed indtil ordinerede Catecheter inclusive, besørgedes af Pedellerne.

Af Profesør Oehlenschläger var forfattet en Cantate, hvortil Musikken var componeret af den blinde Organist Jensen ved St. Petri Kirke. Instrumentalmusikken udførtes af det Kongelige Kapel og nogle Dilettanter, Sangen af Studerende og andre Dilettanter.

Efterat Hans Majestæt, ledsaget af Deres Kongelige Højheder Prindserne Christian Frederik, og Frederik Ferdinand samt Hans Durchlauchtighed Prinds Wilhelm til Hessen og Allerhøjstsammes Folge, var ankommen i et festligt Optog, blev han ved Hovedportalet modtaget af Universitetets Rector og de fire Faculteters Decaner, og af disse ledsaget op til den Kongelige Tribune. Derpaa begyndte Indvielseshøjtideligheden med Afsyngelsen af Cantatens første Deel, hvorpaa Universitetets Rector besteg Talerstolen og holdt Indvielsfestalen, hvori han henvendte Opmærksomheden paa, at større og ædlere Bygningers Opførelse for Kunster og Videnskaber stedse havde holdt Skridt med disses Udvikling, og viste, ved kortelig at gjenneengaae Universitetets Historie, at dette ogsaa havde været Tilfældet med den Bygning, hvis Gjenrejsning nu højtideligholdtes. Efterat han derpaa havde frembaaret Dem, der havde fremmet Værket, Universitetets Tak og nedbedet Himlens Velsignelse over Kongen og Kongehuset, Fædrelandet og Universitetet, udførtes den anden Deel af Cantaten. De tilstedeværende Tilhørere, som havde ventet, at Festen dermed skulde have været endt, bleve nu paa en særdeles behagelig Maade overraskede ved, at en Deputation af Studenter traadte ind i Salen og overrakte Kongen og Prindserne Exemplarer af en af den bekjendte Pseudonym

Dr. Balsungo (Statsraad, Dr. Prof. Med. D. & Vang) forfattet saare skøn Sang, med Musik af den yndede Componist Krøyer, hvilken blev uden Accompagnement affunget af tolv Studenter. Hans Majestæt steg ned af Tribunen og takkede, synligten bevaaget, de Studerende i de huldrigste Udtryk, hvorpaa de Kongelige Herskaber, efter at have beset samtlige Indretninger i Bygningen, og efterat Hans Majestæt havde tilkjendegivet Sin allerhøjeste Tilfredshed saavel med samme som med Festens Arrangement, hjorte bort, og Forsamlingen adskiltet, idet sikkert Enhver medtog et behageligt Indtryk af den bivaanede Højtidelighed, og de bedste Duffer for vor Højskoles bestandige Held og Flor *).

Efter den ny Universitetsbygningens Opførelse ere, deels i 1837, deels senere forskjellige betydelige Arbejder blevne foretagne, henhørende til Bygningens fuldstændige Tilendebringelse.

Efterretninger om Universitetets Lærere og deres Lønninger, om de Studerende, om Examina, Legater o. s. v. forbeholde vi os i et eget Afsnit længere hen at meddele.

II. Consistoriibuset

udgjorde, for største Deel, Studiigaardens nordre Længde. Dette var den eneste Deel af den ældste Universitetsbygning og folgelig af de roeskildste Biskoppers gamle Sæde, der henstod væsentligen usorandret, og trodsede Tidens og ulykkelige Hændelsers ødelæggende Kraft. Som Middelpunktet for Universitetets Bestyrelse og for den hele akademiske Virksomhed igjennem tre Aarhundreder, har derfor denne fordringsløse

*) Jvfr. Udsigt over Kbhvns. Univ. Bygn. Hist. S. 74-80; Selmers akad. Tid. IV. Bd. 2 S. S. 110-125; „Dagen“ 1836 No. 241-246.

Bygning en Værdighed og en historisk Betydning, der med Høje bestemte Højstolens Foresatte til, efter en hensigtsmæssig Forandring og Forstjønning, endnu at lade den udgjøre en Deel af det ny Universitetsanlæg, og saaledes ej blot for Grænderingen, men ogsaa for Djet, lade den vedligeholde Forbindelsen mellem den svundne og nærværende Tid.

Bygningen er lav, og massiv grundmuret, ialt 34½ Al. lang, hvoraf den lavere Deel er 13 Al. lang, og har en Højde af 7½ Al. til Taget, og 11 Al. til Tagryggen. Den højere Deel, som indbefatter Consistoriisalen, er 21½ Al. lang, og 9 Al. høj til Taget, samt 16 Al. til Tagryggen.

Paa den store Sal i denne Bygning holdt det akademiske Senat, eller Rector og Professorer, sine regelmæssige Forsamlinger, i de mangehaande, Universitetet nærmere eller fjernere vedkommende, videnskabelige, judicielle og oeconomiske Anliggender, som fra 1539 af, indtil langt ind i det attende Aarhundrede, henhørte under Consistorium's Departement. Paa de fire Samperdage om Aaret holdtes her den saakaldte Samperret, hvori alle sjællandske Egtestabsager bleve undersøgte og paadømte. Ogsaa afholdtes her saavel Examen artium, som andre akademiske Examina, især den theologiske og juridiske Embedsexamen. Da alle disse Forhandlinger, de judicielle undtagne, endnu finde Sted her, er dette Rum vel det eneste i Kjøbenhavn, der i saa lang en Række af Aar uafbrudt har tjent til een og samme Bestemmelse.

Da det akademiske Senat i ældre Tid havde en mere udstrakt Virkekreds, er det sandsynligt, at dets Forsamlingslocale dengang maa have haft et større Omfang og et større Inventarium, end der i en senere Tid behøvedes. Her opbevaredes nemlig Universitetets Archiv og dets Capitaler; hvoraf det vigtigste uden Tvivl gjemtes i den saakaldte „Svelving hos Consistorium,“ og det øvrige i dertil indrettede

Skabe i Forsamlingsalen, af hvilke eet fandtes bag Rectors Sæde. Naar et af disse Skabe omtales som indrettet til Bøger, da have disse formodentlig været, deels Loven og Forordningerne samt Consistoriums Alter og Copiebøger, deels saadanne Bøger, som brugtes ved Examina, deels maafee endog gamle historiske Documenter*). Mangel af et velordnet Politi i hine Tider foranledigede iøvrigt, at Consistoriums saavelsom andre offentlige og private Bygningers Vinduer maatte være forsynede med Jernstænger, og det endog, som det synes, her meer, end sædvanligt.

Den Sikkerhed, som Consistoriums hvelvede Afstikker ellers frembød i paakommende Ildsvaade, i Forening med den Tilid, der med Grund kunde have til et saa hæderligt og betydnende Collegium, foranledigede igjen, at Penge og Pengesværd samt Documenter af Bigtighed ikke sjældent betroedes til Consistoriums Forvaring. Deslige Deposita omtales at være skete ikke blot af Universitetets Patroner, men ogsaa af Andre, især i farefulde Perioder, s. Ex. under Pest-Epidemier, og under Kjøbenhavns Belejring.

Forsamlingsalen var allerede i det syttende Aarhundrede prydet med Portraiter af Personer, hvis Minder af en eller anden Grund maatte være Universitetet dyrebare. Blandt de danske Konger valgtes, foruden de to, der fortjente at erindres som Universitetets Stifter og Restaurator, Christian den Første, og Christian den Tredie, tillige Christian den Fjerde, hvem det skyldte sin ny Bygning, og længere hen i Tiden saa mange andre Belgjæringer. Ogsaa af Universitetets Patroner og øvrige Belgjører fandt Afbildninger her efterhaanden en fortjent Plads.

I Aarene 1658-59 kom det under Dyrvejelse, om ikke

---

*) Uds. ov. Kbh. Univ. Bygn. Hist. S. 33. Not. 1.

„for adskillige Difficulteter, som fandtes hos Domum Consistorialem“, det kunde være hensigtsmæssigt at forflytte Consistorium til Anatomibuset. Disse Difficulteter maae formodentligen have hidrørt, deels fra den ældgamle Bygnings Brostfældighed, deels fra Mangel paa Plads, deels vel ogsaa derfra, at Salen ikke var saa fuldkommen isoleret, at jo Uvedkommende undertiden kunde komme til at høre Forhandlingerne. Smidlertid maa Man dog af andre Grunde ikke have fundet en saadan Flytning tilraadelig, og Consistorium forblev altsaa, hvor det var. Derimod findes Spor til, at dets Locale, Tid efter anden, har modtaget forskjellige Udvidelser, Forandringer og Reparationer. Formodentlig er noget Saadant foretaget omtrent paa samme Tid, som den ny Universitetsbygning blev opført (1596-1601) og ved samme Lejlighed kan da Christian den Fjerdes kronede Chiffer med Indskrift: *Domus consistorialis Academiae Hafniensis*, være bleven anbragt over Døren. I Maret 1656 erholdt Consistorium en Udvidelse med et Kammer og et Gaardsrum, som tilforn havde tilhørt Communitetet. 1696 bleve atter et Par Værelser indrettede til dets Fornødenhed, hvoraf det største for Parterne ved Tamperetten. Hovedreparationer synes at have fundet Sted i Maren 1661 og 1667-68; sidste Gang erholdt det en ny Trappe og en ny Fagade, ved hvilken Lejlighed Frederik den Tredies Navn med Krone blev anbragt ovenover hans Faders. Angaaende de Forandringer og Forbedringer, som maae have fundet Sted ved denne Bygning, i Begyndelsen af Christian den Femtes Regjering, hvilke denne Konges Chiffer med Årstallet 1671 paa Muren ved det første Vindue lader formode, Hayes derimod ingen bestemt Underretning*).

*) Afbildning af Consistorii Bygning sees i Thurahs *Hafnia hodierna Tab. CIV.*; jvfr. s. St. S. 345-46; Jonges *Rbh. Beskr. S. 272-75* og *Uds. ov. Rbh. Univ. Bygn. Hist. S. 32-36.*

I Kjelderens under Consistorium indrettedes i Maret 1626 de bekjendte Carceres, eller to Fængsler, hvoraf det ene siden kaldtes „Studenterkjelderens“, det andet „Bondekjelderens“, hvilket sidste tillige var bestemt for andre Universitetets Undergivne.

Ildsluene, som 1728 fortærede alle omkringstaaende Bygninger, staaende Consistoriums Locale, hvortil Bygningens Lavhed og daværende Decanus N. H. V. Brunchmans Omhu og Anstrængelser væsentligen bidroge.

Efter Branden beholdt Consistoriuhuset, igjennem hele den følgende Tid sin Hovedbestemmelse, at tjene til Forsamlingssted for det akademiske Senat. Dog, ligesom der tilforn i Maren 1658-59 havde været tænkt paa, at indrette et andet Sted i Universitetsbygningerne til Consistorium, saaledes opstod ogsaa nu igjen, i Maret 1755, Spørgsmaal derom, da det blev foreslaaget, at indrette det Stykke af Communitetets Bygning, som gaar ud til Studiigaarden, til Consistorium, og derimod det gamle „flette og fornøden Lejlighed manglende“ Consistorium til et Anatomikammer. Men dette Forslag blev ikke iværksat, i Særdeleshed fordi det ikke kunde blive afgjort, hvorfra de dertil fornødne Penge skulde tages.

Det „meget flette“ Consistorium fik da efterhaanden de meest nødvendige Reparationer, indtil der i Maret 1789 blev foretaget et almindeligt Estersyn, og ved samme Lejlighed approberet et Forslag til „det gamle Consistorii Udpyntning“ m. v., der blev udført i Maret 1790. Denne Udpyntning synes dog ikke at have strakt sig videre end til ny Gipsning og Panelbeklædning, nye Vinduers Indsættelse og nogen Forbedring af Inventariet.

Ved Bombardementet 1807 reddedes Consistoriuhuset atter fra den truende Undergang, men blev, som en Følge af sin Vælggenhed, meget ilde tilredt. Det For-

ste, Man burde være betænkt paa, var da at faae Bygningen saasnart muligt istandsat. Dertil søjedes nu ogsaa strax de fornødne Anstalter af Consistorium. Ved denne Lejlighed undergik Bygningen en Forandring i sit Udortes, som berøvede den en Deel af dens antike Character. Over Indgangen til den sidste og lavere Deel af Consistoriihuset befandt sig nemlig som Levning fra gamle Tider en i gothisk Smag opført Frontespice, med Christian den Fjerdes og Frederik den Tredies sammesteds anbragte Navnechiffre *). Da nu denne Frontespice var saa beskadiget og brostfældig, at den truede med at styrte ned, men Omfestningerne ved at opføre en ny beregnedes at ville overstige 300 Rbdlr., saa blev besluttet ganske at nedtage den, og i Stedet derfor at anbringe en Gesims over hele Bygningen. Inden Vinteren var Bygningen igjen sat i Stand saaledes, at Intet hindrede dens sædvanlige Afbenyttelse.

Da den ny Universitetsbygning var fuldført, og dens Indvielsesfest forestod, fandtes det passende, at lade foretage en Istandsættelse og Oppudsning af den gamle Consistorialsal, som denne længe havde savnet. Til den Ende blev nu samme Sal heelt forsynet med ny malet Paneelbeklædning og Vinduesgardiner, og adskilligt nyt Inventarium, ligesom ogsaa de i samme hængende Malerier af flere Universitetets Patroner og Belgjørerere, bleve, saa vidt behøvedes, restaurerede **).

---

*) Saaledes som dette sees i Thurahs Hafnia hodierna Tab. CIV.

***) Jvfr. Uds. ov. Kbh. Univ. Bygn. Hist. S. 67-68. 80. De Universitetets-Patroner, hvis Portraiter findes ophængte i denne Sal, ere: Niels Raas, Peder Reedtz, Peder Griffensfeld, Jørg Rosenkrants, Johan Ludvig Holstein, Otto Thott, Hertug Tre-

III. Communitetsbygningen

er den vestlige Deel af Studiigaarden, som vender Siden ud til Nørregaden, og fra Kannikestrædets Hjørne til Krystalgaden udgjør 155 Alen. Den er den største og længste af Universitetets Bygninger.

Allerede i Universitetets Fundats af 1539 var Kong Christian den Tredie betænkt paa at staffe de meest trængende blandt de unge Studerende baade Spiisning og Huusly frit. Han skjenkede tolv Læster Korn til Helliggejstes Hospital, for hvilke Forstanderen her aarlig skulde underholde tolv fattige Studenter, som Rector og Decaner henviiste til ham. Dis- ses Antal forøgede samme Konge med otte, ved Tillæg af andre sex Læster. Dgsaa blev anordnet, at Universitetets Deco- nomus skulde tage noget mindre for Studenternes Kost, end hyad der gaves andre Steder. Derved blev det i denne Konges Tid. Men hans Eftermand Frederik den Anden stiftede Communitetet, saaledes som det nu er, ved i Aaret 1569 at henlægge til hundrede fattige Studenter's Under- holdning Indtægten af endeel Krongods i Sjælland og Fal- ster (siden matriculeret til circa 1080 Tdr. Hartkorn) og af 92 Kongetiender i Sjælland. Af dette Gods havde endeel tilforn tilhørt de catholske Bisper. Ved Gavebrev og Fun- dation af 25de Julii 1569 bestemtes, at „samme Personers Antal udi Hellig Gjestes Huus skulde bespises og opholdes til saa længe, at et bedre og bekvemligere Sted udi Fremtiden, med et skikkeligt Huus dertil kunde berammes

deris Christian af Augustenborg. — Dgsaa er Salen prydet med en Büste i Marmor af afgangne Biskop Münter, udført af Professor Freund efter en i sin Tid foranstaltet Subscrip- tion; ligeledes med et af Consul Hambro skjenket Kaart over Europa, 15 Al. langt og 11 Al. højt.

og tilføjes, som de bedre og mageligere kunde være og blive underholdt**). Naar et saadant skikkeligt Zuus er kommet i Stand, derom mangler al paalidelig Esterretning; men der er Grund til at antage, at der 1574 maa være lagt Haand derpaa. I dette Aar udgif nemlig under 27de Januar en kongelig Befaling til Rigshofmesteren Peder Dre, angaaende Opsørelsen af en muret Bygning i Collegiigaarden, paa kongelig Bekostning, til Bolig for de Studerende, som node kongelig Rest, da det, baade med Hensyn til deres Studeringer og Sæder ansaaes for tjenligt, at de tilsammen boede og havde deres Underholdning paa eet Sted, hvor de tillige kunde være under Opsyn. Men denne Forening af et Convictorium og et academisk Collegium, synes ikke at være kommen i Stand; og den i Studiigaardens vestre Længde, ud til Nørregade, af Frederik den Anden opførte Communitetsbygning blev fra først af et blot Convictorium**).

Dette Communitet eller Studenternes Conventhuus, og saa kaldet Klosteret***), blev opført af Bindingsværk, og ved en latinſk Tale af Dr. Niels Hemmingsen højtidelig indviet. Da Christian den Fjerde 1618 eller 1619 forøgede Communitets-Alumnernes Antal med 20, (ligesom 1630 igjen

*) Genr. Beckmann Communitatis Regiæ Hafniensis historia p. 175.

***) Aaret 1569, hvortil Bygningen henføres i Pontoppidans Ann. eccles. Dan. III. S. 421, Orig. Hafn. S. 315, og Jonges Abhøns. Bessr. S. 267 og 288, grunder sig neppe paa anden Hjemmel end den, at Fundatsen er fra dette Aar, og at det ogsaa forekommer i Indskriften paa den nyere Bygning af 1613, (Jonges Abh. Bessr. S. 267.)

***)) Syilken Benævnelse har sin Oprindelse fra den Tid, de trængende Studenter fik fri Spiisning i Helliggejstes Kloster.

med 24), blev en Udvidelse af Communitetsbygningen tillige nødvendig. Allerede 1619 besluttedes Indretningen saavel af en anseelig Epifisal, som af en beqvem Bolig for Alumnerne. Paa hiin begyndtes, da sidstnævnte (Regentsen) næsten var færdig, og dertil anvendtes 1622-23 een af Studigaardens ældste Bygninger i den sydlige Længde, nemlig det gamle Collegiihuus eller gamle Lectorium, som stødte op til Communitetet. Denne Tilbygning blev først færdig 1627, og indviedes den 2den Juli samme Aar af Dr. Jesper Brochmann.

I Begyndelsen af Mai 1641 blev den gamle Communitetsbygning fortæret af Luerne, ved en Baadeild, fra hvis Udælggelse, næst Forsynets Bistand, Kongens personlige Nærværelse reddede de øvrige academiske Bygninger. Alumnernes Underholdning leed ved denne Ulykke vel ingen egentlig Standsning, men det varede til Slutningen af næste Aar, før der begyndte at tænkes paa Gjenopførelsen af denne vigtige Bygning, hvorom Patronen endog maatte give Consistorium en alvorlig Paamindelse*).

Men, er der end ikke begyndt paa denne ny Communitetsbygning, før i Aaret 1643, saa blev dog, skjøndt den opførtes af Grundmuur, Arbejdet fremmet med saadan Iver, at den allerede mod Slutningen af dette Aar var aldeles færdig, og langt skjønnere og rummeligere opbyggt end den forrige, saa at Deconomus og de Studerende, som af ham skulde beqvies, fik en beqvemmere Lejlighed. Med Hensyn til Omkostningerne vides blot, at disse i Sommeren 1643 havde medtaget 7000 Rdlr.

Efterat Communitetet og dertilhørende Deconomislejligheder med alle deri værende Inventarier og Forraad vare øde-

*) Jvfr. Uds. ov. Kbh. Univ. Bygn. Hist. S. 31-32.

lagte i Ildbranden 1728, var det naturligviis ikke længere muligt for Stiftelsens Deconomus, at holde Bord for Alumnerne, og Bespisningen in natura ophørte saaledes nu af sig selv. Men for at disse, saavidt de vare tilstede, ikke skulde være uden Hjælp, besluttede det theologiske Facultet, at lade enhver af de i Byen tilbageblevne Alumner tilflyde en ugentlig Understøtning af fire Mark, under Navn af Kostpenge, saalænge indtil anden Anstalt maatte blive gjort.

Communitetet og deraf dependerende Bygninger bleve opførte uden Tilskud fra Brandstorkassen, paa Grund af, at Stiftelsen selv var i Besiddelse af de fornødne Midler. Da det laae Kongen meget paa Hjerte, at Communitetet (saavel som Regentens) snarest muligt igjen kunde blive opført, paalagde han, ved Rescripter af 9de April 1729 og 17de Juni samme Aar, Directeurerne for Communitetet, jo før jo hellere at lade sammes tilligemed Regentens Opbyggelse og Istandsettelse foretage, og dertil af en beholden Capital af 21000 Rdlr. at anvende saa meget, som nødvendig maatte udfordres. Da den gamle Grundvold og en Deel af de forrige Mure kunde benyttes, saa kom maaſkee Bygningen allerede inden Vinteren 1730 under Tag; men stærkest blev der, som det synes, arbejdet derpaa i det følgende Aar 1731*). Det var Directeurerne meget magtpaaliggende, at Bygningen kunde tages i Brug og Spiisningen igjen begynde i det Seneſte til Mortensdag (1ste Novbr.) samme Aar. Og det opnaaedes saaledes, at efter lidet over tre Aars Forløb, omtrent i ligesaa lang Tid, som efter Ildbranden 1641, saavel Hovedbygningen til Nørregade, som de øvrige for Deconomien

---

*) Hovedbygningens Façade til Nørregade, forbedmeste saaledes som den endnu viser sig, er i Kobberstik forestillet i Thurahs Hafnia hodierna Tab. CII.

og til Bolig for Deconomus bestemte Lejligheder i hele deres Indretning bleve færdige omtrent til den foresatte Tid.

Det nyopbygte Communitet indtog i det Hele den samme Plads, som det forrige, dog med nogle faa Forandringer. Saaledes var ved Hovedbygningens nordlige Ende blevet afgivet et lidet Stykke af Grunden til Skidenstrædets Udvidelse, ligesom hele Communitetets og Universitetets Grund langs med denne Gade i lige Hensigt blev noget rykket ind. Paa den sydlige Side mod Kirkegaarden var, uden igjen at opføres, den Tilbygning til Communitetet faldet bort, hvori før Branden Spisefalen (coenaculum) var; Hovedbygningens sydlige Gavl vendte nu ej heller længere ligesid til Kirkegaarden, men til den nu imellem denne og Universitetet til Forbindelse af Nørregade og Kannikestræde, som Fortsættelse af den sidste, aabnede ny Gade. Søvrigt, ligesom Communitetet efter den første Brand (1641) havde rejst sig smukkere af sin Aske og var blevet rummeligere og bedre indrettet, end forhen, saaledes var det nu atter blevet opført langt anseeligere, end det tilforn havde været, ligesom det og i Henseende til Localets hele indvendige Fordeling og Indretning havde vundet betydeligt. Deconomus, som før i Hovedbygningen boede nærmest ved hiin Tilbygning, hvor Spisefalen var, anvises nu Bolig paa den anden Side af den ny Spisefal, men senere i den Sidebygning til Gaarden, der staaer i Forbindelse med Consistorium og længere hen blev bestemt til Professorbolig. Medens det store Kjøkken med Bryggers forblev i Hovedbygningen, havde i den tilstødende Sidebygning til Gaarden flere for Bespisningens Fornødenhed tjenlige Lejligheder. Hovedpartiet i begge Stager dannede to store Sale, af hvilke den i den nederste Etage strax toges i Brug til Spisefal og til Dvælsel; den i den øverste forbeholdtes til nærmere Anvendelse i Tiden. Maaskee har Man først

havt til Hensigt, at bruge den nederste Sal til Spiisningen og den øverste til Dvellerne, men siden, da efter faa Aars Forløb (1736) Bespiisningen in natura ophørte, fundet det beqvemest at anvende Spisesalen til sidstnævnte Djemed. Senere blev ogsaa ved Siden af denne Sal indrettet et Bibliothekværelse. Det Rum i nederste Etage, som var indrettet til Kjøkken, Bryggers o. s. v., blev snart, da Spiisningen ophørte, disponibelt til anden Anvendelse. I Etagen ovenover befandt sig, foruden den store Sal, endeel Lejligheder, der efterhaanden benyttedes af Familier, som der blev indrommet fri Bolig. Lovrigt var med Hensyn til Gipsning, Paneel, Betræk, o. s. v. ogsaa det Indvendige nu blevet smukkere og bedre indrettet, end det tilforn havde været.

Communitetets Indvielse fandt Sted Søndagen den 27de November, eller første Advents Søndag 1731, ved en latinsk Tale af daværende Provst paa Communitetet Mag. Frederik Tannestad, som handlede om „troligen at vogte Zions Mure,“ og holdtes i den ny Spisesal.

I Communitetsbygningen foretoges efterhaanden flere Forandringer. Da Spiisningen in natura var i Aaret 1736 ophævet og forandret til Kospenge, var Man i stor Forlegenhed med, hvortil Man skulde benytte alt det vidtløstige Huusrum. Med Undtagelse af Salen nedenunder, hvor de saakaldte Klosterøvelser holdtes, og af den Lejlighed, som beboedes af Deconomus, stod alt det Dyrige ledigt og ubrugt. Efterat forskjellige Forhandlinger angaaende Afbenyttelsen af de ledige Localer havde fundet Sted, uden at lede til noget Resultat, blev den disponible Deel af den nederste Etage, fra Communitetsalen af, indtil hvor den første Port forhen var, efterhaanden indrommet Enker, især efter Professorer, hvilket varede indtil 1805. De tilsvarende Lejligheder i anden Etage anvendtes for en Tid paa lige Maade; men i Aaret 1770

bleve de tilligemed den store Sal ovenover Communitetets Forsamlingsværelse ved kongelig Resolution overdragne den da til Professor i Naturhistorien bestfikkede M. T. Brünnich til Beboelse og til Benyttelse for hans Samlinger af Naturalier, og kort efter, da Kongen i Maret 1772 havde skjenket til Universitetet den Charlottenborgske Naturaliesamling, blev denne, tilligemed det Lidet, der endnu fandtes i Universitetets hidtilværende Naturaliecabinet ved det store Auditorium, forflyttet til bemeldte Sal, for der at være under Prof. Brünnichs Opsyn. Fra den Tid af beholdt dette Locale samme Anvendelse, nemlig dels til Naturaliecabinet, (senere dog blot for Mineralier), dels til Bolig for den Professor, som dermed har Opsyn. Iovrigt skete flere Forandringer i den nederste Etage af denne Deel af Bygningen. Den store Sal, som hidtil var benyttet til Communitets-Alumnernes Dvælses, blev, efterat disse i Maret 1795 ganske vare ophørte, og noget efter, i Maret 1800, det saakaldte pædagogiske Seminarium oprettedes, nu saaledes afdeelt, at deraf daanedes to Auditorier, det ene mod Gaarden, til Brug for Seminariet, det andet, mod Gaden, for dermed at forsøge de academiske Auditorier, paa hvilke der var Mangel. Da i Maret 1806 Universitetets og Communitetets Regnskabs- og Kassevæsen ordnedes paa en ny og bedre Maade, blev i denne Anledning indrettet Locale for disse Stiftelsers Bogholder- og Kasserer-Contoirer, samt Bolig for een af Universitetets Pedeller; og den Professor-Enke, som Lejligheden midlertidigen havde været indrommet, en Vedtgjorelse tilstaaet. I Henseende til den øvrige betydelige Deel af Communitetsbygningen indtil Skidenstrædet, aabnede sig snart en Lejlighed til at faae den anvendt, da den i Maret 1755 udnævnte ny Procantsler Pontoppidan skulde have en Embedsbolig. For ham blev nu den hele Lejlighed i begge Hoved- og Sidebygningens Eta-

ger indrettet til en smuk og rummelig Residents, hvilken hans Enke, ifølge et Tilsagn af Kong Frederik den Femte, beholdt indtil sin Død i Aaret 1809.

I Bombardementet 1807 blev Communitetsbygningen med dens Appertinentser ifkun mere eller mindre beskadiget, imedens Universitets-Huset eller den store Auditoriibygning aldeles ødelagdes. Iuden Vinteren var Communitetet sat i Stand saaledes, at Intet mere var til Hindrer for dets Localers Benyttelse paa sædvanlig Maade.

Da Universitetet i den ved Bombardementet forarsagede Ildbrand havde mistet baade de Læseværelser, som vare i Auditoriibygningen, og tvende, som havde til Benyttelse i det da afbrændte Borchs Collegium, savnede Man det fornødne Locale til academiske Forelæsninger, Den endnu levende Procantslerinde Pontoppidan yttrede sig i den Anledning villig til, mod en passende aarlig Godtgjørelse, at overlade tvende til Læsesale bequemme Værelser tilligemed Lejlighed til det fornødne Brændes Opbevarelse i den Deel af Communitetets Gaard, som var hende forsikket til Beboelse for hendes Livstid. Da hun Aaret derpaa døde, efterat have som Enke været i Besiddelse af denne Bolig i 45 Aar, beholdtes disse to Værelser for den samme Bestemmelse, medens det Dyrige for det Første blev indrommet een af de Professorer, hvis Residentser vare brændte, til fri Bolig. Paa et andet Sted i Communitetsbygningen anvistes i Aaret 1810 et Par Værelser til midlertidigt Locale for den zoologiske Afdeling af det til Universitetet nu stjenkede Moltkeste Naturalie cabinet. Det Communitetshuus, der i de sidste Decennier havde været Embedsbolig for Deconomus eller Kasserer og Regnskabsfører m. m., blev efter den sidste Deconomi Conferenceraad Holtermanns Død i Aaret 1815, og da en ny Indretning i Henseende til Communitetets Regnskabsager al-

lerede iforvejen var truffet, ligeledes for det Første overladt en Professor til fri Vejvælse. Men kort efter blev ved kongelig Resolution af 18de April 1817 bestemt, at begge disse Boliger skulde for Fremtiden vedblive at være Embedsboliger for Professorer, i Stedet for tvende af de afbrændte Professorresidenter.*)

Communitetsbygningen, i sig selv af usorholdsmæssig Smalhed, var højt ufordeelagtigt indrettet; ved Indførseler og Trappegange var meget Rum tabt uden Nødvendighed, og de forskjellige Dele paa planløs Maade adskilte. Da de i Bygningen værende interimistiske Auditorier, formedelst Universitetsbygningens Fulddendelse, ikke længere behøvedes til dette Brug, var Man strax betænkt paa at give den derved vundne Plads en anden Anvendelse, nemlig til Locale for Universitetets (det Moltkeske Cabinets) mineralogiske og zoologiske Samlinger, hvortil disse vare i højeste Grad trængende, saavel som til Udvidelse af det i Bygningen værende Locale for Universitetets og Communitetets Contoirer, hvilket ligeledes havde været altfor indskrænket, og aldeles utilstrækkeligt.

Bygningens øverste Etage havde hidtil været indtaget af et Auditorium til Krystalgaden, en Professorbolig, som ogsaa indtog en Deel af nederste Etage, Bolig for den mineralogiske Professor med dertil hørende Locale for den mineralogiske Samling, hvorhos et Par smaa Værelser i Midten af Bygningen havde været indrømmede en Deel af det zoologiske Museum; nederste Etage optoges af tre Auditorier, en Deel

---

*) Om Communitetet see isvrigt: Thurahs *Hasia hodierna* S. 340-345, samt Tab. CII; D. Atlas II. 125; Jonges *Rhyns. Befr.* S. 286-296; Uds. ov. *Rjøbh. Univ. Bygn.* Hft. S. 7-8, 27-32, 58-62, 68-69, 77.

af den omtalte Profesforbolig, ovennævnte Contoirer, Communitetsbibliotheket og en Pedelbolig. Det blev nu af Consistorium foreslaaet, at der i Bygningens sydlige Halddeels nederste Etage, medens sammes øverste Etage, der indeholdt den mineralogiske Profesfors Bolig og det hidtilværende Locale for den mineralogiske Samling, forblev uforandret, skulde indrettes deels en Sal, ud mod Frue-Kirke, for det mineralogiske Museum, der allerede længe ikke havde kunnet rummes i Lejligheden ovenpaa, deels udvidet Locale for Contoirerne og Pedelboligen, tilligemed Archiver for Consistorium og Communitet. I Forbindelse hermed skulde Bygningens Gavl mod Frue-Kirke ombygges, for at kunne harmonere med Universitetsbygningen, hvilket sidste allerede var approberet i Forbindelse med Tegningen til Universitetsbygningen selv. I Bygningens nordre Halddeel, 17 Fag mod Nørregade, hvortil hørte en Sværbygning ind til Gaarden, skulde istedetfor den der værende Profesforbolig og Auditorium indrettes Locale for det Moltkeste Cabinets zoologiske Afdeling. Dette Museum havde oprindeligen ikke været anvist anden Lejlighed, end de ovennævnte Smaaværelser i Bygningens midterste Deel, men disse havde længe været saa utilstrækkelige til den her placerede ældre Samling, at denne havde lidt betydelig Bedærvelse, saa at et nyt Locale var nødvendigt for dens Existents. Den nyere og bedre Deel af Samlingen havde siden 1831 været opstillet i et Interimslocale i tre Værelser i Profesforgaarden No. 34 i Store Kannikestræde, for hvilket Cabinettet betalte en aarlig Huusleje af 100 Rbd.; ogsaa dette Locale var dog utilstrækkeligt, og det var derfor særdeles ønskeligt, at den hele Samling fik et større og bedre; Man havde tidligere tænkt paa hertil at vælge enten Souterainet under Solennitetsbygningen, eller Dvistsværelserne paa Lofterne, men begge Planer maatte frafaldes, hiin formedelst

Fugtigheden, denne formedelst Heden, hvorimod der paa den her foreslaaede Maade kunde indrettes et meget godt Locale i Communitetsbygningens anden Etage. Det vilde da blive nødvendigt, at den derværende Professorebolig blev aldeles forlagt til nederste Etage, med Indkjørsel fra Krystalgaden, hvorved ogsaa denne Bolig vilde blive i alle Henseender bekvemmere, end hidtil, da den havde været paa en ubequem Maade fordeelt paa begge Etager.

Dette Bygnings-Arbejde var, ifølge affattet Overslag beregnet saaledes:

1. til Forandringerne ved den sydlige Hælvedeel,	
a) til de egentlige Indretninger	6,143 Rbdlr.
b) til Gaslens Ombygning	647 —
c) til Bygmesterens Honorar, Inventarier	
til Contoirerne	710 —
2. til Forandringerne ved Bygningens nord-	
lige Hælvedeel	6,000 —
	ialt 13,500 Rbdlr.

Alf denne Sum vare de 7,500 Rbdlr. beregnede at kunne indvindes ved Afhændelse af en Universitetet tilhørende Byggrund, og et Huus i lille Fiolstræde; de 6000 Rbdlr., som antoges at ville medgaae til Indretningen af det zoologiske Museums Locale, vilde, efter forud givet Samtykke af S. Exc. Finantsminister Grev Moltke, blive at udrede af det Moltkeske Legats Overskud. Men ved Regnskabet's Opgjørelse befandtes Bygnings-Udgiften at være gaaet op til 18,528 Rbdlr. 35 Sk.; hvilken Udgift approberedes ved kongelig Resolution af 23de Marts 1838. I Forbindelse med dette Arbejde vare tillige betydelige Reparationer foretagne ved denne gamle og meget forfaldne Bygnings Ydermure, og især ved Taget, som det blev nødvendigt aldeles at omlægge, saavel

som ved den mineralogiske Professorebolig. Den herved for-
 anledigede Udgiwt udgjorde et Beløb af 3,265 Rbdlr. 22 $\frac{1}{2}$.

De nye hensigtsmæssige og tildeels smukke Localer, som
 ved den hele Forandring ere tilvejebragte, ere: a) en ny mi-
 neralogisk Sal, 20 Al. lang og 14 Al. dyb, i Stue-Stagen,
 hvorfra en ny smuk Vindeltrappe fører op til Cabinetts
 endnu større ældre Sal i Bygningens øvre Etage, og fra
 denne til Loftet, hvor særegne lyse Afstikker ere indrettede til
 Materialkammer for dette Cabinet; b) de nye Archiv- og Con-
 toirlocaler, bestaaende af syv Værelser med tilhørende Corri-
 dor og Gang; c) en ny Pedelbolig af fire Værelser med
 Kjøkken og Kjelder; d) en særegen liden Gaard for den mi-
 neralogiske Professor og for Pedellen, med egen Vandpost og
 Kjøkkentrappe, hvorved Studiigaarden er staffet den Fred, som
 den hidtil savnede; e) et nyt Portparti med en smuk Op-
 gang til det ny zoologiske Museum; f) en ny Professorebolig,
 bestaaende af ti Værelser foruden Kjøkken og mange huus-
 lige Bequemmeligheder; g) det aldeles ny zoologiske Museum,
 bestaaende af tre store Sale og tre andre Værelser, foruden
 et nyt Loftsværelse, der er bestemt til at benyttes ved Sør-
 ring (Magazinlocale er forskaffet Museet i een af Kjelderne
 under den ny Universitetsbygning)*).

Angaaende Communitetets oeconomiske Forsatning,
 saavel som Communitetsstipendiet ville længere hen, paa sit
 Sted, Efterretninger vorde meddeelte.

---

*) Jvfr. Selmers Kjøbenhavns Universitets Aarbog for 1837
 S. 125, 128; S. N. Clausen: Universitetets Virksomhed 1837:
 38, S. 82-84.

§ 26. Den polytechniske Lærestanstalt.

Danmark savnede hidtil en polytechnisk Lærestanstalt. En saadan kunde synes dobbelt ønskelig i et Land, mod hvilket Naturen har været saa gavnlig i Henseende til Frembringelser, og hvis oeconomicke Interesse den ellers i saa mange Henseender har begunstiget; i et Land, hvis naturlige Hjælpekilder, uagtet de Fremstridt, Vindstibeholdigheden ogsaa her efterhaanden har gjort, endnu ere langt fra at være paa Industriens Vej benyttede som de kunde og burde; endelig i et Land, der staaer paa det Trin af Cultur, at fra denne Side Intet kan være til Hinder for at drage den behørig Fordeel af en saadan Foranstaltning. Tilstedeværelsen af et med Videnskabsmænd, videnskabelige Apparater o. s. v. rigelig forsynet Universitet, beliggende i en stor, mangfoldige locale Fordele tilbydende, Stad, maatte meget kunne lette Udførelsen af en saadan Plan, og en polytechnisk Lærestanstalts Forbindelse med Universitetet i mange Henseender blive til gjenfældig Fordeel ligesom til større Gavn for det Offentlige.

Hs. Majestæt Kongen, opmærksom paa Alt, hvad der kan befordre Fædrelandets Vel, vilde ikke, at det skulde savne en for dets Lærestanstalt saa vigtig Indretning som et høiere technisk Underviisningsinstitut; Allerhøjstsamme decreterede og funderede derfor under 27de Januar 1829 en polytechnisk Lærestanstalt i Forbindelse med Kjøbenhavns Universitet.

Denne Lærestanstalt har til Formaal, at meddele unge Mennesker med de fornødne Forkundskaber en saadan Indsigt i Mathematik og experimental Naturvidenskab, og en saadan Færdighed i Brugen af disse Indsigter, at de derved kunne være fortrinlig brugbare til visse Grene af Statens Tjeneste, saavelsom til at forestaae industrielle Anlæg.

Ved Lærestanstaltens Oprettelse bestemtes det, at de to Professorgaarde, i Studiistræde No. 97 og i Ect. Petersstræde No. 106, hvis Gaardspladse stodte sammen, og som derfor laae særdeles beqvemt til dette Djemed, skulde af Universitetet, hvis Ejendom de dog skulde vedblive at være, overlades til Anstaltens Brug, imod at denne udredele Beløbet af de tvende aarlige Huuslejeportioner, som da for Universitetets Professorer maatte træde i disse Residenters Sted. Disse Huuslejeportioner bestemtes til 400 Rbd. Sols hver, men da Professor J. Møller, som beboede Gaarden i Ect. Petersstræde, for at frastytte den, og med Hensyn til, at han ikke længe iforvejen havde anvendt en betydelig extraordinair Beføstning paa dens Reparation og Forskjønnelse, samt med Hensyn til det Naadensaar, der i sin Tid vilde have tilkommet hans Arvinger, maatte have nogen Erstatning, blev — foruden at en Godtgjørelse eengang for alle udbetaltes ham — Huuslejeportionen for hans Levetid forhøjet til 500 Rbd. Sols aarlig. Af denne Gaard skal Lærestanstalten desuden svare Skatterne og afholde Reparationerne. Gaarden bestaaer foruden Kjelder og gebroffen Dvæst af to Etager, hvoraf Stue-Etagen benyttes til det ene af de kemiske Laboratorier med Forelæsningsværelse, samt til Værkstederne, med Undtagelse af Smedeværkstedet, der befinder sig i Kjelder-Etagen, og Snekerværkstedet, som er anbragt paa Loftet. I øverste Etage er indrettet den store physiske Forelæsnings-sal, der rummer 250 Tilhørere. Saavel denne, som den store Instrumental, der ogsaa befinder sig i denne Etage, opvarmes ved varm Luft, der kan indlades gjennem en Abning i den øverste Deel af Muren, hvorimod den fordærvede Luft bortstafes igjennem andre med Ventiler forsynede Abninger. Ogsaa oplyses saavel dette som det mathematiske Auditorium (i Gaarden i Studiistrædet) ved Gas. I

Dvisten ere nogle Værelser, der benyttes til Bolig for Inspector, Opbevaring af det til Anstaltens Disposition værende Bibliothek, enkelte Dele af Instrumentsamlingen m. m. Her høves ogsaa et stort formørket Kammer, med Heliostat, til optiske Forsøg.

Gaarden i Studiistræde beboedes, ved Lærestanstaltens Oprettelse, af Statsraad H. Chr. Drsted, som havde opteret den i Mæret 1824, da den efter Statsraad N. C. Kalls Død var ledig, og Universitetets physiske og kemiske Instrumentsamling, saavel som det kemiske Dvvelses-Laboratorium havde fra samme Tid befundet sig der, ifølge et med Statsraad Drsted truffet Arrangement, hvorefter han havde indrommet Samlingen og Laboratoriet Locale i Gaarden imod at Universitetet bekostede de dertil fornødne Indretninger ved samme, og uden derfor at erholde nogen Godtgjørelse indtil Universitetet ved Besparelsen af den aarlige Leje — Plads for Samlingen havde hidindtil været lejet i Byen for 450 Rbd. Soly aarlig, og for Laboratoriet for 100 Rbdlr. — havde indvundet den udlagte Sum med Renter, efter hvilken Tid det, istedetfor at svare Statsraaden Leje, alene skulde afholde de aarlige Skatter og Reparationer, der ansloges til omtrent 350 Rbd. Da det nu bestemtes, at een af Anstaltens Lærere i denne Gaard altid skal have fri Bolig, saaledes at 400 Rbd. da skulle afsortes i den ham som Lærer tillagte Gage, er Statsraad Drsted vedbleven at beboe sin forrige Lejlighed, der saaledes enten kan betragtes som den ham som Universitetslærer tilkommende fri Bolig, eller som den, der er ham tillagt fra den polytechniske Anstalt; i førstnævnte Tilfælde har Anstalten naturligviis ingen Huuslejeportion paa Universitetets Vegne at udrede, men kan da hellerikke bespare de 400 Rbdlr., som ellers skulde indeholdes for Beboelseslejligheden; i sidste Tilfælde afsortes disse 400 Rbdlr.,

men udbetales igjen i Egenkab af Huuslejeportion fra Universitetet. Skatterne og Reparationerne af denne Gaard udredes ikke af den polytechniske Anstalt, men af Universitetet, som dermed afgjør Lejen for dets physiske og chemiske Instrumentsamling, som fremdeles skal vedblive der at have Plads, da den af Universitetet er overladt til Læreanstaltens Benyttelse. Det blev nemlig fundet ikke upassende, at Universitetet, uagtet det overlader Anstaltens Samlingens Benyttelse, dog svarer Leje til samme, deels fordi Universitetet, der antoges i flere Henseender at ville vinde ved at den polytechniske Læreanstalt med det blev forenet, syntes ogsaa at burde gjøre nogen Dpoffrelse, deels med Hensyn til Læreanstaltens oeconomiske Forsatning. Denne Universitetets Udgiyt til Leje af Instrumentsamlingens Locale er imidlertid senere bleven for et betydeligt Tidsrum forhojet. Det be- fandtes nemlig i Maret 1831, at en Hovedreparation paa den omtalte Gaard var uundgaaelig nødvendig, idet tvende af dens Muurpiller vare udvegne. Ved denne Lejlighed androg Statsraad Ørsted tillige, hvad i flere Henseender var særdeles ønskeligt, at Gaardens øverste Stokværk, som hidtil kun havde været en Halv-Stage, maatte udvides til en Heel-Stage, og indrettes til Beboelseslejlighed forsaavidt det ikke allerede var Tilfældet. Da den Udgiyt, dette vilde medføre, vilde være altfor byrdesfuld for den polytechniske Anstalt, fremsatte Statsraad Ørsted et Forslag, hvorefter den skulde udredes af Universitetet paa en saadan Maade, at den dog heller ikke for dette vilde blive meget følelig, og da Hans Majestæt allernaadigst bifaldt, at Arbejdet maatte foretages for Universitetets Regning, blev Sagen saaledes arrangeret, at der deels til at dække hvad der endnu stod uafgjort tilbage fra Bekostningen paa det i 1824 foretagne Bygnings-

arbejde*), deels til den omtalte Reparation og Forbedring af Gaarden, blev optaget et Laan af 5000 Rbdlr. af Communitetets Midler, hvilket Laan forrentes og afdrages i 28 Aar med 6 Procent eller 300 Rbdlr.; i ligesaa lang Tid betaler Universitetet aarlig den samme Sum, det forhen (for 1824) havde betalt i Huusleje for Instrumentsamlingen, nemlig 450 Rbdlr. Soly, hvoraf da de 300 Rbdlr. Sedler anvendes til ovennævnte Rente og Afdrag, og det Overblevne til Skatter og Reparationsomkostninger. Det ny Bygningsarbejde blev foretaget i Aarene 1831 og 1832.

Af denne Gaard er alene den nederste eller Etue-Etagen, hvor forhen det physiske Auditorium befandt sig tilligemed Universitetets physiske Instrumentsamling, indrettet for Lærestanstalten. Auditoriet, som blev noget forandret, benyttes nu for de mathematiske Forelæsninger, og det øvrige af Etagen er indrettet til Tegnestuer (3 Værelser), samt tillige til Værksted for Institutet for Metalarbejdere. De to øverste Etager i denne Gaard ere indrettede til Beboelseslejlighed for vedkommende Lærer ved Anstalten. En i Gaarden allerede forhen værende særskilt Bygning, hvori det ældre kemiske Laboratorium var indrettet, blev ved Anstaltens Dyrettelse forsonet med en Tilbygning, og derved Laboratoriet udvidet. I denne Bygning er ogsaa Gas-Udviklings-Apparatet anbragt. De nødvendige Bygningsarbejder ved disse to omtalte, til Locale for Anstalten bestemte Gaarde bleve foretagne og fuldførte i Lobet af Sommeren og Efteraaret 1829, og den 5te November samme Aar foregik Lærestanstaltens højtidelige Indvielse. Hans Majestæt Kongen, saavelsom D. D. K. R. H. H. Prinds Christian, Prinds Frederik og Prinds Ferdi-

*) Hertil var beregnet en Sum af 2,700 Rbd. Sedler, men da nogle Brostfælbigheder først under Arbejdet bleve opdagede, medgik endeel mere.

mand bærede Festen med Deres Nærværelse. Anstaltens Directeur, Statsraad Ørsted, holdt i denne Anledning en Tale i det danske Sprog, hvis Indhold handlede om: Denne Lærestaltts Indflydelse paa den almindelige Dannelse og Oplysning, og de Folger, denne Landsudvikling maatte have paa Kunstskiden*). For og efter Talen blev en af Professor Dehenschläger forfattet Cantate, sat i Musik af Organist Jensen, udført af musikkyndige Studerende.

Det yorende Antal af Examinander, i Forbindelse med Samlingernes Forøgelse, havde længe gjort en Udsiddelse af Lærestaltens Locale onskelig. Med allerhøjeste Tilladelse lod derfor Bestyrelsen, ved en i Juni Maaned 1835 afholdt Auction, Anstalten tilslaae det tilstødende Huus No. 107 i Sect. Pedersstræde for en Kjøbesum af 2,750 Rbdlr., som med Omkostninger steg til omtrent 3000 Rbdlr. Ved kongeligt Rescript af 15de September s. A., blev bemeldte Kjøb approberet og Directionen tilkjendegivet, at Finantsdeputationen var paalagt, til 1ste December Termin s. A. forskudsvis af Finantskassen at anvise en Sum af 3000 Rbd. Sedler, der bliver at lægge til den polytechniske Lærestaltts øvrige Gjeld til bemeldte Kasse, og at afdrage i Forbindelse med samme. Saalænge indtil det omtalte Huus kan blive paa behørig Maade sat i Forbindelse med det øvrige Locale, har Man bestemt at udleje det, hvorved ej alene Renterne af den anvendte Capital, samt Skatter og Reparationer, ville

*) Jvfr. Dansk Literatur-Tidende 1829 S. 742-44 og Maanedsskrift for Litter. II. 442-58.

blive dækkede, men endog et ikke ganske ubetydeligt Overskud vindes.*)

Om den polytechniske Lærestalts Organisation, saasom Planen dertil, Reglementet for samme, om dens Tilstand og Virksomhed, Begunstigelser for Anstalten, Examensregler, Samlinger, Gaver, og om dens oeconomiske Forfatning, m. m. skulle Meddelelser i det Følgende vorde givne.

---

§ 27. Professorenes Embedsboliger, eller Residentfer.

I Universitetets ældste Fundats nævnes allerede casæ & Residentiæ Professorum. Men hvorledes disse Hytter eller Residentfer have været bestafne, findes for Souverainiteten kun liden Oplysning om. Saameget vides, at de af Kongerne have været kjøbt og skjenkede til Universitetets Brug, og været vedligeholdte deels af Beboerne selv, deels af Universitetets Fond. Det traf sig derfor ikke sjeldent, at Residentferne, af Mangel paa Midler til at vedligeholde dem, især i vanskelige Tider, forfaldt, og at Professorene maatte gjøre Ansøgning om at sælge dem til Universitetets Bedste**).

I Aaret 1720 nævnes 15 Residentfer, og ligesaa mange

---

*) Om den polytechniske Lærestalt jvfr. Selmers akademiske Tidender Bd. I. S. II. S. 123-26; Bd. II. S. 4. S. 403-501; Bd. III. S. 4. S. 513-18; Maanedsskrift for Litteratur Bd. I. S. 203-12. Bd. V. S. 88-89.

***) Jvfr. Badens Rjøbh. Universitets Journal V. 111-12.

Profesforer, som havde Ret til at optere Residents ved Universitetet. Men efter Ildbranden 1728 findes ifkun 11 egentlige Residentser omtalte, hvilke alle vare afbrændte, men hvoraf de 5 strax ved kongelig Omsorg bleve opbyggede igjen, og vare allerede i Aaret 1735 færdige.

Disse fem strax efter Branden opbygte Gaarde vare alle beliggende i store Kannike- og Fiolstræde, og kaldtes de gamle, til Adskillelse fra de 6 øvrige, som tidligere bleve fuldendte, og, deraf benævntes de nye*).

Af disse 11 Residentser brændte i Aaret 1795 atter to, hvoraf kun den ene blev igjen opbyggt, da Besidderen af den anden, Professor Kragenstein døde kort efter Branden. Begge Gaardes Assurancesummer anvendtes til den enes Opbyggelse, og den Kragensteinske Gaards Grund blev solgt.

Af de 10 Profesforgaarde, som endnu vare tilbage, bleve i Bombardementet 1807 de 6 aldeles ødelagte, og de Profesforer, som havde beboet disse, hvis Antal ifkun var 5, da den før Branden afdøde Conferenceraad Obelig's Gaard endnu ikke af Noget havde været taget i Besiddelse, tillagdes Godtgjørelse til Huusleje saa længe indtil de kunde erholde Bolig in natura. De academiske Lærere, hvis Profesforgaarde for en Tid vare blevne ubeboelige, blev tilstaaet en lige Godtgjørelse, i Forhold til den Tid, i hvilken de af denne Aarsag havde maattet boe tilleje i Byen**).

Smidlertid blev der ikke længe efter Lejlighed til, foruden i de fire ikke afbrændte Residentser, endnu at anvise tvende Profesforer fri Bolig.

*) Baden anførte St. S. 114.

***) Jvfr. Engelstofts Universitets og Skole-Annaler 1808. I. B. S. 315.

I Communitetets Hovedbygning til Nørregade var, som ovenfor sagt (S. 166), i sin Tid for daværende Procantsler Pontoppidan bleven indrettet en Beboelseslejlighed, hvilken ved et Tilfagn af Kong Frederik den Femte var indrømmet hans Enke for hendes Levetid. Da hun i Maret 1809 ved Døden var afgaaet, blev denne Lejlighed anvist den ældste af de brandlidte Professorer, Statsraad Wöldike, og, da han døde 1813, efter ham Professor Theologie Horkemann, som derfra (1821) flyttede til Kannikestræde. Efter ham kom den til Statsraad Hurtigkarl, efter hvis Død, 1829, Statsraad Herholdt tiltraadte denne Embedsbolig, som ved hans Død 1836 tilfaldt Prof. Sibbern.

En anden Lejlighed, i den Communitetet tilhørende Bygning, som er beliggende i Studiigaarden indensfor Communitetets Hovedbygning, havde hidtil været beboet af Stiftelsens Deconomus eller Kasserer og Regnskabsfører m. m., hvilken Post sidste Gang beklædtes af Conferenceraad og Højesterets-Adfessor Holtermann, efter hvis Afgang den opførte, (jvfr. S. 167). Ved hans Død 1815 blev denne Lejlighed overladt daværende Professor ordinarius i Theologien P. G. Müller, der vel ikke hørte til de brandlidte Professorer, men som Medlem af Communitetets Direction (det theologiske Facultet) syntes at have nærmere Adgang dertil. Da Prof. P. G. Müller, som udnævnt til Biskop over Sjællands Stift, frastlyttede Boligen i Maret 1831, optredes den af nuværende Conferenceraad Bornemann.

Da der, med Hensyn til Universitetets oeconomiske Forfatning, ikke for det Første kunde tænkes paa at opføre Professorgaardene paa ny, og da altsaa Udgangen til Emolumentet af fri Bolig efterhaanden som de brandlidte Professorer afgik eller beholdt Bolig in natura, hvorved den dem

tillagte interimistiske Godtgjørelse til Huusleje bortfaldt, her-
 efter kun vilde staae aaben for 4 Professorer, eller i alt Fald
 for 6, naar de to Lejligheder i Communitetets Bygninger
 medregnedes, blev det snart paataent, at staffe Professorerne,
 saavidt Omstændighederne tillode, Erstatning herfor paa an-
 den Maade. Ved allerhøjeste Resolution af 5te Maj 1810
 bestemtes fire Huuslejeportioner til 152 Rdlr. aarlig hver,
 og de bleve da tillagte fire af de andre Professores consisto-
 riales, som ikke havde Bolig in natura. Senere blev ved
 allerhøjeste Resolution af 18de April 1817 endvidere bestemt,
 at saalænge indtil de 6 afbrændte Professorgaarde igjen
 kunde opbygges, eller paa anden Maade anstafes, skulde deels
 de to ovennævnte Lejligheder i Communitetsbygningerne ved-
 blive at være til fri Bolig istedetfor to af de afbrændte Pro-
 fessorresidentser (jvfr. S. 146), deels fastsattes 4 passende
 Huuslejeportioner i Penge, med hvilke, i Henseende til Pro-
 fessorernes Udgang til samme, skulde forholdes paa samme
 Maade, som med Professorgaardene selv. Disse Huusleje-
 portioner fastsattes med Hensyn til Huuslejens daværende
 Priis i Staden til 600 Rbdlr., 500 Rbdlr., og for de to
 laveste til 400 Rbd. aarlig hver, alt Sølvværdi. Da imid-
 lertid senere Huuslejen betydelig var falden, og Huuslejeportio-
 nerne derfor, istedetfor efter Bestemmelsen at være en ufuld-
 kommen Erstatning for Uffavnet af Embedsbolig, vare blevne
 et større Emolument end Bolig in natura, med hvilken er
 forbunden Udredelsen af Skatter, samt Udgifter til Gaar-
 dens Vedligeholdelse, androg Universitetsdirectionen, foranle-
 diget af et af Consistorium indgivet Forslag, i Mæret 1824
 allerunderdanigst paa, at disse Huuslejeportioner maatte fast-
 sættes til mindre Summer, og det blev da ved allerhøjeste
 Resolution af 27de Februar samme Aar bifaldet, at for Frem-

tiden den første Huuslejeportion skulde udgjøre 450 Rbdlr. den anden 400 Rbdlr. den tredie 350 Rbdlr. og den fjerde 300 Rbdlr. Selv aarlig, dog at de Professore, som da vare i Besiddelse af Huuslejeportioner, ikke skulde lide nogen Afkortning i hvad de, ifølge den ældre Bestemmelse, allerede da oppebare. Ved Normalreglementet, approberet ved kongelig Resolution af 25de Novbr. 1836, bleve derimod sex Huuslejeportioner fastsatte til 400 Rbdlr. hver; dette Emolument er forbeholdt Professore consistoriales efter deres Anciennitet i Consistorium*).

Af de fire Professorgaarde, som altsaa endnu vare tilbage, have senere de to ophørt at være til Universitetets Disposition, hvorimod i deres Sted ere oprettede tvende nye Huuslejeportioner; den tredie, som fra 1823 af heller ikke brugtes som Professorgaard, men istedetfor hvilken en extraordinair Huuslejeportion udrededes, blev solgt i Maret 1837, saa at for Djebliffet af de gamle Residentser kun en eneste er tilbage, som benyttes; hvortil komme de tvende i Communitetets Bygninger, som ved kongelig Resolution af 18de April 1817 ere bestemte til for Fremtiden at vedblive at være Embedsboliger for Professore.

Da det efter de i Maren 1827 og 1828 foregaaede Forhandlinger blev allernaadigst befalet, at en polytechnisk Læreanstalt skulde oprettes, bestemtes det, at de to Professorgaarde, i Studiistræde No. 97 og i Sect. Pedersstræde No. 106, skulde af Universitetet, hvis Ejendom de dog skulle vedblive at være, overlades til Anstaltens Brug, imod at denne udredede Belø-

*) Jvfr. Clausen: Universitetets Virksomhed 1837-38. S. 151 Not ***).

bet af de tvende aarlige Huuslejeportioner, som da for Universitetets Professoreer maatte træde i disse Residentseres Sted, (jvfr. S. 173).

Da Professorgaarden i store Kannikestræde No. 34 ved Conferenceraad Moldenhavers Død i Maret 1823 var bleven ledig, blev det paatænkt, i denne Gaard at forskaffe Universitetets anatomiske og anthropologiske Samlinger, som hidtil siden Universitetsbygningens Udælgelse havde maattet behjælpe sig med et meget indskrænket og ubequemt Interimscalcé, en mere passende Lejlighed. Denne Gaard var først bleven opteret af nuværende Conferenceraad Engelstoft, men denne erklærede sig villig til at overlade Gaarden til Universitetets Raadighed imod en aarlig Godtgjørelse lige med den ringeste af de da reglementerede Huuslejeportioner, altsaa 300 Rbdlr. Sols; og Professoreen i Anatomien, Statsraad Schumacher, der ifølge sin Embedsstilling var Inspector Musæi Anatomici, tilbød, naar Volig i bemeldte Gaard maatte indrømmes ham, at ville i aarlig Leje betale 400 Rbdlr. Sedler til Universitetet saalænge han fungerede som Inspector Musæi og vedblev at beboe Gaarden, samt derhos at modtage det anatomiske Museum hos sig uden Godtgjørelse, naar Universitetet, som naturligviis maatte bekoste den fornødne Indretning til Museets Locale og til Auditorium, vilde afholde de aarlige Skatter og Reparationer af Gaarden. Da disse Forslag vare meget fordeelagtige for Universitetet, bleve de fornødne Indretninger derefter for dets Regning foretagne og Museet i denne Gaard opstillet. Da Statsraad Schumacher afgik ved Døden i Maret 1830, bleve tre af Bærelserne i den af ham beboede første Sals Etage benyttede til Udvidelse for det anatomisk-anthropologiske Museum, og

tre andre Værelser indrommede til midlertidig Benyttelse for det grevelige Moltkeske Naturaliecabinet's zoologiske Afdeling; hvorhos en Deel af Bygningen bortlejedes.

Til dette Brug behøvedes Gaarden nu ikke længere, efterat det anatomisk-anthropologiske Museum var i Aaret 1837-1838 bleven henflyttet og opstillet i Salen Souterrain-Etagen under Universitetets Festsal, og det Moltkeske Cabinet's zoologiske Afdeling i Communitetsbygningen (jvfr. S. 170). Gaarden var saaledes til Raadighed efter sin oprindelige Bestemmelse; men da der til dens Istandsættelse som Professorbolig vilde udfordres en betydelig Sum, og den Capital, hvortil den maatte antages ved Salg at kunne udbringes, vilde afgive en større aarlig Rente, end der vilde udfordres endog til en større Huuslejeportion end den, som hidtil i dens Sted var midlertidigen udredet (300 Rbdlr.), hvisaarsag ogsaa ved det under 25de Novbr. 1836 allernaadigst approberede Normalreglement var istedetfor de 6 ældre Huuslejeportioner af forskjellig Størrelse, som dels allerede forhen vare reglementerede, dels traadte istedetfor den ene af den polytechniske Væreanstalts Gaarde og den heromhandlede Gaard, definitivt reguleret sex Huuslejeportioner hver paa 400 Rbdlr., vilde nu Intet være til Hinder for sammes Afhændelse. Vel havde det theologiske Facultet foreslaet, at Gaarden maatte afhændes til Communitetet, og derpaa for dettes Regning indrettes til Friboelig for 23 Studerende, af hvilke hver skulde have tvende smaa Værelser med tilhørende Brændeleslighed, hvortil var beregnet en Beføstning af 11,000 Rbdlr., der antoges for Gaardens Værdi, og 4000 Rbdlr. til de fornødne Indretninger, altsaa ialt 15,000 Rbdlr., eller en aarlig Rente af 600 Rbd., hvortil vilde komme omtrent 360 Rbdlr. til Skatter og Reparationer, ialt saaledes 960 Rbdlr. aarlig, hvil-

ten Udgiot dog efter Facultetets Forslag ikke vilde medføre nogen forøget Byrde for Stiftelsen, naar denne nemlig indtog de halvaarlige Gratiaer, som hidtil have været uddeelte til saadanne af de Studerende, som ved den aarlige Uddeeling af Communitetets maae forbigaaes af Mangel paa Pladser uagtet deres Værdighed og Trang er beviist, hvilke Understøttelser i de senere Aar have oplobet til omtrent ovennævnte Sum aarlig. Facultetet var af den Mening, at en saadan Udvidelse af Communitetets velgjørende Virksomhed maatte anses tilraadeligst, hvorved flere Studenter kunde erholde fast Understøttelse af Huuslejlighed og Brænde, med Hensyn til den slette eller uforstandige Brug, for hvilken enhver øjeblikkelig Pengehjælp let er udsat. Consistorium havde understøttet Facultetets Andragende som „stemmende med Universitetets Tars og Communitetets Djemed.“ Smidlertid fandt Universitetsdirectionen overvejende Grunde til ikke at anbefale Facultetets Forslag, og androg saaledes paa, at Gaarden maatte bortsalges ved offentlig Auction, hvilket ved kongelig Resolution af 15de Juni 1837 blev bifaldet, saaledes at Kjøbsummen skulde indflyde i den akademiske Fond.

Ved den i Efteraaret 1837 afholdte Auction blev Gaarden udbragt til 11,539 Rbd. 24 s., en Sum, lige med den, der var foreslaaet fra Communitetets Side.*)

Alf de tre Professorboliger, som nu ere tilbage, og i Brug, have de tvende i de senere Aar modtaget meget betydelige Forbedringer. Ved Statsraad Hurtigkarls Død befand-

*) Jvfr. Selmers Kjøbenh. Univerf. Aarbog for 1837. S. 128-29; Clausens: Universitetets Virksomhed 1837-38 S. 182-85.

tes den af ham beboede Lejlighed i Communitetets Hovedbygning baade at trænge til en betydelig Reparation, og den kunde desuden ved en forandret Indretning betydeligen udvides; denne Forbedring blev udført for en Sum af ialt 1,731 Rbdlr. I Mæret 1837 blev denne Professorbolig, som indtog en Deel saavel af øverste, som af nederste Etage i Communitetsbygningens nordlige Halvdeel, aldeles forlagt til nederste Etage, med Indkjørsel fra Krystalgaden, hvorved Bopælen blev i alle Henseender bequemmere, end hidtil, da den paa en ubequem Maade havde været fordeelt paa begge Etager. Denne ny Professorbolig bestaaer af 10 Værelser foruden Kjøkken og mange huuslige Bequemmeligheder. — Til en Hovedreparation og forbedret Indretning af Professorresidentens i Kannikestræde No. 33, som efter Professor Hornemanns Død 1830 blev opteret af Statsraad Kolderup-Rosenvinge, blev denne forundt af Universitetets Kasse deels en Godtgjærelse af 500 Rbdlr. Soly, deels et Laan af 2000 Rbd. Soly, hvilket sidste forrentes og afdrages i de ti Aar 1831=1840 af Gaardens Besidder, uden Hensyn til om Statsraad Rosenvinge maatte vedblive at beboe den, eller ikke.

Hvad angaaer Rettigheden til at nyde fri Bolig eller Huuslejeportion, er det ved Rescript af 18de Juli 1817, som gjorde endeel Forandringer i Indretningen af Consistorium m. m., bestemt, at Adgang til fri Bolig og Huusleje (lige som til andre med Plads i Consistorium forbundne Emolumenter) skal beroe paa enhver Professor=consistorialis's Anciennitet i Consistorium, uden Hensyn til Facultet, naar ikke Hans Majestæt maatte i modende Tilfælde finde for godt, efter Omstændighederne anderledes at bestemme. Professores extraordinarii have altfaa aldeles ingen Adgang til Emolumentet af fri Bolig eller Huuslejeportion, og af ordinarii

kunne de yngre ikke engang deraf komme i Besiddelse, saalænge nogen af de ældre attraaer samme.

Besidderne af de oprindelige Residentser vare, som allerede anført, forpligtede til selv at bekoste de paaløbende Reparationer og udrede alle Skatter og Afgifter; dette er derimod ikke Tilfældet med Beboerne af de to Boliger i Communitetets Bygninger, som alene betale Bygningsafgipt og Fattigkat, hvorimod Communitetet udreder de øvrige Skatter og bekoster Gaardens Vedligeholdelse. Ligeledes er det en gammel Vedtægt (som dog hellerikke gjelder for Boligerne i Communitetsbygningerne) at Raffelovne, Paneler og Betræt ikke ansees som hørende til Profesforgaarden, men godtgjøres den fratrædende Profesfor, eller hans Arvinger, forsaavidt som Gaarden afleveres forsvarligen vedligeholdt. Dette gjelder dog nu ikkeheller om den Profesforgaard, som beboes af Statsraad Rosenvinge, da han til Gjengjæld for de Begunstigelser, der bleve ham viste med Hensyn til Gaardens Istandsættelse, frasagde sig og sine Arvinger Ret til den omtalte Godtgjørelse.

Profesforboligerne ved Universitetet ere for Djebliffet fordeelte blandt følgende Profesforer:

Residenten i Kannikestræde No. 33 beboes af Statsraad Kolderup-Rosenvinge, som opterede den efter Profesfor Theologiae Hornemann.

Boligen i Communitetsbygningen i Studiigaarden opteredes af Conferenceraad Bornemann 1831, da den blev fraflyttet af den til Biskop bestillede Prof. Theol. P. G. Müller.

Boligen i Communitetets Hovedbygning beboes af Profesfor Sibbern, efterat den ved Statsraad Herholdts Død

1836 var bleven ledig, og undergaaet en Hovedforandring i Aaret 1837.

Gaarden i Studiiſtræde (Huuslejeportion af 400 Rbd.) beboer Statsraad Drsted.

Endnu staaer tilbage, at omtale to Huuslejligheder, som Universitetet har for tvende af sine Professore, men som ikke staae i Klasse med de ovennævnte, men have en anden Natur, da de ikke som hine ere alene bestemte til Emolument for Professores consistoriales, og altsaa ikke komme under Option, men ere henlagte til visse Professorater som Emolument med dertil knyttet Forpligtelse til at føre et vist Opſyn, og altsaa ligesaa vel kunne nydes af en Professor extraordinarius, eller endog en Lector, som af en ordinarius, forudsat at der ingen ældre Professor skulde være i vedkommende Videnskab, eller ingen, som attraaede Boligen. Disse ere de tvende Boliger, som ere indrettede ved Siden af Universitetets botaniske Hauge og mineralogiske Samling, til Benyttelse for en Professor i Botaniken og for Professoren i Mineralogi. Den førstnævnte Bolig blev tilligemed dertilhørende Auditorium indrettet i en til Charlottenborg Slotsbygning stødende Længde mod Nyhavns Kanal paa samme Tid, da den nuværende botaniske Hauge blev anlagt, nemlig i Aarene 1778-1788. Denne Bopæl beboes nu af Professor ordinarius i Botaniken, Statsraad Hornemann. Ogsaa denne Beboelseslejlighed har i den senere Tid modtaget betydelig Forbedring og Udvidelse. Allerede i Aaret 1823 blev til dette Djemed bevilget en Sum af indtil 1,100 Rbdlr. Sedler*), og da den, formedelst Fugtighed og Mangel paa Sol, var en sær-

*) Jvfr. Engelstoftes Efterretninger, ang. Kbh. Universitet o. s. v. 1823. S. 306.

Deles usund Bopæl, blev det i Maret 1830 tilladt, at tvende mod Haugen vendende Sale i samme Bygning, der hidindtil havde været benyttede til at overvintre Planter, maatte indrettes til tre Beboelsesværelser i Forbindelse med den botaniske Professors øvrige Beboelseslejlighed, og derimod to mindre Værtshuse, som da vare i faldefærdig Tilstand, ombygges, saaledes at den fornødne Lejlighed til Planterne der kunde have. Til hele denne Forandring, som udførtes i Semrene 1830 og 1831, anvendtes en Bekostning af omtrent 3,500 Rbdlr., nemlig 2000 Rbdlr. til Værelsernes Indretning, og 1500 Rbdlr. til Værthusenes Ombygning, hvilken Sum udrededes som Laan deels af Communitetets Kasse, deels af den akademiske Fond, og afdrages efterhaanden af den botaniske Hauges egne Indtægter.

Den mineralogiske Professors Bolig er indrettet i Forbindelse med Universitetets mineralogiske Samling i den Deel af Communitetets Hovedbygning, som grændser mod Vor Frue-Kirke. Her blev nemlig, i Maret 1770, indrettet Locale for et Natural-Theater for Universitetet, hvormed 1772 forenedes det paa Charlottenborg Slot i Maret 1759 anlagte Natural- og Huusholdningscabinet. Senere indrettedes for den naturhistoriske (nu mineralogiske) Professor Værelser sammesteds. Denne Lejlighed (med hvis Vedligeholdelse, samt Skatter og Afgifter forholdes paa samme Maade, som med de andre Professorboliger i Communitetets Bygninger) beboedes af Statsraad Wad indtil hans Død i 1832, og beboes nu af Professor extraordinarius i Mineralogien Forchhammer. I Maret 1837 blev denne Bolig underkastet en betydelig Reparation.

Sluttelig bør det bemærkes, at een af Universitetets Professorer har Udsigt til at nyde Beboelseslejlighed i Egen-

stab af Regentsprovst, hvilket Embedes Indtægter for en stor Deel bestaae i fri Bolig paa Regentsen. Ved kongelig Resolution af 15de September 1829 er det nemlig bestemt, at Afgang til Regentsprovste-Embedet skal staae aabent for alle Universitetets Professorer, ene med Undtagelse af Professores ordinarii i det theologiske Facultet, da disse udgjøre Stiftelsens Direction. Den nuværende Regentsprovst er Professor extraordinarius i den græske Philologi, F. C. Petersen*).

---

*) Om Professorernes Embedsboliger jvfr. isvrigt Vadens Kjøbenhavns Universitets-Journal V. 111-120, 143-144, 190. Selmers akademiske Tidender I. 119-131.

Indhold.

	Side
§ 1. Kjøbenhavns Beliggenhed, Størrelse, Klima	1
§ 2. Inddeling	8
§ 3. Portene	11
§ 4. Havne, Kanaler og Broer	14
§ 5. Stadens Inddeling i Qvarterer; Gader	23
§ 6. Offentlige Pladse og Torve	77
§ 7. Forstæderne	87
§ 8. Hvorledes Man kan orientere sig i Staden	91
§ 9. Kjøbenhavns Folkemængde	93
§ 10. Om Bygningerne i Almindelighed	101
§ 11. Cancellibygningen	106
§ 12. Raads- og Domsuset	107
§ 13. Bejerhuset, eller Bejerboden	114
§ 14. Børsen	115
§ 15. Den kongelige Proviantgaard	123
§ 16. Løjhuset	124
§ 17. Staldmestergaarden	128
§ 18. Postgaarden eller Posthuset	129
§ 19. Assistenthuset	130
§ 20. Det Harboefte Enkefrue-Kloster	131
§ 21. Det kongelige Museum for Naturvidenskaberne	132
§ 22. Stiftelsen for gamle Haandværksmestere og deres En- fer i trange Raar	133

	Side
§ 23. Blaataarn, ogsaa kaldet Frederiksholms Arresthuus . . .	134
§ 24. Søbade-Anstalten ved Langebro	—
§ 25. Studiigaarden eller Universitetet	135
I) Den egentlige Universitets-Bygning	137
II) Consistoriøhuset	154
III) Communitetsbygningen	160
§ 26. Den polytechniske Læreanstalt	172
§ 27. Professor-Residentser	178

Tillæg og Rettelser.

- Side 21 Lin. 10 f. o. Knippelsbro kaldes hos Resen: „Store-Christianshavns Bro.“
- 25 — 16 f. o. Frederiksberggade aabnedes efter Ildbranden 1728 i lige Linie fra Vesterport til gammel Torv, hvorved da bortfaldt de ældre mindre Gader: Antiquæ-Strædet, store Sct. Clemens-Stræde, lille Sct. Clemens-Stræde (hvor Ilden var opkommen), Bogn-Badstue-Stræde (Orig. Hafn. S. 199) og Helvigfors-Stræde. (Rescript. 18 Decbr. 1728. 2 Mai 1729.)
- 26 — 13 f. o. Mikkelsbryggersgade. Her var, ifølge Resen, foruden Henrich Huitrens Gang, „Pølsegaarden“ og „Smekkenborg.“
- 26 — 9 f. n. Farvergaden, (Resen: „Farvegaden“, udi hvilken Kong Christian den Fjerde havde anordnet et Farveri og et Bantmageri, hvorudi er Perlegaarden og Mogens Hansøns Gang.)
- 28 — 10 f. n. Stiftelsen for trængende Haandværkere udgaaer her.
- 29 — 7 f. o. Ny Kongensgade. Paa Hjørnet af denne Gade og Philosophgangen er „Stiftelsen for gamle Haandværksmestere og deres Enker i trange Aaar,“ oprettet ifølge Fundats af 28de Januar 1835, confirm. d. 18de Januar 1839.
- 29 — 15 f. o. Voldgade. Hos Resen nævnes Synder-Vold; ligeledes Vester-Vold fra Hjørnet af Farvergade til Hjørnet af Vestergade.
- 31 — 12 f. n. Larslejsstræde. Hos Resen: „Lauri Legs Stræde, Aar 1599 kaldet Hr. Jens Joenssens Stræde, og Aar 1632 kaldet med begge Navne. Klokker-Højen, fra Hjørnet af Lauri Legs Stræde til Hjørnet af Nørregade.“
- 35 — 6 f. n. Rosengaarden „hvorudi er Lave Thomæsons Gang“ (Resen.)

- 36 — 5 f. n. Krystalgade (Nefen: „Skiden = Stræde, hvorudi er Hattemagerens Gang.“)
- 37 — 6 f. o. Fiolstræde. Her var i Nefens Tid to „Gange;“ den ene „Claus Randestobers, nu M. Jørgen Eilersens, den anden Saire (Seyers?) Gang.“
- 37 — 6 f. n. Dyrkjøb. I Anledning af Frue-Kirkegaards Udvidelse i Aaret 1699, blev et paa Hjørnet liggende Buihuus, kaldet „Dyrkjøb,“ nedbrudt. (See „det glædelige Dyrkjøb,“ i Hesperus V. B. S. 411 ff.) — Den nuværende Gade har rimeligviis beholdt Navnet derefter.
- 49 — 5 f. o. Solmønstergade. Hos Nefen anføres baade Store- og Lille-Allégade.
- 50 — 13 f. o. Layegade, Nefen: „Læstræde.“
- 113 — 7 f. n. Raad- og Dombuset. Under Trykningen af nærværende er Hr. Generalfrigscommissair Dr. Neergaards Skrivt: „Bidrag til Kundskab om Hovedstadens Straffeanstalter og Baretægtsfængsler, o. s. v.“ udkommet, og Forf. maa desaarfag beklage, at han ej har kunnet, til sit Værks Fuldstændiggjørelse paa dette Sted, benytte mange af de i dette interessante Skrivt givne Oplysninger.

